

J.S. Buurma
C.J.M. Wijnen

Mededeling 529

PERSPECTIEVEN VAN DE VOLLEGRONDSGROENTETEELT IN NOORD-NEDERLAND

Juli 1995

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)

REFERAAT

PERSPECTIEVEN VAN DE VOLLEGRONDSGROENTETEELT IN NOORD-NEDERLAND

Buurma, J.S. en C.J.M. Wijnen

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1995

ISBN 90-5242-295-8

Mededeling 529

104 p., tab., fig., bijl.

Onderzoek naar de randvoorwaarden voor een duurzame ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Hierbij is uitgegaan van de ervaringen die de afgelopen vijf tot tien jaar op het terrein van afzet, teelt en kennis zijn opgedaan. De informatie is verkregen uit interviews met telers en afnemers, alsmede uit vergelijking van Meetingsgegevens van Noord-Nederland met geheel Nederland.

Als belangrijkste knelpunten komen naar voren: de gebrekkige afstemming tussen productie en afzet, en het grote verloop in het telersbestand. Als belangrijkste oplossingen worden voorgesteld: een centrale afzetorganisatie met regionale steunpunten, de ontwikkeling van telerskernen in de bestaande teeltcentra, en het uitbuiten van de lage infectiedruk van ziekten en plagen in het gebied.

Vollegrondsgroente/Groningen/Friesland/Drenthe/Afzetorganisatie/Produktkwaliteit/Bedrijfstypen/Grondsoorten/Schaalgrootte/Kennisinfrastructuur

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Buurma, J.S.

Perspectieven van de vollegrondsgroenteteelt in

Noord-Nederland / J.S. Buurma en C.J.M. Wijnen. - Den Haag :

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). - Fig., tab. -

(Mededeling / Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) ; no. 529)

ISBN 90-5242-295-8

NUGI 835

Trefw.: groenteteelt ; Groningen (provincie) ; marktonderzoek /

groenteteelt ; Friesland ; marktonderzoek /

groenteteelt ; Drenthe ; marktonderzoek.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	7
SAMENVATTING	9
1. INLEIDING	17
1.1 Duurzame ontwikkeling	17
1.2 Achtergrond	17
1.3 Belang van de bedrijfstak	18
1.4 Uitvoering van het onderzoek	19
1.5 Leeswijzer	21
2. AREALEN EN TEELTGEBIEDEN	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Areaalontwikkeling per provincie	23
2.3 Areaalontwikkeling per deelgebied	25
2.4 Belangrijkste teeltgebieden	29
2.5 Conclusies	30
3. BEDRIJFSSTRUCTURELE POSITIE	32
3.1 Inleiding	32
3.2 Areaalverdeling over grondsoorten	32
3.3 Areaalgrootteverdeling in 1993	35
3.4 Verloop in het telersbestand	36
3.5 Conclusies	40
4. AFZET EN AFZETVOORZIENINGEN	41
4.1 Inleiding	41
4.2 Belang verschillende afzetkanalen	41
4.3 Verzendhandel	43
4.3.1 Afzetwijze verzendhandel	43
4.3.2 Positie verzendhandel	44
4.3.3 Telersoverleg met verzendhandel	45
4.4 Veilingen	46
4.4.1 Veilingaanvoeren	46
4.4.2 Veilingorganisaties	47
4.4.3 Veilingvoorzieningen	49
4.4.4 Onderlinge samenwerking	50
4.5 Conclusies	51

	Blz.
5. AFZETPOSITIE	53
5.1 Inleiding	53
5.2 Koopgedrag belangrijkste afnemers	53
5.3 Beoordeling assortiment	54
5.4 Beoordeling produktkwaliteit	56
5.5 Beoordeling logistiek	57
5.6 Afzetmogelijkheden volgens afnemers	58
5.7 Exportmogelijkheden vollegrondsgroenten	59
5.8 Conclusies	60
6. KENNIS EN KENNISVOORZIENING	62
6.1 Inleiding	62
6.2 Samenstelling telersbestand	62
6.3 Stimuleringsprojecten en telersgroeperingen	63
6.4 Kennisvoorziening en uitwisseling	66
6.5 Conclusies	67
7. OVERZICHT VAN STERKTEN EN ZWAKTEN	69
7.1 Inleiding	69
7.2 Relatief ver gebied	69
7.3 Klimaat geeft weinig beperkingen	69
7.4 Ruime beschikbaarheid van grond	70
7.5 Arbeidsmarkt biedt ruimte	72
7.6 Groot verloop in telersbestand	72
7.7 Dienstverlening verdient aandacht	73
7.8 Kennisinfrastuctuur en ondernemerschap gaan vooruit	74
7.9 Overwegend zwakke afzetpositie	75
7.10 Sterk stimulerend overheidsbeleid	76
8. AANDACHTSPUNTEN VOOR BELEID	77
8.1 Inleiding	77
8.2 Centrale afzetorganisatie met steunpunten	77
8.3 Aandacht voor groenteverwerking	78
8.4 Bodemgeschiktheid specificeren	78
8.5 Het juiste gewas op het juiste bedrijf	79
8.6 Ontwikkeling vanuit telerskernen	79
8.7 Kwaliteitsprodukt als uitdaging	80
8.8 Niet bij groenteteelt alleen	80
LITERATUUR	81
BIJLAGEN	85
Bijlage 1 Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe over 1983-1994	86
Bijlage 2a Checklist voor diepte-interviews met telers	87

		Blz.
Bijlage 2b	Checklist voor diepte-interviews met afnemers	88
Bijlage 3	Geraadpleegde personen en instellingen	90
Bijlage 4	Discussiestellingen en vragen voor groepsgesprekken	92
Bijlage 5	Samenstelling van de onderscheiden gewasgroepen	95
Bijlage 6a	Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincie Groningen over 1983-1994	96
Bijlage 6b	Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincie Friesland over 1983-1994	97
Bijlage 6c	Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincie Drenthe over 1983-1994	98
Bijlage 7	Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in Noord-Nederland naar deelgebied	99
Bijlage 8	Onderscheiden grondsoortgebieden	100
Bijlage 9	Arealen met vollegrondsgroenten in Nederland respectievelijk Noord-Nederland en areaalaandelen (percentage) geteeld in zeeklei-/weidegebieden	101
Bijlage 10a	Aantallen bedrijven in geheel Nederland respectievelijk Noord-Nederland, waar in 1984 en/of 1991 intensieve vollegrondsgroenten voorkwamen, ingedeeld naar bedrijfstype en ontwikkeling van het bedrijfsareaal intensieve vollegrondsgroenten tussen 1984 en 1991	102
Bijlage 10b	Aantallen bedrijven in geheel Nederland respectievelijk Noord-Nederland, waar in 1984 en/of 1991 extensieve vollegrondsgroenten voorkwamen, ingedeeld naar bedrijfstype en ontwikkeling van het bedrijfsareaal extensieve vollegrondsgroenten tussen 1984 en 1991	103
Bijlage 11	Consumptie van verse vollegrondsgroenten in Noord-Nederland en de daaruit afgeleide lokale zelfvoorzieningsgraad in 1993	104

WOORD VOORAF

In de agrarische bedrijvigheid van de drie noordelijke provincies neemt de tuinbouw slechts een bescheiden plaats in. Vanwege de gunstige produktie-omstandigheden voor akkerbouw en veehouderij is de belangstelling voor de tuinbouw beperkt gebleven. De oorspronkelijke tuinbouwactiviteiten waren sterk geconcentreerd in plaatselijke teeltgebieden en maakten meestal deel uit van akkerbouwbedrijven.

De invoering van een marktgeoriënteerd beleid in de Europese Unie heeft ertoe geleid, dat veel agrarische ondernemers zoeken naar verbreding van hun inkomensbasis. Binnen de geldende verhoudingen waren de mogelijkheden om de akkerbouwproduktie via bedrijfsvergroting en intensivering op te voeren veelal beperkt. De overgang op de teelt van intensieve vollegrondsgroenten lag als het ware in het verlengde van hun eerdere mogelijkheden zoals de teelt van de industriegroente. Toch ging de introductie van de vollegrondsgroenteteelt gepaard met een groot aantal knelpunten. De invoering van deze activiteiten vereist een groot aantal veranderingen op de primaire bedrijven, alsmede in de toelevering en in de afzet.

Tegen deze achtergrond hebben de herstructureringscommissies voor de akkerbouw in Noord-Nederland het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) verzocht om de perspectieven voor de vollegrondsgroenteteelt in hun werkgebieden nader te onderzoeken. Dit voornemen is financieel mede ondersteund door de drie noordelijke provincies, de kamers van koophandel, de Rabobank en de gezamenlijke veilingorganisaties.

In overleg met vertegenwoordigers van deze instellingen is voor dit onderzoek een begeleidingscommissie gevormd. Hierin hadden zitting:

P. Boonman (voorzitter)	Voorzitter herstructureringscommissie
J.F. Botma	Voorzitter Vollegrondsgroentetelers in Friesland
A.H.C. Bruins	Bestuur Veiling Westland: Afd. Nieuw-Amsterdam
J. Feddema	Cova Landbouwschap
J. Koekoek	Rabobank Noord-Nederland
C. Mulder	Consulentschap Landbouw Groningen
H. Sinnema	Groenteteler
H.G. Valk	Provincie Friesland

De commissie heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de opzet en uitwerking van het onderzoek. De leden hebben geadviseerd bij de omschrijving van de aandachtspunten voor het beleid. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van de rapportage berust evenwel bij het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO).

Het onderzoek is uitgevoerd door de heren J.S. Buurma (projectleider; Afdeling Tuinbouw) en C.J.M. Wijnen (Afdeling Structuuronderzoek). De onderdelen over arealen, bedrijfsstructuur en kennisvoorziening zijn geschreven door de eerste auteur. De onderdelen over de afzetstructuur en de marktpositie zijn geschreven door de tweede auteur.

Tot slot een woord van dank aan allen die hun medewerking aan dit onderzoek hebben gegeven. Met name degenen (genoemd in bijlage 3) die bereid waren om hun ervaringen en opvattingen over de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland naar voren te brengen in de diepte-interviews met de onderzoekers. Daarnaast de vollegrondsgroentetelers die in groepsgesprekken hun mening hebben gegeven over de voorlopige conclusies en aanbevelingen van het onderzoek.

De plv. directeur,

Den Haag, juli 1995

J.C. Blom

SAMENVATTING

Op verzoek van de herstructureringscommissies voor de akkerbouw in de drie noordelijke provincies en met steun van de provincies en het bedrijfsleven is een onderzoek ingesteld naar de perspectieven van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland.

In dit onderzoek is aandacht besteed aan de mogelijkheden om de vollegrondsgroenteteelt in het gebied een duurzamer karakter te geven. Dit tegen de achtergrond van de knelpunten in de afzet, de snelle uitbreiding van het areaal, de sterke akkerbouwachtergrond van de productiebedrijven en het grote verloop in het telersbestand. Het onderzoek diende aanknopingspunten te bieden voor heroriëntatie van het ontwikkelingsbeleid dat in de afgelopen jaren met betrekking tot de vollegrondsgroenteteelt is gevoerd.

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van de Meitellinggegevens over de gewassenkeuze en de ontwikkeling van de bedrijven in de afgelopen jaren. Daarnaast is informatie verkregen uit gesprekken met vollegrondsgroentetelers, vertegenwoordigers van telersorganisaties, met handelaren en organisaties van groentehandel en bewerking.

Ontwikkeling van het areaal

In 1994 werd in de drie noordelijke provincies 3.700 ha vollegrondsgroente geteeld ¹⁾. Dit is ruim 6% van het landelijke areaal. De bedrijfstak heeft in het noorden een sterke groei doorgemaakt, waarbij het areaal intensieve vollegrondsgroenten is gegroeid van 650 ha in 1983 via 2.000 ha in 1993 naar 1.400 ha in 1994. Ijsbergsla, broccoli, spruitkool en witloftrek hebben hier vooral aan bijgedragen. Daarnaast zijn de arealen van asperges, prei, knolvenkel en radicchio aanzienlijk toegenomen. Het areaal extensieve vollegrondsgroenten heeft zich gehandhaafd op 2.500 ha. Wel is binnen deze categorie een aanzienlijke verschuiving opgetreden van tuinbonen, doperwten en stambonen (-950 ha) naar waspeen, winterpeen en witlofwortelen (+1.100 ha).

Regionale specialisatie

Binnen de noordelijke provincies tekent zich een specialisatie af waarbij ijsbergsla, broccoli, bloemkool, sluitkool, spruitkool, winterpeen en witlofwortel vooral worden geteeld op de zeekleigronden van Groningen en Friesland. Asperges, prei, knolvenkel en radicchio zijn sterk in opmars in de

---

1) Inclusief witloftrek, doperwten, uien en groentezaden.

zand-/dalgrondgebieden. In deze gebieden worden ook de groenten voor de verwerkende industrie geteeld. Het gaat daarbij voornamelijk om de teelt van doperwtten, stambonen, spinazie en boerenkool.

Groot verloop in telersbestand

De vollegrondsgroenteteelt komt voor op 750 bedrijven. Dit aantal is in de periode 1983-1993 in het noorden in tegenstelling tot de Nederlandse trend licht toegenomen. In het gehele land verminderde het aantal bedrijven met vollegrondsgroenten in die periode van 16.000 naar 12.000. Dit verschil in ontwikkeling hangt samen met de sterke groei van het areaal intensieve vollegrondsgroenten in Noord-Nederland.

Achter de toename van het aantal bedrijven met vollegrondsgroente gaat echter een groot verloop schuil van de bedrijven die starten en die stoppen met de teelt van vollegrondsgroente. Het aantal bedrijven dat zich per saldo in de vollegrondsgroenteteelt heeft gehandhaafd, is daardoor betrekkelijk klein. Het verloop doet zich vooral voor bij de akkerbouwbedrijven. Het aanzienlijke aantal van deze bedrijven dat geen vollegrondsgroente teelt, vormt in feite een reservoir waaruit de belangstelling voor de groenteteelt voortkomt. Het aantal starters en stoppers is in Noord-Nederland anderhalf maal zo groot als gemiddeld in Nederland. Dit houdt mogelijk mede verband met de snelle groei van de noordelijke vollegrondsgroenteteelt in de afgelopen jaren.

Opmerkelijk verschil in schaalgrootte

De grootschalige bedrijfsstructuur in Noord-Nederland heeft tot gevolg dat de schaalgrootte bij veel vollegrondsgroenten belangrijk gunstiger is dan gemiddeld in Nederland. Vooral ijsbergsla, sluitkool, winterpeen en witlofwortel worden grootschaliger geteeld dan gemiddeld in Nederland. Dit is niet geval bij prei en spruitkool, waar naast grote ook veel kleine areaal per bedrijf voorkomen. Voor de meeste vollegrondsgroenten is het aantal telers over de periode 1984-1991 gegroeid. Dit was echter niet geval bij de spruitkool en sluitkool. Het aantal hiervan liep circa 30% terug. Evenals bij de bedrijven gaat achter deze ontwikkeling een groot verloop in het telersbestand schuil.

De invloed van de stimuleringsprojecten

De toevloed van nieuwe telers hangt samen met de start van twintig groenteteeltprojecten die sinds 1990 op diverse plaatsen zijn gestart. Het bedrijfsleven (waaronder veilingen en coöperaties) nam het initiatief om belangstellende telers vertrouwd maken met de teelttechnische aspecten van de verschillende gewassen. Soms werd ook aan de afzet aandacht besteed. Enkele projecten betroffen alleen de afzet van groenten. De projecten hadden veelal betrekking op de teelt van intensieve groentegewassen waarmee men als akkerbouwer geen ervaring had. Naast spruitkool, bloemkool, broc-

coli, knolvenkel, radicchio kregen prei en asperges veel aandacht. Sommige projecten hadden een grotere draagwijdte dan alleen de vollegrondsgroenteteelt en bevatten ook stimulansen voor fruit en champignons.

De kosten van de projecten bedroegen volgens de begrotingen totaal ruim 11,7 miljoen gulden. De activiteiten bij een deel van de projecten werden financieel gesteund in het kader van het Integraal Structuurplan noorden des lands (7 x met in totaal 1,5 miljoen) en van de herstructurering van de akkerbouw (11 x met in totaal 1,4 miljoen). Enkele projecten, zoals de Stichting Akkergroente en de Veendammer Vollegrondsgroente Coöperatie, kregen ondersteuning uit beide fondsen.

Kennisopbouw blijft zwak

Ondanks de aanzienlijke ondersteuning met voorlichting en teeltbegeleiding zijn de leer- en opleidingsprojecten voor de akkerbouwers maar voor een klein deel succesvol. Overeenkomstig het eerder geconstateerde verloop in het telersbestand zal een belangrijk deel van de telers de vollegrondsgroenteteelt alsnog beëindigen. De geringe mate van verbondenheid met de groenteteelt blijkt ook uit het geringe aantal deelnemers aan de studieclubs. Alleen in de zand-/dalgrondgebieden is een belangrijk deel van de telers bij een dergelijke club aangesloten. Van die in de zeekleigebieden van Friesland en Groningen zijn dit maar enkelingen. Hierbij kan van invloed zijn dat de telers die grootschalig vollegrondsgroenten telen, individueel of in overleg met hun afnemers voldoende teelttechnische informatie kunnen verwerven. Het deelnemen aan de studieclub kan door deze telers worden gezien als het helpen van de achterblijvers.

Weinig afzetvoorzieningen

Voor de meeste vollegrondsgroentetelers in het noorden is de afstand naar de veiling groot. Van de vroeger aanwezige kleine veilingen in het gebied is alleen de groenteveiling voor de detailhandelsvoorziening te Groningen overgebleven. Daarnaast kan men groente laten vervoeren naar de veilingen in Noord-Holland (WFO), in Overijssel (KZIJ) en in Zuid-Holland (Poeldijk). De aanvoer op laatstgenoemde veiling loopt via het aanvoerpunt te Nieuw-Amsterdam en omvat slechts een klein deel vollegrondsgroenten.

De veilingen verschillen sterk in produktenpakket en omzet. De omzet verschilt van 15 miljoen tot 1,3 miljard. Daartussen veilingen met 120 miljoen en 220 miljoen. Slechts één van deze veilingen is gespecialiseerd in vollegrondsgroenten. Aan twee veilingen zijn bemiddelingsbureaus verbonden die een aanzienlijke bijdrage leveren aan de omzet.

In de afgelopen tien jaar had de opbouw en de aanpassing van de veilingvoorzieningen vrijwel uitsluitend betrekking op buiten het gebied gelegen veilingen. Sinds 1966 is in totaal 130 miljoen gulden geïnvesteerd in de groenteveilingen in het noorden. Hierbij werd gemiddeld ruim 17% subsidie van de Nederlandse overheid en van de Europese Unie ontvangen.

Weinig samenwerking tussen veilingen

De afzonderlijke veilingen werken op onderdelen samen bij de afzet van de groenten uit het noorden. Toch is er ook sprake van concurrentie in de aanvoergebieden, waarbij men vanwege de omzetverhoging telers probeert te interesseren voor de afzetmogelijkheden. Om de veiling in het gebied terug te brengen is één van de veilingen begonnen om steunpunten in de teeltgebieden in te richten. Telers kunnen daar produkten aanbieden die worden gekeurd en gekoeld alvorens hun weg naar de afnemers te vinden. Daarbij wordt een centrale veilingorganisatie met regionale steunpunten nagestreefd. Pogingen om de afzetvoorzieningen door samenwerking van de veilingen te verbeteren zijn tot nog toe niet succesvol geweest. Blijkbaar is elke veiling, ondanks de moeilijke situatie in de afgelopen jaren, te sterk gesteld op de eigen identiteit.

Rechtstreekse levering aan de handel maakt opgang

De zwakke vertegenwoordiging van de veilingen heeft ertoe geleid dat in bepaalde gebieden telers hun afzet van verse groenten hebben veilig gesteld door contracten met de handel. De contractaanbieders begeleidden de teelt op de bedrijven die met de teelt begonnen om aan hun leveringsvoorwaarden te kunnen voldoen. Deze produktiecoördinatie waarbij volgens een integrale planning door telers wordt geleverd, is een sterke stimulans geweest voor de ontwikkeling van de teelt van bepaalde soorten groenten op akkerbouwbedrijven. Met behulp van aangepaste mechanisatie worden inmiddels grote eenheden ijsbergsla, broccoli, bloemkool en winterpeen geteeld. De handelspartners hebben voor de oogst van de gewassen machines beschikbaar gesteld en hebben voorzieningen ingericht voor de verdere bewerking van de geoogste groenten.

Centrale rol verzendhandel bij industriegroenten

De afzet van doperwten, stambonen, waspeen en winterpeen loopt vrijwel geheel via tussenpersonen die als contractaanbieder optreden. Door het verdwijnen van de vroeger aanwezige conservenindustrie vormt de afstand tot de industriële verwerkers in het zuiden en westen van het land en ook in België een aanzienlijke belemmering voor de teelt van produkten die vers moeten worden verwerkt. De industrieën sluiten in dit gebied nauwelijks rechtstreeks contracten af met de telers. Daarvoor kiezen zij liever nabijgelegen gebieden met goede teeltomstandigheden. Ingeval er voor bepaalde produkten geen mogelijkheden zijn wijkt men uit naar het noorden. Voor de beter bewaarbare produkten als waspeen en winterpeen is het noorden evenwel wel een belangrijk teeltgebied geworden met gunstige omstandigheden en veelal ruime mogelijkheden op de akkerbouwgronden.

Overleg met handelspartners

De teeltcontracten worden deels afgesloten door tussenkomst van de bemiddelingsbureaus die door de veilingen zijn opgezet. Voorts is er vanuit Flevoland een coöperatieve verzendhandel werkzaam. Overleg over voorwaarden vindt ook plaats in de commissie Contractteelt voor de Akkerbouw (COVA) van het Landbouwschap. In Friesland hebben de vollegrondsgroentetelers een eigen vereniging om hun belangen te behartigen.

Marktpositie niet overtuigend

De groenteprodukten uit het noorden kunnen gedeeltelijk worden afgezet op de regionale thuismarkt. Voor sommige produkten is het aanbod uit het gebied zelfs ontoereikend. De grotere handelsorganisaties blijken de voorziening vooral te regelen via grote veilingen die buiten het gebied zijn gelegen. Deze veilingen hebben een breder assortiment, een uniformere kwaliteit en een meer continue aanvoer.

De onzekere aanvoer en de minder uniforme kwaliteit in het noorden leiden tot een ongunstige concurrentiepositie ten opzichte van andere teeltgebieden. De mogelijkheden voor de stabiele prijsvorming ter plaatse zijn dan ook beperkt. Mede door het vervoer naar de grote veilingen buiten het gebied krijgen de noordelijke produkten een negatief kwaliteitsimago. Inkopers voor winkelketens en exporteurs trachten daarom ook groenten buiten de veilingen om bij de telers te verwerven om meer greep te houden op de kwaliteit en om de tijdige bevoorrading van de verkooppunten veilig te stellen.

Ontluikende exportmarkten

Voor sommige produkten heeft het noorden een overschot zodat men is aangewezen op afzet buiten het gebied. Bij een goede produktkwaliteit zien de handelsbedrijven in beginsel goede afzetkansen voor aardbeien, asperges, prei, ijsbergsla, andijvie, broccoli, sluitkool, spruitkool, waspeen en winterpeen.

Vanwege de noordelijke ligging van het teeltgebied lijkt Scandinavië gunstige afzetmogelijkheden te bieden. Voor de exportbedrijven spelen echter ook de kwaliteits- en assortimentsaspecten een belangrijke rol om groenten voor export aan te kopen. De relatief eenzijdige produktie in het noorden met weinig glasprodukten vormt een onvoldoende compensatie voor een mogelijk voordeel bij de afstand. Vooralsnog ziet de handel weinig kansen voor een grotere export naar de Scandinavische landen. De eerste aandacht blijft daarom bij de exportbedrijven gericht op het aanbieden van produkten aan het algemene handelscircuit dat meerdere markten bedient.

Typering sterkten en zwakten

Over het geheel gezien ligt Noord-Nederland ver van de grote consumptiecentra in West-Europa. Ook voor de verwerkende bedrijven is de ligging ongunstig. Klimatologisch gezien heeft het gebied een iets kortere groeiperiode dan Zuid-Nederland. Het gelijkmatige temperatuurverloop biedt anderzijds mogelijkheden voor de teelt van kwaliteitsprodukten.

Een sterk punt is de ruime beschikbaarheid van grond, terwijl de lage infectiedruk van ziekten en plagen het mogelijk maakt om met weinig gewasbeschermingsmiddelen een kwalitatief goed produkt op de markt te brengen. Bij een geleidelijke groei van de vollegrondsgroenteteelt is er voldoende ruimte in de arbeidsmarkt.

De opbouw van structuren voor dienstverlening (loonwerk, transport) en kennisvoorziening (voorlichting, studieclubs) wordt belemmerd door het grote verloop in het telersbestand. Lang niet alle beginnende telers zijn in staat gebleken de verschillende problemen van de teelt te overwinnen. De ondersteuningsmogelijkheden voor de kleine telers in het gebied zijn uiterst gering door het vrijwel ontbreken van actieve veilingorganisaties. De benodigde informatie moet deels worden verkregen via de contractpartners die ook de afzet verzorgen. Rondom deze afnemers zijn telersgroeperingen ontstaan. Organisaties werken slechts weinig samen en beconcurreren elkaar soms op de afzetmarkten.

Grootschalig opgezette teeltprojecten van akkerbouwers en handelsbedrijven tonen evenwel aan dat de vollegrondsgroenteteelt voor de verse markt ook buiten de veiling om kan worden uitgevoerd. Om te voorzien in doelmatige afzetmogelijkheden voor de verspreid wonende telers is één van de veilingen gestart om regionale steunpunten in het gebied in te richten.

De ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt ondervindt veel steun van de overheid, die in de afgelopen jaren vele initiatieven ruimhartig heeft gesteund. Aanzienlijke bedragen zijn besteed aan verbetering van de infrastructuur en aan projecten om de teelt van diverse produkten op gang te brengen. De bereidheid tot ondersteuning van nieuwkomers roept evenwel een schrikbeeld van marktbederf op bij de ondernemers die op eigen kracht zaken hebben opgezet.

Bijstelling beleid gewenst

De beperkte effecten van grootschalige projecten om de teelt op gang te brengen, vereist een heroverweging van een aantal activiteiten. Het verlenen van steun zonder inzicht in de marktkansen is contraproductief gebleken. Voorts dient meer aandacht te worden besteed aan de teelt van kwaliteitsprodukten waarvoor een eigen marktsegment kan worden gevonden. In het algemeen is veel meer aandacht nodig voor de coördinatie van de afzet en voor de mogelijkheden tot verwerking en bewerking van de groenten in het gebied. Daaraan dient een verkenning van de specifieke moge-

lijkheden van de groenten uit de noordelijke provincies op de Westeuropese markt vooraf te gaan.

Ook in de komende jaren dient in het beleid rekening te worden gehouden met de noodzaak van beregening en stuifbestrijding. Van veel belang is voorts, dat voor de teelt van kwaliteitsprodukten op gepaste wijze gebruik kan worden gemaakt van meststoffen en bestrijdingsmiddelen.

1. INLEIDING

1.1 Duurzame ontwikkeling

In dit rapport zijn de randvoorwaarden voor een duurzame ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland op een rij gezet. Daarbij is onderscheid gemaakt naar teeltvoorwaarden (zoals geschikte grondsoorten en bedrijfstypen), afzetvoorwaarden (zoals vereiste kwaliteit en logistiek) en netwerkvoorwaarden (zoals vereiste samenwerking en belangstelling). Deze randvoorwaarden zijn vervolgens vertaald naar een visie op de toekomstige ontwikkeling voor de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland.

Het rapport is geschreven vanuit de ervaringen die in de afgelopen vijf tot tien jaar met de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland zijn opgedaan. Daarbij is de aandacht gericht op het versterken en uitbouwen van duurzaam gebleken ontwikkelingen. Aan de mogelijkheden van nieuwe bedrijfssystemen, nieuwe gewassen, nieuwe markten enzovoort is slechts zijdelings aandacht besteed. Onderwerpen die in Noord-Nederland geen grote knelpunten opleveren (zoals arbeidsvoorziening en ruimtelijke ordening), zijn in deze studie buiten beschouwing gelaten.

1.2 Achtergrond

Door de veranderingen in het Brusselse markt- en prijsbeleid maakt de akkerbouw een bijzonder moeilijke periode door. In Noord-Nederland komen de veranderingen extra hard aan, door (1) de sterke afhankelijkheid van marktordeningsprodukten, en (2) de zwakke infrastructuur voor verwerking/afzet van niet-akkerbouwprodukten. De vollegrondsgroenteteelt wordt gezien als een van de mogelijkheden om de bestaansbasis van de akkerbouw in Noord-Nederland te verbeteren (De Wit, 1991).

De ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland wordt belemmerd door een versnipperde afzet. Door de concurrentie tussen de noordelijke veilingen en de daarmee gepaard gaande onzekerheid, heeft een aantal telers zijn toevlucht gezocht tot contractteelt. Hierdoor is het aanbod verder versnipperd, de doorzichtigheid verder verslechterd en de afhankelijkheid van de handel verder vergroot (Willems, 1993).

Vanuit verschillende landelijke, regionale en provinciale fondsen is de afgelopen jaren aanzienlijk geïnvesteerd in kennis en voorlichting voor de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Daarnaast zijn samen met het bedrijfsleven projecten opgezet om de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland op gang te brengen. Het zwakke punt van

deze projecten is het grote verloop in het telersbestand, waardoor de opgebouwde kennis weer grotendeels verloren dreigt te gaan.

Het voorgaande maakt duidelijk, dat de belangstelling voor de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland is ingegeven door de problemen in de akkerbouw. Zodoende is er weinig rekening gehouden met de randvoorwaarden voor een duurzame ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt. Tegen deze achtergrond hebben de herstructureringscommissies voor de akkerbouw in Noord-Nederland aan LEI-DLO opdracht gegeven om de randvoorwaarden nader te inventariseren en vervolgens te vertalen naar een ontwikkelingsvisie.

De lange-termijndoelstelling van deze studie is het ontwikkelen van een concurrerende, duurzame en veilige vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Gezien de knelpunten in het gebied is het onderzoek speciaal gericht op: (1) een overzichtelijk en functioneel afzetsysteem voor zowel versmarkt- als industrieproducten, (2) een doelmatige gewassenkeuze voor de voornaamste grondsoorten en bedrijfstypen, en (3) een innovatief netwerk van vakbekwame en ervaren vollegrondsgroentetelers.

De resultaten van de studie zullen naar verwachting bijdragen aan: (1) een stroomlijning van de afzetstructuur in Noord-Nederland, (2) een bezinning op bedrijfstypen en teeltgebieden, en (3) een discussie over een passend kennissysteem voor de vollegrondsgroenteteelt. Dit alles met de bedoeling om de concurrentiepositie van Noord-Nederland te versterken en de afzetmogelijkheden binnen Nederland en West-Europa te vergroten.

1.3 Belang van de bedrijfstak

De vollegrondsgroenteteelt 1) in Noord-Nederland besloeg in 1994 een areaal van ongeveer 3.700 ha. Zoals blijkt uit figuur 1.1 heeft het areaal in het afgelopen decennium een sterke schommeling vertoond: van 3.200 ha in 1983 via 5.000 ha in 1992 naar 3.700 ha in 1994. Het aandeel van de drie noordelijke provincies in het landelijk areaal bedraagt ongeveer 6%. Voor een gedetailleerd overzicht van de areaalontwikkeling wordt verwezen naar bijlage 1. Deze bijlage toont een tijdreeks per gewas over de periode 1983-1994.

Afgezet tegen de totale agrarische produktie in Noord-Nederland, neemt de vollegrondsgroenteteelt met 1,4% van de netto-toegevoegde waarde een bescheiden plaats in. Voor geheel Nederland bedraagt dit aandeel 4,3%. Binnen de tuinbouw van Noord-Nederland neemt de vollegrondsgroenteteelt met een aandeel van 16% in de netto-toegevoegde waarde eveneens een bescheiden plaats in. Voor de glastuinbouw, de bloembollenteelt en de boomkwekerij bedragen deze aandelen respectievelijk 48%, 20% en 12%.

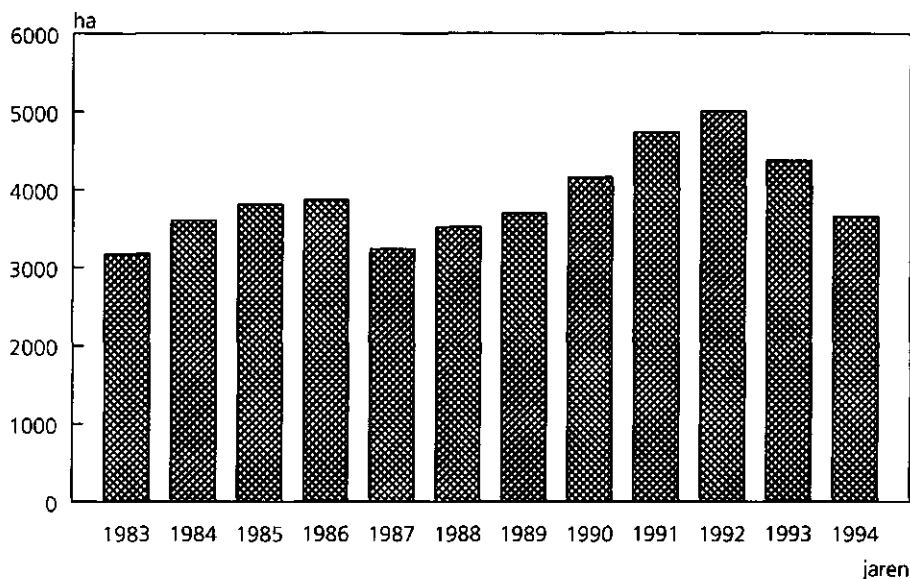
---

1) Inclusief witloftrek, doperwten, uien en groentezaden/Witloftrek = areaal witlofwortelen waarvan witlof is getrokken.

De vaste werkgelegenheid voor de primaire productie van vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland omvatte in 1993 ongeveer 420 arbeidsjaren, waarvan ongeveer de helft in Friesland. Voor de verwerking en afzet van de vollegrondsgroenteteelt mag een volume in dezelfde orde van grootte worden gerekend. Hierbij moet overigens wel worden aangetekend, dat een fors deel van deze secundaire werkgelegenheid buiten de drie noordelijke provincies wordt gerealiseerd (waaronder elders gevestigde veilingen en industrieën)

De genoemde 420 arbeidsjaren reiken verder dan 420 arbeidsplaatsen, doordat een aanzienlijk deel van de noordelijke vollegrondsgroenteteelt op akkerbouwbedrijven is geconcentreerd. Zodoende was de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland van aanmerkelijk belang voor de werkgelegenheid op de 750 bedrijven die in 1993 meer dan 10 sbe 1) vollegrondsgroente hadden.

Figuur 1.1 Verloop areaal vollegrondsgroente 1983-1994

1.4 Uitvoering van het onderzoek

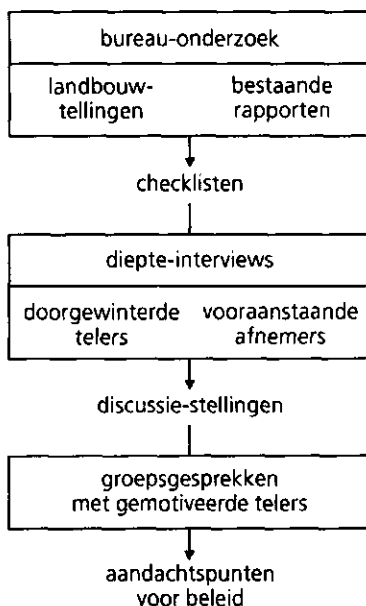
Bij de uitvoering van het onderzoek zijn drie fasen onderscheiden: (1) bureau-onderzoek met analyses van bestaande rapporten en CBS Landbouwtellingen, (2) diepte-interviews met vooraanstaande afnemers en met

1) 10 sbe komt ruwweg overeen met 0,5 ha veilingteelt of 2,0 ha industrieteelt.

doorgewinterde telers, en (3) groepsgesprekken met gemotiveerde groentetelers in een drietal deelgebieden. De drie fasen zijn schematisch weergegeven in figuur 1.2.

In het bureau-onderzoek is enerzijds een beschrijving gemaakt van de areaalontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Voor de beschrijving zijn twee gewasgroepen en vier deelgebieden onderscheiden. Anderzijds is door vergelijking met geheel Nederland een beoordeling gemaakt van de grondsoortkeuze, de schaalgrootte en de bedrijfsstructurele dynamiek (toetreding en uittreding) in Noord-Nederland. Deze vergelijkende analyse is gebaseerd op landbouwtellinggegevens uit de periode 1983-1993. De resultaten van dit onderdeel zijn samengevat in hoofdstuk 2 "Arealen en teeltgebieden" en hoofdstuk 3 "Bedrijfsstructurele positie".

In het bureau-onderzoek is enerzijds een beschrijving gemaakt van de bestaande afzetvoorzieningen in het gebied, van de afzetontwikkeling in het recente verleden, anderzijds van de ontwikkelingsprojecten die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd. Hiervoor is gebruik gemaakt van bestaande rapporten, zoals het rapport van de Commissie Afzetstructuur Vollegrondsgroenten, werkdokumenten van het Noordelijk Agrarisch Innovatiecentrum, documentatie van de herstructureringscommissies voor de akkerbouw, perspectievenstudies van LEI-DLO, jaarverslagen van veilingen, telersgroeperingen enzovoort. De resultaten van dit onderdeel zijn samengevat in hoofdstuk 4 "Afzet en afzetvoorzieningen" en in hoofdstuk 6 "Kennis en kennisvoorziening".

Figuur 1.2 Schematische weergave van de onderzoeksaanpak

De uitkomsten van het bureau-onderzoek zijn gebruikt als startpunt voor de diepte-interviews met afnemers en telers. De interviews hadden tot doel om inzicht te krijgen in de knelpunten en de kansen voor een duurzame ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Om tot een volledig beeld te komen, zijn checklisten met aandachtspunten ontwikkeld voor de interviews met de respectievelijke doelgroepen. Deze checklisten zijn opgenomen in bijlage 2.

Aan de produktiezijde zijn elf doorgewinterde telers en twee teeltbegeleiders geïnterviewd. Hiermee werd een breed scala van teelten en teeltgebieden bestreken. Aan de afnemerszijde zijn 25 vertegenwoordigers van handel en afzet geïnterviewd. Hiermee werd het hele traject van telerskernen, veilingen, verzendhandel, exporteurs en detailhandel bestreken. De interviews zijn uitgevoerd in de periode juni/juli 1994. Bijlage 3 bevat de namen van de personen/organisaties die zijn geïnterviewd. De uitspraken van de afnemers over afzetvoorwaarden en mogelijkheden zijn samengevat in hoofdstuk 5 "Marktpositie".

De uitkomsten van de diepte-interviews zijn verder gebruikt als startpunt voor groepsgesprekken in de deelgebieden. Deze groepsgesprekken hadden tot doel om de voorlopige conclusies en aanbevelingen van het onderzoek aan de mening van de praktijk te toetsen. Om tot een zinvolle discussie te komen, zijn stellingen en vragen over de noodzakelijke aanpassingen op produkt/produktieniveau geformuleerd. Deze stellingen en vragen zijn opgenomen in bijlage 4. De groepsgesprekken zijn gehouden in de periode augustus/september 1994. In totaal hebben circa dertig vollegrondsgroentetelers uit (1) het Zand-/dalgrondgebied, (2) het Groninger kleigebied, en (3) het Friese kleigebied aan de groepsgesprekken deelgenomen. De uitkomsten van de groepsgesprekken zijn verwerkt in hoofdstuk 8 "Aandachtspunten voor beleid".

1.5 Leeswijzer

Het voorliggende rapport is opgebouwd uit (1) een beschrijvend gedeelte, (2) een evaluerend gedeelte, en (3) een aanbevelend gedeelte. Het beschrijvende gedeelte bestaat uit de hoofdstukken 2 t/m 6. Degenen die vooral belangstelling hebben voor een beschrijving van de areaalontwikkeling en de bedrijfsstructuur worden verwezen naar hoofdstuk 2 "Arealen en teeltgebieden" en hoofdstuk 3 "Bedrijfsstructurele positie". Degenen die vooral belangstelling hebben voor een beschrijving van de afzetkanalen en de afzetvoorwaarden worden verwezen naar hoofdstuk 4 "Afzet en afzetvoorzieningen" en hoofdstuk 5 "Marktpositie". Degenen die vooral belangstelling hebben voor het kennisnetwerk in het gebied worden verwezen naar hoofdstuk 6 "Kennis en kennisvoorziening".

Het evaluerende gedeelte bestaat uit hoofdstuk 7 "Overzicht van sterkten en zwakten". In dit hoofdstuk worden de sterke en de zwakke kanten van de vollegrondsgroenteteelt in het gebied in kaart gebracht. Hierbij komen zowel de produktie als de afzetpositie, de kennisvoorziening en het

overheidsbeleid aan de orde. Het aanbevelende gedeelte bestaat uit hoofdstuk 8 "Aandachtspunten voor beleid". In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan voor de ontwikkeling van de afzetstructuur, de produktiestructuur en de produktkwaliteit.

2. AREALEN EN TEELTGEBIEDEN

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de areaalontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Het overzicht is gespecificeerd naar provincies en naar deelgebieden en is bedoeld om een beeld te geven van de aard en de omvang van de vollegrondsgroenteteelt in de verschillende provincies en deelgebieden.

De vollegrondsgroenteteelt bestaat uit een pakket gewassen met sterk uiteenlopende arbeidsbehoeften. Het totaalareaal zegt zodoende weinig over het belang van de bedrijfstak. Om de vergelijkbaarheid te vergroten, is het gewassenpakket ingedeeld naar *intensieve* en *extensieve* vollegrondsgroenten. Het onderscheid tussen genoemde gewasgroepen zit in de wijze van afleveren. Bij de intensieve gewassen wordt het produkt meestal gesorteerd en verpakt afgeleverd; bij de extensieve gewassen meestal als veldgewas en losgestort.

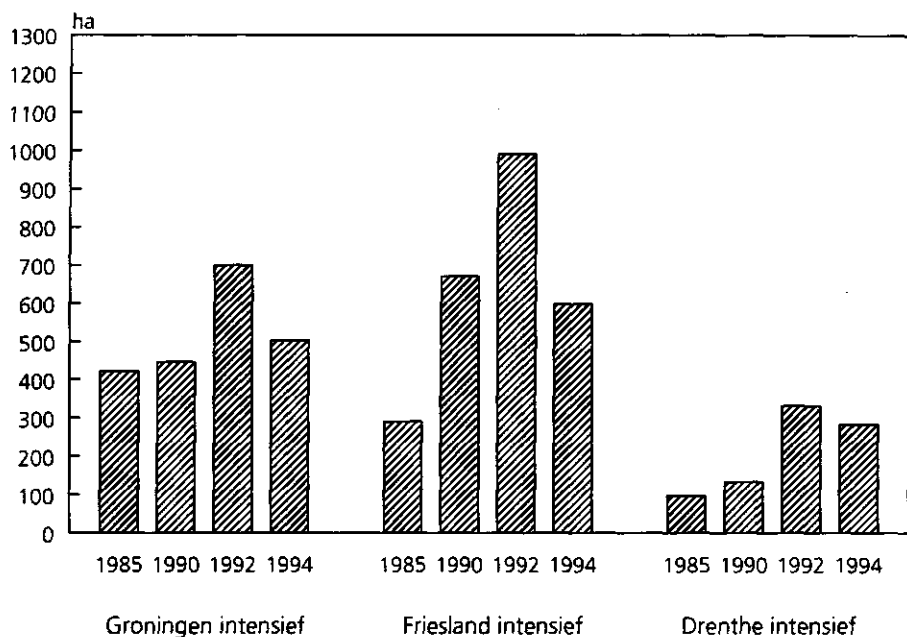
Bijlage 5 toont de samenstelling van de respectievelijke gewasgroepen.

2.2 Areaalontwikkeling per provincie

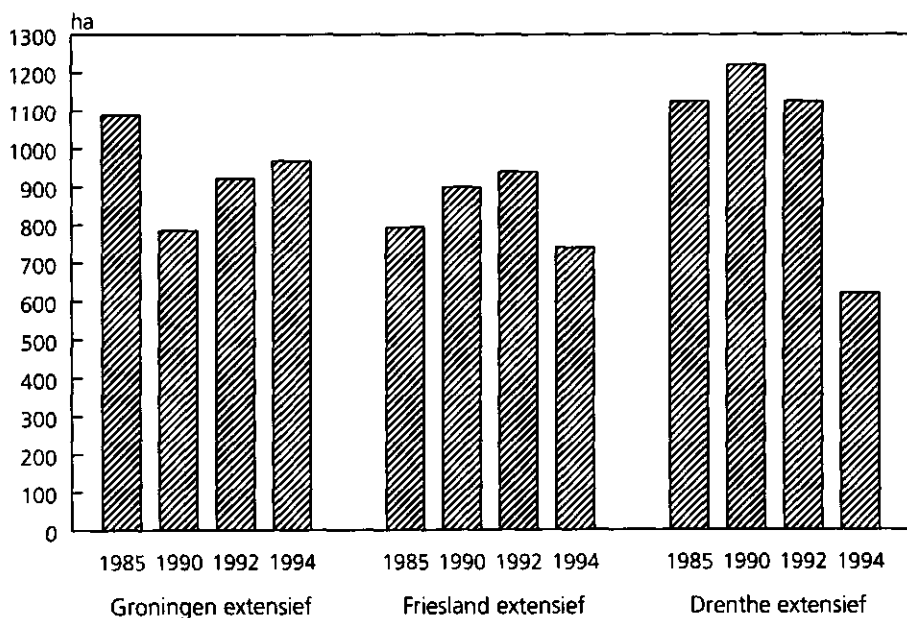
De areaalontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Groningen, Friesland en Drenthe is kort samengevat in tabel 2.1. Voor een volledig overzicht wordt verwezen naar bijlage 6. De cijfers in de gepresenteerde tijdreeksen zijn ontleend aan de CBS Landbouwtellingen. Dit betekent, dat eventuele nateelten (voornamelijk bladgewassen) niet zijn inbegrepen. De rubriek witloftrek betreft het areaal witlofwortelen, waarvan witlof is getrokken.

In *Groningen* is het areaal intensieve vollegrondsgroenten sterk uitgebreid van circa 400 ha in de jaren tachtig naar een maximum van 700 ha in 1992. De uitbreiding betrof vooral de gewassen spruitkool en prei. Door een sterke inkrimping bij spruitkool is het areaal in 1994 gedaald tot ruim 500 ha. Het areaal extensieve vollegrondsgroenten schommelt in Groningen rond een gemiddelde van circa 900 ha. In de beschouwde periode is een verschuiving opgetreden van doperwten en stambonen naar waspeen en winterpeen. Daarnaast nemen witlofwortelen bij de extensieve teelten een belangrijke plaats in.

In *Friesland* is het areaal intensieve vollegrondsgroenten verdrievoudigd van circa 300 ha in 1984/87 naar circa 900 ha in 1991/93. Deze uitbreiding is veroorzaakt door ijsbergsla, bloemkool, broccoli en witloftrek. De

Figuur 2.1a Arealen met intensieve vollegrondsgroenten in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe

Figuur 2.1b Arealen met extensieve vollegrondsgroenten in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe

arealen van ijsbergsla en broccoli zijn in bijlage 6 opgenomen onder "overige groenten". Door sterke inkrimpingen bij witloftrek en spruitkool is het areaal in 1994 gedaald tot circa 600 ha. Het areaal extensieve vollegrondsgroenten schommelt in Friesland rond een gemiddelde van circa 800 ha. De belangrijkste teelten in deze categorie zijn zaaiuien, witlofwortel en winterpeen.

In Drenthe is de intensieve vollegrondsgroenteteelt gegroeid van circa 100 ha in de jaren tachtig naar circa 300 ha in 1991-1993. Deze uitbreiding is veroorzaakt door asperges, prei, knolvenkel, radicchio rosso, broccoli en spruitkool. Knolvenkel, radicchio rosso en broccoli zijn in bijlage 6 opgenomen onder "overige groenten". Door een inkrimping bij spruitkool is het areaal in 1994 gedaald naar ruim 280 ha. Het areaal extensieve vollegrondsgroenten schommelt in Drenthe over de periode 1983-1992 rond een gemiddelde van circa 1.100 ha. In 1993 kelderde het areaal naar 700 ha door een plotselinge halvering van het areaal doperwten en stambonen. Sinds de introductie in 1984 is het areaal waspeen gestaag toegenomen naar 400 ha.

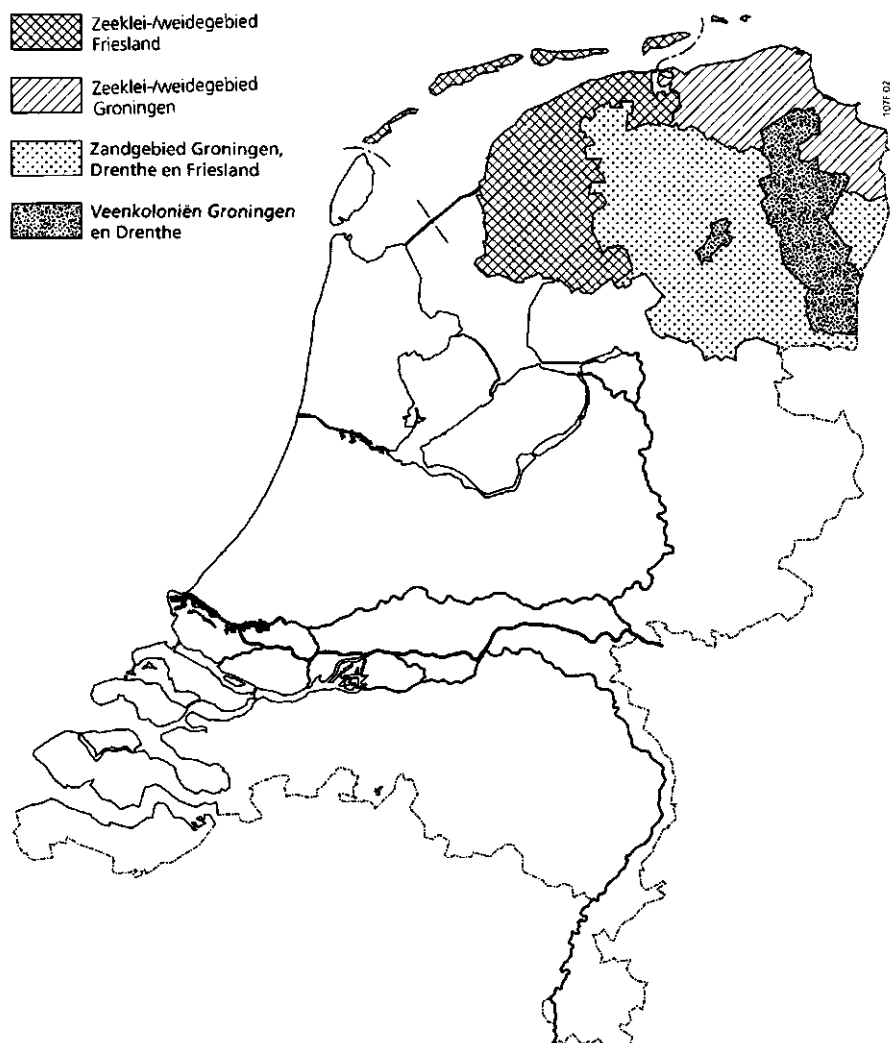
De voorgaande beschrijvingen maken duidelijk, dat de ontwikkelingspatronen van de vollegrondsgroenteteelt in de drie provincies sterk verschillen. Bij de *intensieve* vollegrondsgroenten zijn in Groningen vooral de vandoors bekende gewassen spruitkool en prei uitgebreid. In Friesland daarentegen hebben de nieuwe gewassen ijsbergsla en broccoli veel opgang gemaakt. In Drenthe is met knolvenkel, radicchio rosso en broccoli eveneens voor nieuwe gewassen gekozen. Daarnaast is met asperges en prei ingespeeld op arbeidskundige en planteziektenkundige knelpunten in het Zuidelijk zandgebied.

Bij de *extensieve* vollegrondsgroenten is het areaal conservenpeulvruchten sterk ingekrompen. De inkrimping is begonnen in Friesland en Groningen en heeft in Drenthe pas in 1993 toegeslagen. De inkrimpingen zijn gecompenseerd door areaaluitbreidingen bij winterpeen en witlofwortelen (beide in Groningen en Friesland) en bij waspeen (in Groningen en Drenthe). Met de verschuiving van conservenpeulvruchten naar wortelgewassen is een verschuiving naar hoger salderende gewassen gerealiseerd. Friesland is in Noord-Nederland de enige provincie waar een noemenswaardig areaal zaaiuien voorkomt.

2.3 Areaalontwikkeling per deelgebied

In het voorgaande is gebleken, dat de gewassenpakketten in de drie provincies sterk verschillen. Deze verschillen vloeien voort uit factoren als grondsoort, bedrijfsgrootte en bedrijfsstijl. Om een beter inzicht te krijgen in gebiedsspecifieke ontwikkelingen, is het onderzoeksgebied (in aansluiting op de genoemde factoren) ingedeeld in vier deelgebieden:

- 1) Zeeklei-/weidegebied Friesland;
- 2) Zeeklei-/weidegebied Groningen;
- 3) Zandgebieden Groningen/Drenthe/Friesland;
- 4) Veenkoloniën Groningen/Drenthe.

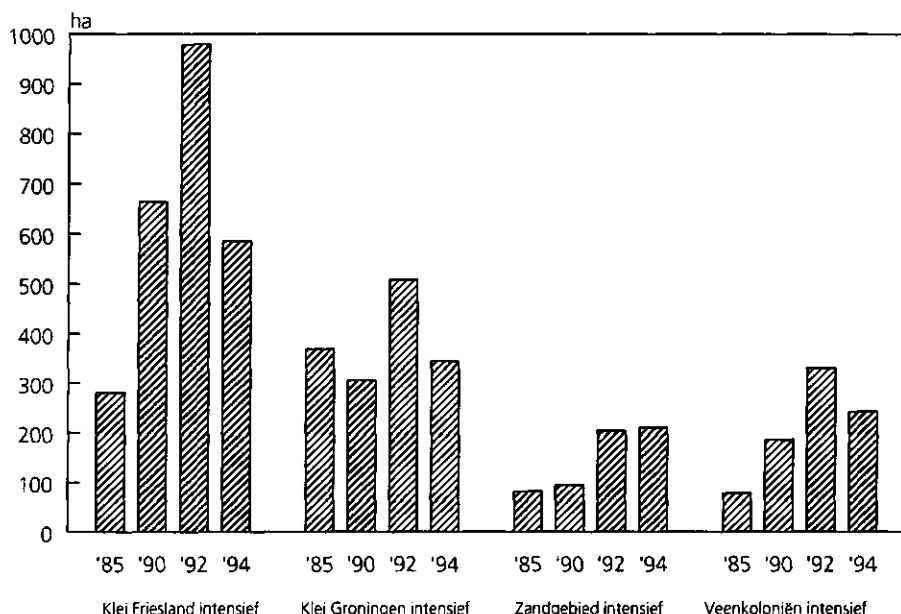

Figuur 2.2 De vier deelgebieden van het totale onderzoeksgebied

De ligging van de vier deelgebieden is weergegeven in figuur 2.2.

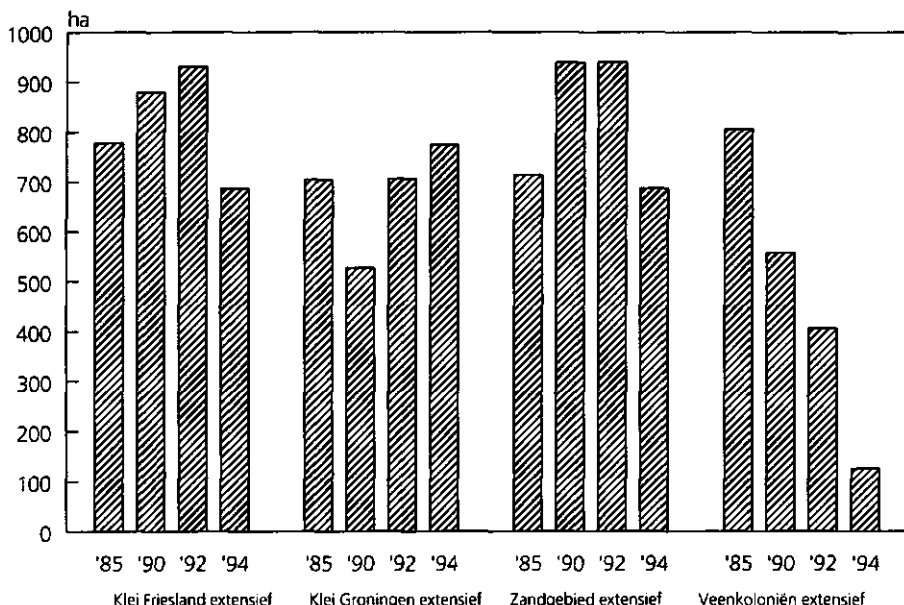
De areaalontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in de vier deelgebieden is kort samengevat in figuur 2.3. Voor een specificatie van de gewasarealen wordt verwezen naar bijlage 6. De gepresenteerde cijfers zijn berekend uit de basisgegevens van de CBS Landbouwtellingen van 1985, 1990, 1992 en 1994.

Figuur 2.3a Arealen met intensieve vollegrondsgroenten in vier deelgebieden in Noord-Nederland

Het Friese zeeklei-lweidegebied is goed voor ruim 98% van de vollegrondsgroenteteelt in Friesland. Hieruit volgt het zeer beperkte belang van de Friese Wouden binnen de vollegrondsgroenteteelt van enerzijds de provincie Friesland en anderzijds het Noordelijk zandgebied. Het areaal intensieve vollegrondsgroenten heeft vanaf 1988 een sterke uitbreiding ondergaan. Als gevolg van deze uitbreiding heeft het Friese kleigebied een aandeel van circa 50% in de noordelijke intensieve vollegrondsgroenteteelt verworven. Bij de extensieve gewassen zijn winterpeen en witlofwortel aanzienlijk uitgebreid. Het aandeel in de extensieve vollegrondsgroenteteelt van Noord-Nederland bedraagt circa 30%.

Het Groninger zeeklei-lweidegebied heeft een aandeel van ruim 75% in de Groninger vollegrondsgroenteteelt. Binnen de provincie neemt het gebied een aantal teelten vrijwel geheel voor zijn rekening. Bij de intensieve teelten zijn dat spruitkool, herfstkool en bewaarkool en bij de extensieve

Figuur 2.3b Arealen met extensieve vollegrondsgroenten in vier deelgebieden in Noord-Nederland

teelten zijn dat winterpeen, witlofwortelen, zaaiuien en groentezaden. In de periode 1983-1988 is de teelt van doperwten en stambonen grotendeels verdwenen. Sinds 1988 zijn de arealen van spruitkool, winterpeen en witlofwortelen sterk uitgebreid. In 1993 had het deelgebied aandelen van circa 25% (intensief) en 30% (extensief) in de noordelijke vollegrondsgroenteteelt.

In de *Zandgebieden* wordt de vollegrondsgroenteteelt overheerst door de teelt van doperwten, stambonen en waspeen. Binnen Noord-Nederland was het deelgebied in 1993 verreweg het belangrijkste voor deze teelten. De teelt van intensieve vollegrondsgroenten speelt geen grote rol in het deelgebied. Sinds 1988 is de teelt van prei, spruitkool en overige groenten (knolvenkel, radicchio rosso en broccoli) opvallend gegroeid. In 1993 had het deelgebied aandelen van circa 12,5% (intensief) en 30% (extensief) in de noordelijke vollegrondsgroenteteelt.

De *Veenkoloniën* worden gekenmerkt door een sterke areaalverschuiving van extensieve naar intensieve vollegrondsgroenten. De conservenpeulvruchten zijn grotendeels verdwenen en het areaal waspeen is tanende. Daartegenover staat (sinds 1990) een opvallende areaaluitbreiding bij overige groenten (knolvenkel, radicchio rosso en broccoli), prei, spruitkool en asperges. In 1993 hadden de Veenkoloniën aandelen van circa 12,5% (intensief) en circa 7,5% (extensief) in de noordelijke vollegrondsgroenteteelt.

De voorgaande beschrijving van de areaalontwikkeling in de deelgebieden maakt duidelijk, dat ieder deelgebied zijn eigen teeltspecialisme heeft. Figuur 2.4 geeft daarvan een samenvatting.

Gewasgroep	Zeeklei-/weide Friesland	Zeeklei-/weide Groningen	Zandgebieden Gron/Dren/Fr	Veenkoloniën Gron/Drenthe
Intensief	ijsbergsla bloemkool broccoli witloftrek	herfstkool bewaarkool spruitkool boerenkool	prei knolvenkel radicchio broccoli	prei knolvenkel radicchio broccoli
Extensief	winterpeen witlofwortel zaaiuien	winterpeen witlofwortel	doperwten stambonen waspeen	doperwten stambonen waspeen

Figuur 2.4 Belangrijkste vollegrondsgroentegewassen per deelgebied

2.4 Belangrijkste teeltgebieden

Binnen de deelgebieden hebben de verschillende hoofdgewassen nog hun eigen specifieke teeltgebieden. Uitgaande van areaalgegevens per gemeente is nagegaan waar de hoofdgewassen geconcentreerd zijn. De concentraties hangen gedeeltelijk samen met ontwikkelingsprojecten die in de afgelopen jaren zijn uitgevoerd. De uitkomsten van deze analyse zijn samengevat in figuur 2.5.

Het overzicht van de teeltgebieden maakt duidelijk, dat de teelt van vollegrondsgroenten in een beperkt aantal gemeenten is geconcentreerd. In Friesland ligt het zwaartepunt van de intensieve teelten in Dongeradeel en dat van de extensieve teelten in Franekeradeel. In het Groninger kleigebied is Hefshuizen het teeltcentrum voor de extensieve teelten. De sluitkool is geconcentreerd rond Bedum. In het zand-/dalgrondgebied hebben de intensieve teelten geen duidelijk teeltcentrum. De grootste arealen zijn aangetroffen in Odoorn en de aangrenzende gemeenten. Verder naar het noorden herbergen Veendam en de aangrenzende gemeenten een aanzienlijk areaal prei. Voor de extensieve teelten zijn Oosterhesselen, Vlagwedde en Westerbork de belangrijkste gemeenten in het zand-/dalgrondgebied.

Gewasgroep	Zeeklei-/weide Friesland	Zeeklei-/weide Groningen	Zandgebieden Gron/Dren/Fr	Veenkoloniën Gron/Drenthe
Prei			Odoorn	Veendam
Knolvenkel			Odoorn	
Radicchio			Odoorn	
Ijsbergsla	Dongeradeel			
Broccoli	Dongeradeel			
Bloemkool	Dongeradeel			
Sluitkool		Bedum		
Boerenkool		Diversen		
Spruitkool	Franekeradeel	Hefshuizen		
Witloftrek	Franekeradeel			
Doperwten			Oosterhesselen	
Stambonen			Vlagtwedde	
Waspeen			Westerbork	
Winterpeen	Dongeradeel	Hefshuizen		
Witlofwortel	Franekeradeel	Hefshuizen		
Zaaiuien	Het Bildt			

Figuur 2.5 Gemeenten per deelgebied, waar de vollegrondsgroenteteelt is geconcentreerd

2.5 Conclusies

In de periode 1985-1992 is het areaal vollegrondsgroenten in Noord-Nederland uitgebreid van ruim 3.800 ha naar ruim 5.000 ha. Sinds 1992 is het areaal weer sterk ingekrompen tot 3.660 ha in 1994. Tegelijkertijd vertoonde het areaal in geheel Nederland een ontwikkeling van 70.800 ha in 1985 via 73.400 ha in 1992 naar 72.100 ha in 1995. Dit betekent, dat de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland meer dan andere gebieden een speelbal is gebleken van de conjuncturele ontwikkelingen in de bedrijfstak.

De uitbreiding van het areaal is grotendeels gerealiseerd bij de intensieve teelten. Bij deze groep is het areaal gegroeid van 800 ha in 1985 via 2.000 ha in 1992 naar 1.400 ha in 1994. Voor geheel Nederland verliep het areaal van 26.000 ha in 1985 via 29.300 ha in 1992 naar 27.700 ha in 1994. Ook binnen deze gewasgroep blijkt Noord-Nederland een belangrijk aandeel in de areaalschommelingen te hebben gehad. Het areaal extensieve teelten heeft weinig verandering ondergaan en omvatte tot 1992 ongeveer 3.000 ha. De laatste twee jaar is het areaal ingekrompen tot 2.300 ha. Binnen de extensieve teelten is een sterke verschuiving opgetreden van de conservenpeulvruchten naar waspeen, winterpeen en witlofwortelen. Voor geheel Nederland bedroeg het areaal over de periode 1985-1994 ongeveer 44.000 ha.

De areaalontwikkeling volgde in de drie provincies globaal hetzelfde patroon. In alle drie de provincies is het areaal intensieve teelten tot 1992 uitgebreid en daarna weer ingekrompen. De recente areaalinkrimping bij de extensieve teelten heeft in Drenthe het grootste effect gehad. Het areaal intensieve vollegrondsgroenten was in 1994 met 600 ha in Friesland het grootst, gevolgd door Groningen met 500 ha en Drenthe met 280 ha. Het areaal extensieve vollegrondsgroenten was in 1994 met 970 ha in Groningen het grootst, gevolgd door Friesland met 740 ha en Drenthe met 620 ha.

De gewassenkeuze verschilt sterk in de onderscheiden deelgebieden. In het Friese kleigebied zijn ijsbergsla, bloemkool, broccoli en witloftrek de belangrijkste intensieve teelten. In het Groninger kleigebied zijn dat herfstkool, bewaarkool, spruitkool en boerenkool. Winterpeen, witlofwortel en zaaiuien zijn de belangrijkste extensieve teelten in de kleigebieden. In de zand-/dalgrondgebieden zijn prei, knolvenkel, radicchio en broccoli de belangrijkste intensieve teelten. Doperwten, stambonen en waspeen zijn daar de belangrijkste extensieve teelten.

Binnen de deelgebieden zijn de verschillende teelten meestal geconcentreerd in een beperkt aantal gemeenten. In het Friese kleigebied zijn Dongeradeel en Franekeradeel de concentratiegebieden. In het Groninger kleigebied hebben Hefshuizen en Bedum de grootste arealen. In het zand-/dalgrondgebied zijn de intensieve teelten het sterkst vertegenwoordigd in Odoorn, Veendam en de omringende gemeenten. Voor de extensieve teelten zijn Oosterhesselen, Vlagtwedde en Westerbork hier de belangrijkste gemeenten.

3. BEDRIJFSSTRUCTURELE POSITIE

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de bedrijfsstructuur van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland vergeleken met die in geheel Nederland. Hierbij wordt gekeken naar de grondsoortkeuze, de bedrijfstypekeuze en de schaalgrootte van de produktie. De vergelijking is bedoeld als positiebepaling voor de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland en als startpunt voor het maken ontwikkelingskeuzes.

3.2 Areaalverdeling over grondsoorten

In deze paragraaf wordt de grondsoortkeuze van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland vergeleken met die van geheel Nederland. Daarbij wordt speciaal aandacht besteed aan de areaalverdeling van de voornaamste vollegrondsgroenten over zeeklei-/weidegebieden en zand-/dalgrondgebieden. Het doel van deze vergelijking is te bezien in hoeverre de ontwikkelingen in Noord-Nederland overeenkomen met de landelijke ontwikkeling.

De beide grondsoortgebieden zijn aangegeven in bijlage 8. De indeling is gebaseerd op de LEI-indeling van Nederland in 13 gebieden. Dit betekent een zeer grove benadering van het begrip grondsoort. Zo zijn de duinzandgronden langs de westkust opgenomen in de zeeklei-/weidegebieden. Anderzijds zijn het Rivierkleigebied en het lössgebied van Zuid-Limburg opgenomen in de zand-/dalgrondgebieden.

Als maat voor de areaalverdeling over beide grondsoorten zijn de areaalaandelen van de zeeklei-/weidegebieden genomen. De ontwikkeling van deze zeeklei-aandelen in de gewasarealen is samengevat in bijlage 9. Als referentie zijn tevens de bijbehorende gewasarealen voor Nederland en voor Noord-Nederland opgenomen. De gepresenteerde aandelen en areaalen zijn berekend uit de CBS Landbouwtelling mei van 1983, 1988 en 1993.

In tabel 3.1 zijn de zeeklei-aandelen van de voor Noord-Nederland meest relevante vollegrondsgroenten samengevat. De tabel toont aanzienlijke verschillen in de omvang en de ontwikkeling van de areaalaandelen tussen geheel Nederland en Noord-Nederland. Deze verschillen worden in de volgende alinea's besproken.

Bij de teelt van *prei* is het areaalaandeel van de zeeklei-/weidegebieden sterk gedaald. Deze daling is een gevolg van de forse areaaluitbreiding in de zand-/dalgrondgebieden. Bij *sla* is het areaalaandeel van de zeeklei-/weidegebieden sterk gestegen. Deze stijging is het gevolg van de relatief

geringe areaaltoename in de zand-/dalgrondgebieden. In Noord-Nederland is het areaalaandeel van de zand-/dalgrondgebieden zeer laag. Dit zeer lage aandeel wordt veroorzaakt door de stuifgevoeligheid en de onbeheersbare stikstofhuishouding van de zand-/dalgronden in het gebied.

Bloemkool, sluitkool en spruitkool worden voornamelijk in de zeeklei-/weidegebieden geteeld. Voor geheel Nederland is het zeeklei-/weide-aandeel bij bloemkool en sluitkool licht gedaald en bij spruitkool aanzienlijk gestegen. De stijging van het zeeklei-/weide-aandeel van *bloemkool* in Noord-Nederland is het gevolg van de areaaluitbreiding in het zeeklei-/weidegebied van Friesland. Bij *spruitkool* is in Noord-Nederland een daling van het zeeklei-/weide-aandeel opgetreden door een relatief grote toename van het spruitkoolareaal in het zand-/dalgrondgebied. Deze ontwikkeling gaat in tegen het landelijke patroon. Van Zuid-Nederland is bekend, dat de spruitkoolteelt op zandgrond achterblijft in opbrengst en kwaliteit. Deze ontwikkeling in Noord-Nederland is inmiddels niet-duurzaam gebleken.

Tabel 3.1 Aandelen van de zeeklei-/weidegebieden (percentage) in de respectievelijke totaalarealen van vermelde vollegrondsgroenten voor geheel Nederland en Noord-Nederland in 1983 en 1993

Gewas	Geheel Nederland		Noord-Nederland	
	1983	1993	1983	1993
Prei	12	6	47	20
Sla	31	54	77	94
Bloemkool	86	83	83	92
Sluitkool	86	80	95	87
Spruitkool	73	91	88	79
Doperwten	68	58	22	17
Stambonen	46	51	34	19
Waspeen	71	35	64	11
Winterpeen	70	77	86	92
Witlofwortel	80	92	84	93

Bij *doperwten* en *stambonen* heeft Noord-Nederland aanzienlijk lagere zeeklei-aandelen dan geheel Nederland. Dit effect wordt veroorzaakt door de grote afstand van het Noordelijke kleigebied tot de verwerkende industrie, die vooral in Zuid-Nederland is gevestigd. Een andere factor is het kortere groeiseizoen in het noordelijk kleigebied, waardoor dubbelteelten minder kans van slagen hebben. Voor de verzendhandel is dit een reden geweest om de produktie naar het centraal kleigebied te verplaatsen.

Bij waspeen, winterpeen en witlofwortel volgen de zeeklei-/weide-aandelen in Noord-Nederland het landelijke ontwikkelingspatroon. Bij was-

peen is in de periode 1983-1993 een opmerkelijke daling van het zeeklei-/weide-aandeel opgetreden. Deze daling is het gevolg van de sterke areaaluitbreiding bij waspeen die volledig aan de zand-/dalgrondgebieden ten goede is gekomen. Bij *winterpeen* en *witlofwortel* hebben de zeeklei-/weidegebieden hun areaalaandeel kunnen vergroten door de betere bewaarbaarheid van het kleiprodukt.

De voorgaande beschrijving van de areaalverdeling maakt duidelijk, dat de grondsoort een belangrijke teeltvoorwaarde is. In figuur 3.1 zijn de grondsoortvoorkeuren en hun achtergronden samengevat.

Zeeklei-/weidegebieden		Zand-/dalgrondgebieden	
Ijsbergsla	= produktkwaliteit	Asperges	= bewerkbare grond
Bloemkool	= produktkwaliteit	Prei	= bewerkbare grond
Broccoli	= produktkwaliteit	Knolvenkel	= snelle weggroei
Sluitkool	= bewaarbaarheid	Radicchio	= snelle weggroei
Spruitkool	= produktkwaliteit	Waspeen	= bewerkbare grond
Winterpeen	= bewaarbaarheid	Doperwtten	= transportafstand
Witlofwortel	= trekwaliteit	Stambonen	= transportafstand

Figuur 3.1 Belangrijkste vollegrondsgroenten in Noord-Nederland ingedeeld naar grondsoortvoorkeur, aangevuld met de achtergronden voor de grondsoortvoorkeur

Het voorgaande overzicht betekent niet, dat de genoemde gewassen overal in de betreffende grondsoortgebieden kunnen worden geteeld. Andere bodem-/perceelskenmerken kunnen de teeltmogelijkheden nog sterk beperken. In de interviews met telers en contractgevers zijn daarvan verschillende voorbeelden genoemd. De ontwatering en de zoetwatervoorziening moeten in alle gevallen goed in orde zijn. Daarnaast moet rekening worden gehouden met de voorvrucht en de perceelsgrootte. Bij waspeen en witlofwortel gaat de voorkeur uit naar graan als voorvrucht. Bij waspeen is verontreiniging van de grond met veenkluitjes of maisstoppels ongewenst. Voor contractteelten hebben grote percelen de voorkeur vanwege de schaalvoordelen bij de oogst.

Voor bewaarprodukten is de beheersbaarheid van de stikstofhuishouding een factor van belang. Een gelijkmatige stikstofvoorziening leidt meestal tot een betere bewaarbaarheid. Om die reden worden sluitkool en spruitkool bij voorkeur op zwaardere kleigronden geteeld. Winterpeen en witlofwortelen worden meestal op lichtere kleigronden geteeld, omdat de oogst op zwaardere kleigronden problematisch kan zijn. Op dalgrond is de stikstofhuishouding moeilijk te sturen. Dit kan tot problemen voor de produktkwaliteit leiden als overheid of afnemers strengere eisen aan het nitraatgehalte van bladgewassen gaan stellen.

Grondontsmetting vormt een andere beperking voor de teelt van vollegrondsgroenten. Sommige afnemers zijn bang voor de (vermeende) negatieve effecten van grondontsmetting op de smaak van het produkt. Zij selecteren daarom percelen waar de laatste jaren geen grondontsmetting is toegepast. De voorgaande reeks van beperkende factoren maakt duidelijk, dat - mede gezien de vruchtwisselingseisen - lang niet alle grond geschikt is voor de teelt van vollegrondsgroenten. De onduidelijkheden op dit punt vormen een belemmering voor een snelle ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland.

3.3 Areaalgrootteverdeling in 1993

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de schaalgrootte van de produktie in Noord-Nederland. Op de achtergrond speelt de veronderstelling, dat Noord-Nederland door grootschalige produktie een kostenvoordeel heeft. Deze veronderstelling wordt getoetst door de areaalaandelen van de areaalgrootteklassen "3 ha of kleiner" en "groter dan 10 ha" in Noord-Nederland te vergelijken met die van geheel Nederland. Tabel 3.2 toont de bedoelde areaalaandelen voor de meest relevante vollegrondsgroenten.

Tabel 3.2 maakt duidelijk, dat de veronderstelde grootschaligheid van de produktie niet voor alle vollegrondsgroenten geldt. Bij *prei* is de schaalgrootte in Noord-Nederland aanzienlijk kleiner dan in geheel Nederland. Uit een oogpunt van oogstmechanisatie verkeert Noord-Nederland bij deze teelt in een nadelige positie. Het tegenovergestelde geldt voor *slalijsbergsla*,

Tabel 3.2 Aandelen van areaalgrootteklassen (percentage) in de respectievelijke totaalarealen van vermelde vollegrondsgroenten voor geheel Nederland en Noord-Nederland in 1993

Gewas	Geheel Nederland		Noord-Nederland	
	<=3 ha	>10 ha	<=3 ha	>10 ha
Prei	42	17	74	0
Sla	41	18	11	28
Bloemkool	32	34	44	44
Sluitkool	40	16	40	39
Spruitkool	16	45	34	34
Doperwten	10	20	4	24
Stambonen	18	23	27	13
Waspeen	29	20	18	11
Winterpeen	42	13	22	35
Witlofwortel	19	14	11	37

waar de areaalgrootteverdeling in Noord-Nederland aanzienlijk gunstiger ligt dan in Nederland.

Bij de *koolgewassen* heeft Noord-Nederland twee gezichten, met grote areaalaandelen in zowel de kleinschalige (≤ 3 ha) als de grootschalige (> 10 ha) klasse. Het kooltelersbestand in Noord-Nederland bestaat uit een groot aantal kleine telers tegenover een klein aantal zeer grote telers. Middelhete kooltelers worden in Noord-Nederland weinig aangetroffen. Bij *spruitkool* wordt de tweedeling veroorzaakt door het leer/scholingsproject van de Stichting Akkeragroente, waarbij een aanzienlijk aantal beginnende telers is betrokken. De waargenomen tweedeling duidt op een snelle schaalvergroting van de koolteelt in Noord-Nederland.

Bij *doperwten* steekt de schaalgrootte in Noord-Nederland gunstig af bij geheel Nederland. *Stambonen* worden in Noord-Nederland verhoudingsgewijs kleinschalig geteeld. Deze kleinschaligheid hangt samen met enkele telersgroepen, die een collectieve mechanisatie en afzet toepassen.

De wortelgewassen worden in Noord-Nederland grootschaliger geteeld dan gemiddeld in Nederland. Bij *waspeen* is het areaalaandeel " ≤ 3 ha" in Noord-Nederland aanzienlijk kleiner dan in geheel Nederland. Hierbij moet worden aangetekend, dat het beeld wordt vertekend door bospeen. Voor geheel Nederland is het aandeel bospeen groter dan voor Noord-Nederland. De teelt van *winterpeen* en *witlofwortel* wordt in Noord-Nederland aanzienlijk grootschaliger uitgevoerd dan gemiddeld in Nederland.

Samenvattend kan worden geconcludeerd, dat Noord-Nederland op het punt van schaalgrootte een wisselend beeld vertoont. In de zeelei-/weidegebieden is sprake van een snelle schaalvergroting. Dit grondsoortgebied heeft reeds een schaalvoorsprong bij ijsbergsla, winterpeen en witlofwortel en zal dat spoedig hebben bij bloemkool, sluitkool en spruitkool. In de zand-/dalgrondgebieden is sprake van een schaalachterstand. Vooral bij de teelt van prei, waspeen en stambonen heeft het gebied nog iets in te halen.

3.4 Verloop in het telersbestand

Deze paragraaf is bedoeld om de continuïteit van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland in kaart te brengen. Daarbij wordt de continuïteit in Noord-Nederland afgezet tegen die van geheel Nederland. Anderzijds worden de verschillen tussen deelgebieden en tussen bedrijfstypen in beschouwing genomen. Het inzicht in de continuïteit kan worden gebruikt bij het kiezen van doelgroepen en strategieën voor de ontwikkeling van de bedrijfstak.

Voor de analyse van de continuïteit is uitgegaan van de bedrijven die zowel in 1984 als in 1991 bij de Metelling geregistreerd zijn. De bedrijven die tussen 1984 en 1991 zijn opgeheven of gesticht, zijn dus buiten beschouwing gelaten. Dit betreft naar schatting 10% van het totaal aantal. Bijlage 10 geeft een overzicht van het verloop in het bestand van de bedrijven met vollegrondsgroenten in geheel Nederland en Noord-Nederland.

Bijlage 10a toont het verloop in het bestand van de bedrijven met intensieve vollegrondsgroenten voor geheel Nederland respectievelijk Noord-Nederland. Over de periode 1984-1991 is het aantal bedrijven in Nederland afgenomen van 9.079 naar 8.142. In Noord-Nederland is het aantal daarentegen toegenomen van 322 naar 447. Opvallend is het grote verloop in het bedrijvenbestand. Tussen 1984 en 1991 heeft 30% van de bedrijven met intensieve vollegrondsgroenten in 1984 de teelt afgestoten. In Noord-Nederland was dat het geval met 45% van de bedrijven.

Het verloop van het aantal bedrijven verschilt per bedrijfstype. In tabel 3.3 is voor de voornaamste bedrijfstypen weergegeven welke percentages bedrijven in de periode 1984-1991 met de teelt van intensieve vollegrondsgroenten zijn gestopt en gestart. In de tabel wordt Noord-Nederland met geheel Nederland vergeleken.

Tabel 3.3 Percentages van de bedrijven met intensieve vollegrondsgroente die in de periode 1984-1991 gestopt (percentage 1984) of gestart (percentage 1991) zijn met de teelt van intensieve vollegrondsgroente

Bedrijfstype in 1984	Geheel Nederland		Noord-Nederland	
	gestopt	gestart	gestopt	gestart
Glastuinbouw	49	14	49	11
Glastuinbouw/vollegrondsgroente	17	0	16	0
Vollegrondsgroente	8	0	19	0
Vollegrondsgroente/akkerbouw	19	0	33	0
Akkerbouw	44	65	56	82
Akkerbouw/veehouderij	32	42	64	78
Veehouderij	42	56	73	88

Tabel 3.3 maakt duidelijk, dat de teelt van intensieve vollegrondsgroenten minder snel wordt gestopt, naarmate het bedrijf meer op die teelt is gespecialiseerd. Van de glastuinders, de veehouders en de akkerbouwers is gemiddeld voor Nederland meer dan 40% met de teelt gestopt. Voor de akkerbouwers en de veehouders in Noord-Nederland ligt het aandeel zelfs in de buurt van de 60%. Voor de gespecialiseerde telers liggen de percentages op 8% voor geheel Nederland en 19% voor Noord-Nederland.

Tegelijkertijd wordt vooral vanuit de akkerbouw en de veehouderij met de teelt gestart. De toestroom vanuit deze sectoren is zo sterk, dat de meerderheid van de akkerbouwers en de veehouders met intensieve vollegrondsgroente in 1991 pas na 1984 met de teelt is gestart. Voor geheel Nederland bedroeg deze meerderheid ongeveer 60% en voor Noord-Nederland meer dan 80%. Bij de meer gespecialiseerde bedrijven is 0% gestart,

omdat de betreffende bedrijven per definitie in 1984 al intensieve vollegrondsgroenten teelden.

Bijlage 10b toont het verloop in het bestand van de bedrijven met extensieve vollegrondsgroenten. In geheel Nederland is het aantal bedrijven afgenomen van 10.282 in 1984 naar 8.991 in 1991. In Noord-Nederland nam het aantal over dezelfde periode af van 694 naar 615. Het verloop in het bedrijvenbestand was nog groter dan bij de intensieve teelten. Tussen 1984 en 1991 heeft 38% van de bedrijven met extensieve vollegrondsgroenten de teelt afgestoten. In Noord-Nederland gebeurde dat op 52% van de bedrijven.

Het verloop van het aantal bedrijven verschilt per bedrijfstype. In tabel 3.4 is voor de voornaamste bedrijfstypen aangegeven welke percentages bedrijven in de periode 1984-1991 met de teelt van extensieve vollegrondsgroenten zijn gestopt en gestart. In de tabel wordt Noord-Nederland met geheel Nederland vergeleken.

Tabel 3.4 Percentages van de bedrijven met extensieve vollegrondsgroente, die in de periode 1984-1991 gestopt (percentage 1984) of gestart (percentage 1991) zijn met de teelt van vollegrondsgroente

Bedrijfstype in 1984	Geheel Nederland		Noord-Nederland	
	gestopt	gestart	gestopt	gestart
Glastuinbouw	70	27	61	0
Glastuinbouw/vollegrondsgroente	45	7	32	0
Vollegrondsgroente	37	11	20	0
Vollegrondsgroente/akkerbouw	31	9	26	7
Akkerbouw	29	25	53	50
Akkerbouw/veehouderij	38	40	68	74
Veehouderij	54	74	78	87

Tabel 3.4 maakt duidelijk, dat de teelt van extensieve vollegrondsgroenten minder snel wordt gestopt, naarmate het bedrijf meer op akkerbouw is gespecialiseerd. Van de glastuinders en de veehouders is 60-70% met de teelt van extensieve vollegrondsgroenten gestopt. Van de echte akkerbouwers is gemiddeld voor Nederland nog geen 30% gestopt. Opvallend is het hoge percentage (53%) akkerbouwers in Noord-Nederland, dat met de teelt van extensieve vollegrondsgroenten is gestopt.

Tegelijkertijd is vooral vanuit de veehouderij met de teelt gestart. De toestroom vanuit de veehouderij is zo sterk, dat bijna driekwart van de veehouders met extensieve vollegrondsgroente in 1991 pas na 1984 met de teelt is gestart. Tot besluit moet worden opgemerkt, dat het verloop onder

de akkerbouwers in Noord-Nederland twee keer zo groot (50% tegenover 25%) is als gemiddeld over Nederland.

In aanvulling op de tabellen 3.3 en 3.4 is het verloop in de bestanden van de bedrijven met intensieve respectievelijk extensieve vollegrondsgroenten in de vier deelgebieden in kaart gebracht. De resultaten zijn samengevat in tabel 3.5. De tabel toont, dat de intensieve vollegrondsgroenteteelt in de zeeklei-/weidegebieden van Noord-Nederland veel minder verloopt dan in de zand-/dalgrondgebieden. In de zeeklei-/weidegebieden is ruim 40% gestopt, tegen 55% in de zand-/dalgrondgebieden. Het percentage bedrijven dat is gestart, ligt in de zand-/dalgrondgebieden van Noord-Nederland aanzienlijk hoger dan in de zeeklei-/weidegebieden (75% tegenover 50%). Het grotere verloop in de zand-/dalgrondgebieden wordt vermoedelijk veroorzaakt door de naar verhouding sterke areaalgroei in de betreffende deelgebieden.

Tabel 3.5 Percentages van de bedrijven met vollegrondsgroente in Noord-Nederland die in de periode 1984-1991 zijn gestopt (percentage 1984) of gestart (percentage 1991) met de teelt van vollegrondsgroente

Deelgebied	Intensief		Extensief	
	gestopt	gestart	gestopt	gestart
Klei Friesland	43	54	41	27
Klei Groningen	41	49	64	68
Noordelijk zandgebied	55	72	45	55
Veenkoloniën	54	77	76	63

Bij de extensieve vollegrondsgroenteteelt vertonen het Groninger Kleigebied en de Veenkoloniën het grootste verloop. In de genoemde deelgebieden is ongeveer twee derde van de bedrijven met extensieve vollegrondsgroente vervangen. In het Friese Kleigebied en in het Noordelijk Zandgebied is minder dan de helft van de bedrijven vervangen. Het grotere verloop in de eerstgenoemde gebieden hangt vermoedelijk samen met de sterke afname van het areaal conservenpeulvruchten en de toename van het areaal wortelgewassen in de betreffende gebieden.

Uit de analyse van de continuïteit is duidelijk geworden, dat het verloop onder de bedrijven met vollegrondsgroente groot is. Dit geldt voor geheel Nederland en in nog sterkere mate voor Noord-Nederland. De continuïteit verschilt echter per bedrijfstype. Bij de intensieve vollegrondsgroenten is het verloop kleiner naarmate de bedrijven meer op vollegrondsgroenteteelt zijn gespecialiseerd. Bij de extensieve vollegrondsgroenten is het verloop kleiner naarmate de bedrijven meer op akkerbouw zijn gespecialiseerd. Dit inzicht leidt tot de vraag, of de stimuleringsprojecten voor de intensieve vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland niet te veel gericht zijn geweest op "de akkerbouwer die nog nooit vollegrondsgroente heeft geteeld".

3.5 Conclusies

De teeltmogelijkheden voor vollegrondsgroenten zijn sterk afhankelijk van de grondsoort. Kleigronden zijn minder geschikt voor gewassen/producten die een snelle groei en/of een goed bewerkbare grond vereisen. Zandgronden zijn minder geschikt voor gewassen/producten die voor een goede kwaliteit en/of houdbaarheid een rustige groei vereisen. Producten als ijsbergsla, bloemkool, sluitkool, spruitkool, winterpeen en witlofwortelen worden daarom vooral op klei geteeld. Producten als asperges, prei, knolvenkel en waspeen worden daarom vooral op zand- of dalgrond geteeld. In Noord-Nederland zijn fouten gemaakt met de grondsoortkeuze voor spruitkool. De teelt van dit gewas op zand-/dalgrond heeft tot teleurstellende resultaten geleid.

Naast de grondsoortkeuze kunnen andere bodem-/perceelskenmerken de teeltmogelijkheden nog sterk beperken. De ontwatering en zoetwatervoorziening moet in alle gevallen goed in orde zijn. Daarnaast moet rekening worden gehouden met de voorvrucht en de stikstofhuishouding. Bij sterk gemechaniseerde teelten moet rekening worden gehouden met de perceelsgrootte. Er is in het gebied onduidelijkheid over de geschiktheid van de grond voor vollegrondsgroenteteelt. Mede hierdoor haken veel beginnende telers binnen enkele jaren weer af.

De vollegrondsgroenteteelt is in Noord-Nederland sterk gekoppeld aan akkerbouwbedrijven. Dit belemmert de ontwikkeling van de intensieve vollegrondsgroenteteelt. Uit vergelijking van landbouwtellinggegevens is gebleken, dat de teelt van intensieve vollegrondsgroenten langer wordt volgehouden naarmate een bedrijf meer op vollegrondsgroenteteelt is gespecialiseerd. Dit pleit voor de gedachte om bij de verdere ontwikkeling van de bedrijfstak naar gespecialiseerde (onderdelen van) bedrijven te streven. Voor de extensieve vollegrondsgroenteteelt is de koppeling aan de akkerbouw een voordeel vanwege de mogelijkheden voor vruchtwisseling en mechanisatie.

Op het punt van schaalgrootte vertoont Noord-Nederland een wisselend beeld. In de kleigebieden van Groningen en Friesland is sprake van een snelle schaalvergroting. Dit grondsoortgebied heeft reeds een schaalvoorsprong bij ijsbergsla, winterpeen en witlofwortel en zal dat spoedig hebben bij bloemkool, sluitkool en spruitkool. In het zand-/dalgrondgebied is sprake van een schaalachterstand. Vooral bij de teelt van prei, waspeen en stambonen heeft het gebied nog iets in te halen.

Samenvattend kan worden gesteld, dat de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland wordt gekenmerkt door een groot verloop in het telersbestand. Het verloop is ongeveer anderhalf maal zo groot als in geheel Nederland. Het grote verloop kan worden verklaard uit de onduidelijkheid over de bodemgeschiktheid, de ondergeschiktheid aan de akkerbouw en het afhaken van kleinschalige bedrijven.

4. AFZET EN AFZETVOORZIENINGEN

4.1 Inleiding

In de afgelopen jaren zijn ingrijpende veranderingen opgetreden in de afzet van vollegrondsgroenten in Nederland. Naast de gebruikelijke wijze van afzet via de veilingen is ook de directe afzet naar handelsbedrijven van belang geworden. Voor sommige soorten groenten is de afzet op contract naar de bewerkende en verwerkende industrie van zeer groot belang.

Voor de produktie in de noordelijke provincies is nagegaan langs welke wegen de verschillende soorten vollegrondsgroenten worden afgezet en met welke partners de groentetelers te maken hebben. Daarbij zijn ook de voorzieningen in en rond het onderzoeksgebied van belang. Dit betreft de veilingen en de verwerkende industrie. Verder is aandacht geschonken aan de verzendhandel en aan de telersgroepen die direct aan de handel leveren.

Bij de beantwoording van genoemde vraagpunten is voornamelijk gebruik gemaakt van de reeds beschikbare statistische bronnen. Verder zijn hierbij de ervaringen en opvattingen van geraadpleegde handelspartners en telers in beschouwing genomen.

4.2 Belang verschillende afzetkanalen

Het belang van de verschillende kanalen in de afzet van vollegrondsgroenten in 1993 is samengevat in tabel 4.1. De tabel maakt duidelijk, dat de intensieve vollegrondsgroenten voor het grootste deel (70%) via de veiling werden afgezet en de extensieve voor het grootste deel (85%) op contract. Er zijn echter uitzonderingen op deze regel. Ijsbergsla, bloemkool, broccoli en sluitkool werden voor een groot deel buiten de veiling om aan de handel geleverd. Anderzijds werd een aanzienlijk deel van de sperziebonen via de veiling afgezet.

Asperges, prei, knolvenkel en radicchio werden vooral via veiling Nieuw-Amsterdam verhandeld. Enkele telers leverden hun asperges aan veiling ZON te Grubbenvorst. Bij de afzet van witlof, ijsbergsla en broccoli was de WFO in 1993 de belangrijkste veiling. Voor spruitkool, sperziebonen en winterpeen was veiling Groningen een belangrijk afzetkanaal. Bij de afzet via de veilingen is niet duidelijk welk deel via de klok en welk deel via bemiddeling wordt verhandeld.

Veiling Groningen en veiling WFO hadden met 45% respectievelijk 35% veruit de grootste aandelen in de afzet via de veiling. Het aandeel van veiling WFO werd sterk bepaald door witlof. Opvallend is het grote aantal produkten dat op veiling Groningen werd aangeboden. Dit tekent het loka-

le karakter van de betreffende veiling. Behalve voor spruitkool, winterpeen en sperziebonen was de omvang van de aanvoer echter beperkt. In 1994 is de aanvoer van de hoofdprodukten van veiling Groningen sterk geslonken door terugval van het areaal spruitkool en door directe leveringen aan de handel.

Tabel 4.1 Arealen vollegrondsgroente in 1993 in Noord-Nederland ingedeeld naar afzetwijze (hectare)

Gewas	Areaal 1993	Afgezet op con- tract	Afgezet via vei- ling	Waarvan via veiling:			
				Gron.	Nw-A	WFO	KZIJ
Aardbeien	11	-	11	11	-	-	-
Asperges	68	-	68 *)	5	13	-	6
Prei	139	-	139	41	59	19	20
Knolvenkel	41	-	41	-	4	-	-
Radicchio	23	-	23	-	23	-	-
Andijvie	26	11	15	15	-	-	-
Kropsla	11	-	11	11	-	-	-
Ijsbergsla	217	166	51	1	-	50	-
Broccoli	258	123	135	2	58	75	-
Bloemkool	126	93	33	25	-	8	-
Herfstkool	81	51	30	15	15	-	-
Bewaarkool	72	49	23	20	3	-	-
Boerenkool	61	21	40	40	-	-	-
Spruitkool	428	56	372	337	-	25	10
Witlof	352	-	352	2	-	340	10
INTENSIEF	1.914	570	1.344	525	212	517	46
Tuinbonen	11	-	11	11	-	-	-
Doperwten	210	210	-	-	-	-	-
Sperziebonen	244	95	149	80	14	45	10
Spinazie	31	27	4	4	-	-	-
Waspeen	412	410	2	2	-	-	-
Winterpeen	644	506	138	133	-	5	-
Witlofwortelen	484	484	-	-	-	-	-
Knolselderij	13	12	1	1	-	-	-
EXTENSIEF	2.049	1.744	305	231	14	50	10
TOTAAL	3.963	2.314	1.649	756	240	567	66

*) Gedeeltelijk nog niet in productie.

Bron: CBS Landbouwtelling en gegevens van veilingen en verzendhandel.

4.3 Verzendhandel

4.3.1 Afzetwijze verzendhandel

Tabel 4.1 maakt duidelijk, dat een belangrijk deel van de vollegrondsgroenten op contract wordt geleverd. In de volgende paragrafen wordt aangegeven hoe deze afzetwijze in Noord-Nederland is georganiseerd.

Ijsbergsla, bloemkool en broccoli

In Noord-Friesland zijn enkele telersgroeperingen ontstaan voor de contractteelt van vollegrondsgroenten voor de verse markt. De belangrijkste produkten zijn ijsbergsla, bloemkool en broccoli. De telers hebben onderling afspraken gemaakt over de teelt en de oogst. De contractaanbieder zorgt voor de begeleiding van de teelt zodat de produktie zo nauw mogelijk aansluit bij de actuele vraag. De telersgroepen maken gebruik van oogstploegen en van door de contractaanbieders beschikbaar gestelde machines. De produkten worden direct van het land gekoeld en kunnen ter plaatse tijdelijk worden opgeslagen en zo nodig worden bewerkt. De door de groepen geteelde produkten worden via de contractaanbieders veelal direct geleverd aan grootwinkelbedrijven en aan de exporteurs. Naast de telersgroeperingen zijn er individuele telers die op grote schaal ten behoeve van de handel en exporteurs op contractbasis verse groenten telen. Het gaat hierbij vooral om ijsbergsla.

Doperwten, stambonen, spinazie en boerenkool

De afzet van doperwten, stambonen, spinazie en boerenkool loopt in Noord-Nederland voornamelijk via een particuliere en een coöperatieve verzendhandel. Het particuliere bedrijf is in het gebied gevestigd en het coöperatieve bedrijf werkt vanuit Flevoland in zuidelijk Drenthe. De beide verzendhandelsbedrijven contracteren in totaal 400-500 ha in het gebied. Het aantal contracttelers beloopt circa 50-80. De teelt is in enkele kernen geconcentreerd, zodat loonwerkers voor de teelt en de oogst kunnen worden ingeschakeld. De gecontracteerde oppervlakte is door de marktsituatie in de afgelopen vier jaar iets teruggelopen. Over een langere periode bezien is de oppervlakte contractteelt echter ingrijpend verminderd.

De beide handelsbedrijven onderhouden contacten met in het westen en zuiden van het land gevestigde industrieën. De produkten moeten daartoe over soms aanzienlijke afstanden worden vervoerd. Een deel van de op contract geteelde groenten wordt geleverd aan verwerkende bedrijven in het buitenland (Duitsland en België). Dit betreft onder meer de relatief dichtbij gelegen conserven- en diepvriesfabrieken in de omgeving van Osna-brück en te Gross Reken nabij Winterswijk (zie Tap, 1988). De industrie contracteert op beperkte schaal rechtstreeks bij de telers (2 x 60 ha diepvriesspinazie).

Waspeen en winterpeen

Bij de verwerking en afzet van de waspeen was in 1993 een drietal bedrijven werkzaam. In dat jaar werd circa 700 ha waspeen en zogenaamde Parijse wortelen op contract geteeld door circa 150 telers. De contractaanbieders hebben vestigingen met wasserijen in het noordelijk teeltgebied opgericht, terwijl hun bedrijfsvestigingen op aanzienlijke afstand in Flevoland en in het westen van het land zijn gelegen. De bedrijven zetten de gewassen en gesorteerde waspeen veelal af naar de conserven- en diepvriesindustrie in Nederland en in de omliggende landen. Een deel van de waspeen wordt in verse vorm afgezet aan de detailhandel.

Voor de bewaring en bewerking van winterpeen heeft een tweetal bedrijven voorzieningen getroffen. Deze bedrijven combineren de teelt en bewaring van winterpeen met die van pootaardappelen en andere akkerbouwgewassen. De betreffende bedrijven telen voor eigen rekening en op contract bij andere akkerbouwers in totaal ruim 200 ha winterpeen. De winterpeen wordt na de oogst onverwerkt in kisten opgeslagen en eerst na bestelling afleveringsgereed gemaakt. De voorzieningen in de winterpeensector zijn mede tot stand gekomen in overleg met de Stichting Akker-groente. De winterpeen wordt geleverd aan de groot- en detailhandel in binnen- en buitenland.

4.3.2 Positie verzendhandel

De contractteelt van doperwten, stambonen en spinazie in Groningen en Drenthe is de afgelopen tien jaar sterk ingekrompen. De mogelijkheden om deze groenten te telen zijn geleidelijk aan beperkter geworden als gevolg van de sluiting van de voorheen aanwezige fabrieken. In 1990 is de fabriek te Hogeveen (Unilever v/h Lucas-Aardenburg) gesloten. Eerder was er een fabriek te Assen. De positie van het noorden als grondstoffenleverancier voor elders gevestigde fabrieken was al eerder verzwakt doordat de groenteteelt ook in Flevoland opgang heeft gemaakt. Voor de verwerkende industrie in het westen en zuiden van het land ligt dat gebied dichterbij en biedt door de grote homogene percelen uitstekende mogelijkheden voor de grootschalige teelt van industriegroenten op contract.

Anderzijds is Drenthe juist opgekomen als teeltgebied voor waspeen in aanvulling op de teelt in Flevoland. De verzendhandel had daar onvoldoende verse gronden beschikbaar voor de teelt van waspeen, mede doordat de betreffende gronden ook voor zilveruitjes, bloembollen en andere groentegewassen worden gebruikt. Door de bouw van wasserijen en het opbouwen van vaste relaties met groepsgewijs georganiseerde telers is de waspeenproductie in Drenthe ongeveer even belangrijk als die in Flevoland.

De noordelijke doperwten, stambonen, spinazie en boerenkool hebben een vast aandeel in de grondstoffenvoorziening van de elders gevestigde verwerkende industrie. De spreiding van de productie over diverse grondsoorten en de verschillen in klimatologische omstandigheden worden benut om de voorziening veilig te stellen. Voor deze gewassen heeft men

vooral in het zand- en dalgrondgebied het voordeel van de ruime beschikbaarheid van geschikte gronden en de relatief lage produktiekosten. De grootschalige produktiestructuur betekent dat men voor de teelt slechts weinig telers behoeft in te schakelen. Op deze bedrijven kan een ruime vruchtwisseling worden gecombineerd met aanzienlijke gewasoppervlakten per bedrijf. De afnemer kan als het ware zijn telers gemakkelijk uitzoeken.

Voor een deel van de produktie van industriegroenten fungeert het noorden als een overloopgebied. De verzendhandel kan er in geval van tekorten tot op een laat tijdstip in het voorjaar contracten plaatsen. Het nadeel hiervan is dat in geval van mogelijkheden elders en bij inkrimpende vraag de teelt in het noorden weer eerder wordt ingekrompen. Daarbij speelt een rol dat de produkten deels over grote afstanden moeten worden vervoerd.

Voor de positie van de verzendhandel is verder van belang, dat de verwerkende industrie in toenemende mate zelf contracten afsluit met de telers. Op die manier kan de grondstofaanvoer en de produktkwaliteit beter op de behoefte worden afgestemd. De toenemende aandacht voor een beperkt gebruik van bestrijdingsmiddelen kan er op termijn toe leiden, dat verwerkende bedrijven zich in geval van hervestiging of reorganisatie dicht bij het noordelijk produktiegebied gaan vestigen.

4.3.3 Telersoverleg met verzendhandel

Een groot deel van de telers in Noord-Friesland is aangesloten bij de Vereniging van Vollegronds Groentetelers in Friesland. Deze vereniging behartigt de belangen van de aangesloten telers. In 1994 telde de vereniging tachtig leden met in totaal 450 ha vollegrondsgroente. Het bestuur van de vereniging pleegt veelvuldig en intensief overleg met de verzendhandel over contractvoorwaarden en contractafspraken.

Voor de teelt van doperwten, stambonen, spinazie en boerenkool wordt overleg gevoerd in het kader van de Commissie Contractteelten van het Landbouwschap. Binnen dit landelijke kader hebben de landbouworganisaties in de noordelijke provincies een eigen begeleidingscommissie ingesteld. Vertrouwenscommissies van vertegenwoordigers van telers overleggen met partners van handel en industrie. In sommige gevallen vervult de telersgroep een rol bij het aantrekken van nieuwe telers.

Bij het contracteren van waspeen vervult het bemiddelingsbureau Nederlandse Oogst BV te IJsselmuiden een belangrijke rol. De afnemers bepalen de contractvoorwaarden met dit bureau, terwijl de afrekening van de contracten eveneens via het bemiddelingsbureau loopt. De inschakeling van dit bureau is het gevolg van de ongunstige ervaringen van akkerbouwers met de contractteelt van waspeen.

4.4 Veilingen

4.4.1 Veilingaanvoeren

Bij de afzet van verse vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland zijn vier veilingorganisaties betrokken. In het gebied zelf is van de vroegere veilingen alleen de veilingorganisatie te Groningen overgebleven. Verder worden groenten aangevoerd op de vestiging Nieuw-Amsterdam van de Coöperatieve Groenteveiling Westland en op de buiten het gebied gelegen Coöperatieve Groente- en Fruitveiling WFO te Zwaagdijk-Oost en de Coöperatieve Tuinbouwveiling Kampen-Zwolie-IJsselmeerpolders (KZIJ) te IJsselmuiden. Incidenteel worden produkten op andere Nederlandse veilingen aangevoerd. Dit gebeurt dan in samenwerking met een de eerder genoemde veilingen.

De aanvoer van vollegrondsgroenten op de vier genoemde veilingen omvatte in 1992 circa 350 miljoen eenheden (kilogram of stuks). Daarvan had 70% betrekking op de aanvoer op de WFO, 21% op de veiling KZIJ. De veiling Groningen had een aandeel van 7% en Westland van 2%. Bij deze verdeling is tevens rekening gehouden met de omzet van de bemiddelingsbureaus van de veilingen.

Tabel 4.2 De veilingaanvoer van vollegrondsgroenten in Noord-Nederland (inclusief Noord-Holland en Flevoland) en de procentuele verdeling over de daarbij betrokken veilingen in 1992

Produktgroep	Veiling				Totaal (100%) x 1.000 eenheden	Percentage veilingaanvoer Nederland
	Gron.	Nw-A	WFO	KZIJ		
Asperges	-	52	-	48	133	1
Bonen	41	7	29	21	1.855	9
Prei	13	36	26	23	7.139	7
Bladgewassen	4	1	60	33	17.970	12
Bloemkool	1	-	95	3	44.688	44
Rode + witte kool	-	-	99	1	124.738	91
Spruitkool	68	-	14	16	11.656	12
Overige kool	7	10	67	14	5.325	19
Witlof	-	-	64	35	40.357	48
Peen	14	-	28	56	79.800	59
Kroten	3	-	90	5	14.559	51
Totaal	7	2	70	21	349.000	39

Bron: Jaarverslagen Veilingen + Bewerking LEI-DLO.

Binnen de totale aanvoer van vollegrondsgroenten op de Nederlandse veilingen hebben de vier genoemde organisaties gezamenlijk een aandeel

van bijna 40%. Dit is inclusief de omzet die via de bemiddelingsbureaus loopt. De noordelijke veilingen hebben een sterke positie bij de afzet van bewaarkool. Ook peen wordt overwegend via noordelijke veilingen verhandeld. Van de Nederlandse veilingaanvoer van bloemkool, broccoli, witlof en wortelgewassen als krotten wordt ongeveer de helft door de noordelijke veilingen verhandeld. Bij de vroege koolsoorten en bij spruitkool ligt het aandeel belangrijk lager. Het aandeel van de peulvruchten en blad- en stengelgewassen is daarentegen klein, terwijl asperges vrijwel ontbreken in het pakket.

Voor de verschillende produktgroepen verschillen de aandelen van de veilingen sterk. Zo heeft de veiling Groningen een zeer groot deel van de noordelijke spruiten- en peulvruchten aanvoer verzorgd. KZIJ zet een groot deel van de peen via bemiddeling om. De WFO is veruit de grootste in de omzet van bloemkool, sluitkool en krotten. Prei, asperges, knolvenkel en radicchio worden voornamelijk via veiling Westland afgezet. Dit gebeurt in aanvulling op de glasprodukten op de westelijke veilpunten.

Het aandeel van de vollegrondsgroenten uit het noorden op genoemde veilingen is verschillend. De veilingaanvoer van vollegrondsgroenten te Groningen en ook van Westland te Nieuw-Amsterdam komt geheel uit het gebied. Voor de WFO is dit 5% en voor KZIJ circa 3% van de via de klok verhandelde vollegrondsgroenten. Voor sommige produkten is het noordelijk aandeel in de veilingomzetten echter veel hoger. Dit geldt onder meer voor witlof, ijsbergsla, broccoli, prei en koolrapen.

4.4.2 Veilingorganisaties

Veiling Groningen

De coöperatieve veilingvereniging Eendracht te Groningen heeft een jaaromzet van circa 15 miljoen gulden. De vollegrondsgroenten zoals spruiten en winterpeen nemen hierin een belangrijke plaats in. De veilingomzet is tot 1993 tamelijk stabiel geweest. De veiling heeft een groot aantal leden (300), maar slechts een klein aantal verzorgt het merendeel van de aanvoer. De veiling voorziet vooral in de behoefte van de lokale detailhandel.

Veiling Westland

De vestiging Nieuw-Amsterdam van veiling Westland heeft een jaarlijkse groente-aanvoer van circa 70 miljoen gulden. De vestiging fungeert vooral als aanvoerpunt voor de glastuinders in Zuidoost-Drenthe. De aangevoerde produkten worden niet ter plaatse geveild maar vervoerd naar de andere vestigingen in het westen van het land. Na de recente fusie heeft de genoemde veilingorganisatie een omzet van 1,3 miljard gulden. Hiervan nemen de vollegrondsgroenten slechts een klein deel in. Deze produkten worden gezien als een verbreding van het glasgroente-assortiment.

De veiling Westland werkt onder meer samen met de veiling Groningen bij de afzet van glasprodukten, voornamelijk komkommers. De klasse 2

van dit produkt wordt in Groningen geveild. De beperkte omvang van de activiteiten op de vestiging te Nieuw-Amsterdam komen tot uiting in een personeelsbezetting van tien personen.

Veiling WFO

Sinds de sluiting van de Friese veilingen worden vollegrondsgroenten uit deze provincie geveild op de WFO te Zwaagdijk-Oost. Bij deze veiling zijn circa 2.200 groentetelers aangesloten. De veilingorganisatie heeft een omzet van ruim 200 miljoen gulden (213 miljoen in 1993). Een belangrijk deel van de bewaarbare produkten gaat niet via de klok maar via bemiddeling naar de handel. Het aan de veiling verbonden bemiddelingsbureau Langedijk had in 1993 een omzet van 33 miljoen gulden. De vollegrondsgroenten vormen het overgrote deel van de veilingomzet. De glasgroenten van de leden worden in overleg met veiling Westland verhandeld. Een deel van de glasproductie gaat rechtstreeks naar de exporteur die in het gebied werkzaam is. Bij de veilingorganisatie werken in totaal 130 personen met een volledig dienstverband. Daarnaast heeft men een groot aantal seizoensarbeidskrachten.

Ten behoeve van circa 100 Friese groentetelers heeft de WFO in 1993 in noordelijk Friesland drie steunpunten ingericht waar produkten worden aangevoerd en gekeurd en gekoeld. Deze voorzieningen zijn aangebracht bij transportondernemers te Sexbierum, Ternaard en Tzummarum. Deze bedrijven verzorgen ook het collectieve vervoer van de telersbedrijven naar de veiling. In de steunpunten zijn koelvoorzieningen waarin de produkten zoals op de veiling worden geconditioneerd alvorens het vervoer naar diverse bestemmingen plaatsvindt. Het samenbrengen van groenten in de steunpunten geeft voor telers en afnemers een aanzienlijke besparing op de transportkosten. Bovendien draagt de directe levering vanuit het steunpunt bij tot het behoud van de kwaliteit van de produkten. De plannen om een soortgelijk steunpunt in te richten te Veendam zijn nog niet uitgevoerd. Wel haalt de genoemde veiling produkten op in een daar ingericht koelcentrum.

Veiling KZIJ

De aanvoer van veiling KZIJ te IJsselmuiden bevat eveneens in het noorden geteelde vollegrondsgroenten. De omzet van deze veiling (circa 130 miljoen gulden) omvat naast groenten ook een aanzienlijk deel hard fruit. Een toenemend deel van de omzet (in 1993 ruim 43 miljoen) komt van de zelfstandig werkende bemiddelingsorganisatie Nederlandse Oogst (N.O. bv). Deze bemiddelingsorganisatie is een dochteronderneming van genoemde veiling. De bemiddeling van genoemde vennootschap heeft vooral betrekking op peen, uien en aardappelen. Bij KZIJ werken circa tachtig personen met een volledige werkkring.

De veiling had eind 1992 ruim 700 leden, waaronder een groot aantal dat slechts een kleine of helemaal geen aanvoer verzorgt. In de noordelijke

provincies zijn circa zestig telers aangesloten bij KZIJ. Men bestrijkt van oudsher het gehele gebied. Zo worden er spruiten, prei, stambonen en witlof aangevoerd uit Groningen, ijsbergsla en bloemkool uit Friesland en prei, stambonen, peen en asperges uit Drenthe.

4.4.3 Veilingvoorzieningen

De voorzieningen van de in het noorden werkzame veilingorganisaties verschillen sterk. De veilingvoorzieningen te Groningen en Nieuw-Amsterdam zijn al enkele tientallen jaren geleden gebouwd. In de loop van de jaren zijn aanpassingen verricht om de voorzieningen aan de eisen van de tijd aan te passen. De veiling KZIJ, ontstaan door een fusie van de veilingen Kampen en Zwolle, is daarentegen nog betrekkelijk nieuw. Dit geldt in nog sterkere mate voor de veilingvoorzieningen van de WFO die eerst tien jaar geleden zijn opgericht. In aansluiting daarop zijn in de afgelopen jaren fusies met andere groenteveilingen, zoals Langelijk en Kennemerland doorgevoerd. Alle veilingen zijn gevestigd op bedrijventerreinen die onderkomen bieden aan een uiteenlopend aantal handelsbedrijven in de groentesector. Soms zijn dit exporteurs, maar ook snijderijen of groentebewerkende bedrijven.

Tabel 4.3 De investeringssubsidies (in guldens) verleend aan de groenteveilingen in Noord-Nederland via EOGFL

Jaar	Naam veiling	Europese steun	Nederlandse steun
1968	Groningen	435.327	71.074
1969	Spes Nostra(Nw-A)	140.684	22.509
1971	IJsselmeerpolders	872.692	139.631
1973	Leeuwarden	243.887	48.777
1974	KZIJ Dronten	211.500	42.300
1979	KZIJ IJsselmuiden	2.334.770	933.908
1980	Groningen	311.000	155.500
1981	WFO	10.767.648	4.307.059
1985	KZIJ IJsselmuiden	625.000	250.000
1987	WFO	477.500	191.000
1991	KZIJ	131.250	52.500
1991	WFO	131.250	52.500
1991	Groningen	296.375	118.550
	Totaal	16.978.883	6.385.308

Bron: Persberichten Ministerie van LNV.

De herstructurering en modernisering van de veilingen is uitgevoerd met financiële steun van de overheid. Naast de steun van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is voor de nieuwbouw van veilingen en

bijkomende voorzieningen sinds 1966 financiële steun verleend door het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw van de Europese Unie. In de periode 1966-1993 zijn in het gehele land 133 projecten van groente- en fruitveilingen met middelen uit dit Fonds gesteund. In totaal ontvingen deze veilingen een investeringssubsidie van 139 miljoen gulden op een totaal investeringsbedrag van circa 650 miljoen gulden. In totaal dertien projecten hadden betrekking op veilingen die in het noorden werkzaam zijn. Het betrof per project uiteenlopende steunbedragen met een totaalbedrag van bijna 23 miljoen gulden. Dit bedrag is gespecificeerd in tabel 4.3.

Van de investeringen is als regel 12,5% gesubsidieerd door "Brussel". Het Nederlandse steunaandeel bedroeg veelal 5%. In totaal werd bijna 17 miljoen gulden Europese en 6,4 miljoen gulden Nederlandse steun gegeven. Het totaalbedrag van de gesubsidieerde investeringen beliep in genoemde periode circa 130 miljoen gulden. Uit tabel 4.3 blijkt dat het overgrote deel van de recent gesubsidieerde investeringen is gerealiseerd in de veilingen van WFO en KZIJ.

4.4.4 Onderlinge samenwerking

De veilingen werken in toenemende mate samen bij de afzet. Om een betere prijsvorming te krijgen, worden de aangevoerde groenten soms op andere veilingen aangeboden. Dit is onder andere het geval met de komkommers van veiling Groningen en veiling Nieuw-Amsterdam. Ook van andere veilingen worden glasgroenten doorgevoerd naar veiling Westland. Voor een belangrijk deel van de aanvoer zijn voorzieningen getroffen voor het televeilen, waarbij de kopers op meerdere plaatsen gelijktijdig kunnen inkopen. Door PC-aansluitingen kunnen de kopers bij sommige veilingen inmiddels ook van buiten de afmijnzaal hun inkopen via de klok verrichten.

Ondanks de aanpassingen bij de veilingen wordt de afzet van vollegrondsgroenten voor de verse markt nog steeds als een belangrijk knelpunt ervaren. In de situatie waarin de markt gedurende belangrijke delen van het jaar overvoerd is, geeft het aanzienlijke problemen om de groenten op de lokale veilingen tegen rendabele prijzen af te zetten. Het aanbod op deze veilingen ondervindt er lang niet altijd de bijpassende vraag, zodat de telers gevoelig zijn geworden voor de zekerheden van afzet naar buiten het gebied gelegen veilingen en van afzet buiten de veiling om. Dit heeft geleid tot een versnippering van het aanbod over diverse afzetkanalen. In sommige gebieden in de noordelijke provincies interesseren de vier veilingorganisaties de telers voor hun diensten en halen onafhankelijk van elkaar groenten op voor hun veiling.

Om te komen tot een gezamenlijke veilingorganisatie voor de noordelijke groenteteelt zijn er al jaren onderhandelingen gaande. De noodzaak van een spoedige totstandkoming van één afzetorganisatie voor het noorden is reeds verschillende keren aangegeven in rapporten en studies waaraan alle belanghebbende partijen hebben meegewerkt (Consulentschappen, 1992 en Willems, 1993). In groeps gesprekken merkten de aanwezige

telers de verdeeldheid van de veilingen als een belangrijk knelpunt aan. Men vindt, dat de onderlinge concurrentie zo snel mogelijk moet worden beëindigd.

Vanuit de gedachte dat voor telers en handel een centraal veilpunt gewenst is, zijn plannen ontwikkeld om veiling Groningen te moderniseren en uit te bouwen tot een regionaal voorzieningscentrum. Van andere zijde is gesuggereerd om een centrale voorziening te bouwen rond de huidige bloemenveiling te Eelde. Deze veiling zou kunnen worden uitgebreid tot een food/flower centre. Naast groenten zouden hier ook bloemen en andere sierteeltoprodukten kunnen worden aangeboden (Willems, 1993).

De verwezenlijking van dergelijke plannen is afhankelijk van externe steun. De kansen daarop zijn gering omdat de veilingen sinds 1994 niet meer als subsidiabele projecten zijn opgenomen in het sectorprogramma van het Ministerie van Landbouw. Hoewel van overheidswege wordt erkend dat de afzetstructuur te wensen overlaat als gevolg van te geringe omvang van de meeste veilingen, is er onvoldoende draagvlak voor fusies. Bovendien vergt de bijbehorende nieuwbouw van veilingen dusdanig grote bedragen dat de financiële steun slechts weinig bij kan dragen aan de gewenste oplossingen.

4.5 Conclusies

De keuze van het afzetkanaal voor vollegrondsgroenten is in Noord-Nederland sterk gewas- en gebiedsafhankelijk. De intensieve vollegrondsgroenten worden grotendeels (70% areaal 1993) via de veiling afgezet en de extensieve vollegrondsgroenten grotendeels (85% areaal 1993) op contract. Er zijn echter uitzonderingen op deze regel. Vanuit Noord-Friesland worden ijsbergsla, bloemkool en broccoli op grote schaal buiten de veiling om aan de handel geleverd. In Groningen werden aanzienlijke arealen van winterpeen en sperziebonen via de veiling afgezet.

Bij de afzet op contract verschillen de partners per gewasgroep. Voor ijsbergsla, broccoli en bloemkool zijn in Noord-Friesland telersgroepen ontstaan rondom een verzendhandelsbedrijf voor verse vollegrondsgroenten. Voor doperwtten, stambonen, spinazie en boerenkool zijn een particuliere en een coöperatieve verzendhandel actief in het gebied. Deze leveren aan de verwerkende industrie buiten het gebied. Bij waspeen en winterpeen speelt het bemiddelingsbureau van veiling KZIJ een belangrijke rol. Voor overleg over de afzetvoorwaarden zijn verschillende telersorganisaties actief.

Voor de afzet via de veiling zijn vier partners van belang: veiling Groningen, veiling WFO, veiling Nieuw-Amsterdam en veiling KZIJ. De twee eerstgenoemde veilingen zijn samen goed voor 80% van het veilingaanbod van vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland. Veiling Groningen is voornamelijk gericht op voorziening van de lokale markt. Van de vier veilingen heeft veiling WFO verreweg de grootste aanvoer van vollegrondsgroenten en ook de modernste voorzieningen. Onlangs (december 1994) hebben de

besturen van de veilingen Groningen, Westland en WFO de intentie uitgesproken om de afzet van groenten en fruit in Noord-Nederland gezamenlijk aan te pakken.

In sommige delen van Noord-Nederland concurreren de vier veilingen met elkaar vanwege het individuele belang van afzetvergroting. De hieruit voortvloeiende onrust en kosten zijn niet bevordelijk voor de ontwikkeling van de bedrijfstak. In de periode 1966-1993 is bij de vier veilingen circa 23 miljoen gulden aan gemeenschapsgeld geïnvesteerd in herstructurering en modernisering van de afzet. Mede uit dit oogpunt is het wenselijk, dat de afzetproblemen van de telers in gezamenlijkheid worden aangepakt. Het plan van veiling WFO voor een centrale afzetorganisatie met regionale steunpunten biedt hiervoor goede aanknopingspunten.

5. AFZETPOSITIE

5.1 Inleiding

Uit gesprekken met afnemers is gebleken, dat de belangrijkste eisen voor een aantrekkelijke afzetorganisatie bestaan uit een breed assortiment, een verzekerde aanvoer en uniforme partijen van een voldoende grote omvang. In het volgende wordt nagegaan, in hoeverre Noord-Nederland aan dit beeld voldoet en hoe de afnemers de afzetperspectieven (welke producten en welke landen) de afnemers voor het gebied zien.

De onderhavige beschouwing is bedoeld als achtergrond voor het denken over de afzetstructuur in Noord-Nederland. Inzicht in de drijfveren van de afnemers is belangrijk bij het ontwikkelen van een duurzame afzetstructuur. Thans wordt een aanzienlijk deel van de noordelijke groenten naar de grote veilingen in het westen vervoerd om in het internationale verkoopcircuit te komen. De hiermee gepaard gaande transportkosten en tijdverliezen vormen echter een probleem, vooral als het produkt een dag later via het gebied naar Noord-Duitsland of Scandinavië wordt geëxporteerd.

5.2 Koopgedrag belangrijkste afnemers

Aan de zes belangrijkste afnemers uit Noord-Nederland is gevraagd op welke wijze zij in hun vraag voorzien en welke plaats de noordelijke veilingen in hun aankooppatroon innemen. Het betreft twee exporteurs en vier grootwinkelbedrijven. Het hieruit verkregen beeld is weliswaar niet volledig, maar geeft toch een illustratie van de huidige situatie.

Tabel 5.1 laat zien, dat de geraadpleegde afnemers hun produkten in de meeste gevallen bij veilingen buiten het gebied of buiten de veiling om inkopen. De keuze voor de veilingen in het westen en zuiden van het land vloeit voort uit het bredere sortiment op die veilingen. Bij inkoop buiten de veiling om spelen motieven als een grotere invloed op de kwaliteit, de verpakking en de prijs van het produkt.

Tabel 5.1 De voornaamste inkoopkanalen voor verse vollegrondsgroenten van de belangrijkste grootwinkelbedrijven en exporteurs in Noord-Nederland

Groentesoort	Voornaamste inkoopkanaal		
	veiling in gebied	veiling bui- ten gebied	buiten veiling om
Stambonen	1	2	3
Prei	1	4	1
Kropsla		4	2
Ijsbergsla		4	2
Broccoli		4	2
Bloemkool		4	2
Witte kool	1	3	2
Spruitkool	1	3	2
Witlof		4	2
Peen	1	3	2

Bron: LEI-DLO-enquête.

5.3 Beoordeling assortiment

Om de opmerkingen van de geraadpleegde grootwinkelbedrijven en exporteurs over het smalle assortiment beter te kunnen plaatsen, zijn de lokale zelfvoorzieningsgraden van de verschillende vollegrondsgroenten berekend. De gedachtengang hierbij was, dat inkopers van een smaller assortiment zullen spreken naarmate het lokale aanbod voor minder produkten in hun behoefte voorziet. Vanuit telersoogpunt bezien, geven lage zelfvoorzieningsgraden aan voor welke produkten men op lokaal niveau gunstige afzetmogelijkheden mag verwachten. Hoge zelfvoorzieningsgraden geven aan voor welke produkten men een sterke afzetpositie heeft weten te verwerven.

In bijlage 11 is de zelfvoorzieningsgraad van verse vollegrondsgroenten in Noord-Nederland berekend. Hierbij is enerzijds uitgegaan van het aantal inwoners (1,6 miljoen) en van de consumptie per hoofd van de bevolking (PGF-gegevens). De hieruit resulterende regionale consumptie per produkt is daarna via opbrengstnormen (Kwin) vertaald naar de benodigde arealen. Door vergelijking met de geteelde arealen zijn vervolgens de zelfvoorzieningsgraden van de verschillende vollegrondsgroenten berekend. In tabel 5.2 zijn de uitkomsten van deze berekening samengevat.

Tabel 5.2 laat zien, dat het gebied voor ongeveer 37% van de vollegrondsgroenten verre van zelfvoorzienend is (zelfvoorzieningsgraad kleiner dan 67%). Opvallend is, dat het voornamelijk "zandgewassen" zijn die in deze categorie vallen. Voor ongeveer 30% van de vollegrondsgroenten ontlopen vraag en aanbod elkaar niet veel (zelfvoorzieningsgraad tussen 67% en 150%). Voor de resterende 33% van het pakket is het gebied ruim-

schoots zelfvoorzienend. Van de produkten in deze categorie moet een aanzienlijk deel naar buiten het gebied worden afgezet. Deze categorie geeft een beeld van de "sterke produkten" van het gebied.

Lokale zelfvoorzieningsgraad		
Kleiner dan 67%	Tussen 67% en 150%	Groter dan 150%
Aardbeien	Prei	Knolvenkel
Asperges	Herfstkool	Radicchio
Augurken	Bewaarkool	Ijsbergsla
Stokbonen	Witlof	Broccoli
Andijvie	Tuinbonen	Boerenkool
Kropsla	Stambonen	Spruitkool
Bloemkool	Spinazie	Waspeen
Schorseneren		Winterpeen
Knolselderij		

Figuur 5.1 Vollegrondsgroenten ingedeeld naar lokale zelfvoorzieningsgraad in de drie noordelijke provincies

De uitkomsten van tabel 5.2 ondersteunen de uitspraken van de lokale grootwinkelbedrijven en exporteurs, dat zij voor een aanzienlijk deel van het vollegrondsgroentepakket zijn aangewezen aanvullende aankopen uit andere teeltgebieden. Voeg daar bij, dat het pakket op verschillende plaatsen wordt aangeboden (vier veilingen, op contract) en het zal duidelijk zijn, dat zij op de grote veilingen in het westen en zuiden van het land voordeliger uit zijn.

In het voorgaande is gebleken, dat het assortiment te smal en te versnipperd is voor een evenwichtige voorziening van de lokale vraag. Hieraan kan nog worden toegevoegd, dat er tevens behoefte is aan een zekere spreiding van het aanbod in de tijd. In dat opzicht is van belang dat het aanvoerseizoen in Noord-Nederland in het voorjaar wat later begint en in de herfst vanwege de mogelijke vroege nachtvorst wat eerder ophoudt. Deze omstandigheden leiden tot een concentratie van het aanbod in een relatief korte periode.

Een ander aspect van assortiment betreft een voldoende aanvoer in de verschillende kwaliteitsklassen. Als gevolg van de veelal kleine aanvoer op de veilingen in het gebied, worden blokken soms samengevoegd omdat anders onvoldoende omvang wordt bereikt. Als gevolg van deze praktijk worden de blokken tot ongenoegen van de meeste afnemers minder uniform van kwaliteit. Voor groentesnijderijen is dit minder problematisch, omdat die vooral belang hechten aan de versheid en smakelijkheid en veel minder aan de uitwendige vorm. De belangstelling van de groentebewerking richt

zich dan ook op de produkten die vanwege het uiterlijk minder gemakkelijk kunnen worden verkocht en daardoor prijs-aantrekkelijker zijn.

5.4 Beoordeling produktkwaliteit

In deze paragraaf wordt het oordeel van de geraadpleegde afnemers (zie bijlage 3) over de produktkwaliteit in Noord-Nederland weergegeven. Bij de beoordeling van de produktkwaliteit moet opnieuw onderscheid worden gemaakt tussen intensieve en extensieve vollegrondsgroenten. Bij de intensieve vollegrondsgroenten wordt het produkt in beginsel gesorteerd en verpakt afgeleverd. De extensieve vollegrondsgroenten worden daarentegen meestal als veldgewas en losgestort afgeleverd. Het spreekt vanzelf, dat de kwaliteitseisen voor de beide categorieën verschillen.

Door de overwegend lange aanvoerlijnen en de matige transportvoorzieningen naar de veilingen heeft de intensieve vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland een kwaliteitsnadeel. Enerzijds komt het produkt minder vers op de veiling. Anderzijds komt de teler minder vaak op de veiling, waardoor hij minder op eventuele tekortkomingen wordt gewezen en minder gelegenheid heeft om tekortkomingen te herstellen. Voordelen van de verspreide ligging van de teeltbedrijven zijn de lage infectiedruk en de mogelijkheden voor een ruime vruchtwisseling. Daardoor kan in het algemeen met een laag gebruik van gewasbeschermingsmiddelen worden volstaan.

Het oordeel van de afnemers over de intensieve vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland is afhankelijk van de groentesoort. De kwaliteit van broccoli, sluitkool, spruiten en witlof staat hoog aangeschreven. Over de kwaliteit van prei en bloemkool zijn de afnemers minder goed te spreken. Een deel van de afnemers heeft bedenkingen tegen de contractteelt van intensieve vollegrondsgroenten met vooraf vastgestelde prijzen. De telers zouden zich daarbij richten op de minimaal vereiste kwaliteit in plaats van op een bovengemiddelde.

De kwaliteit van de aanvoer op veiling Groningen wordt door sommige afnemers laag aangeslagen. Door de kleine aanvoer kunnen minder kwaliteitsgradaties worden onderscheiden, waardoor de uniformiteit van de partijen achterblijft bij die van de grote veilingen in West-Nederland.

Bij de extensieve vollegrondsgroenteteelt wordt voornamelijk op contract geleverd. De contractaanbieders besteden daarom veel aandacht aan de kwaliteit van de grond en aan de mentaliteit van de teler. Op die manier probeert men het aantal afkeuringen zo veel mogelijk te beperken. Over het algemeen is men goed te spreken over de veldkwaliteit van de waspeen en de winterpeen uit het gebied.

Voor de grondsoortkeuze is in hoofdstuk 3.2 reeds een aantal voorwaarden genoemd. Naast de oogstzekerheid zijn vruchtwisseling en schone grond belangrijk. Voor de meeste extensieve vollegrondsgroenten probeert men een vruchtwisseling van 1 op 6 te handhaven. Vervuiling van de grond

met stenen, veenkluitjes, cokesresten en dergelijke is uit den boze. Verder kiest men liever geen percelen waar pas grondontsmetting is toegepast.

De contractaanbieders vinden de mentaliteit van de teler van groot belang. Zij denken daarbij aan de kwaliteit van de gewasverzorging en aan de zorg voor het produkt. Hierbij hoort tevens het naleven van de teeltvoorschriften. Volgens de contractaanbieders hebben veel akkerbouwers niet de juiste mentaliteit om vollegrondsgroenten te telen. Pootaardappeltelers hebben op dit punt nog de beste naam. Die zijn al gewend om door hun gewas te lopen en handwerk aan het produkt te besteden.

Het voorgaande maakt duidelijk, dat Noord-Nederland op het punt van de produktkwaliteit zowel sterke als zwakke punten kent. De lage infectiedruk en de ruime vruchtwisseling zijn sterke punten. De mentaliteit van de telers is voor verbetering vatbaar. Dit zwakke punt verklaart vermoedelijk een deel van het eerder signaleerde grote verloop in het telersbestand.

5.5 Beoordeling logistiek

Bij de bevoorrading van de verkooppunten van de grootwinkelbedrijven speelt de tijdsruimte voor de logistieke afhandeling een belangrijke rol. Vanwege de vereiste versheid van de produkten dienen de verkooppunten 's ochtends voor de openstelling te worden bevoorraad. De aanvoer vanuit de veilingen en andere productiecentra naar de distributiecentra dient daaraan eveneens te voldoen.

Voor sommige grootwinkelbedrijven was het tijdsverlies bij aankoop via de veiling één van de redenen om uit te zien naar mogelijkheden tot directe aankoop. De periode tussen oogst en aflevering bij het verkooppunt zou daardoor een dag worden bekort. Voor anderen voldoet de aanvoer via de veiling omdat men daarbij niet steeds de kwaliteit en het aanvoervolume behoeft te beoordelen, wat wel het geval is bij aankoop buiten de veiling om.

De functie van de veilingen is de laatste jaren in diverse opzichten aanzienlijk uitgebreid. De houding ten opzichte van de afnemers van groenten is aanmerkelijk versoepeld, waarbij afspraken kunnen worden gemaakt over de hoeveelheden, de kwaliteit, de verpakking en de prijs. De afnemers kunnen vooraf produkthoeveelheden reserveren. Als regel moet voor de gereserveerde hoeveelheid nog wel via de klok een prijs worden bepaald. Het is echter ook mogelijk om tegen een vaste "bemiddelingsprijs" in te kopen. Daarnaast worden soms leveringscontracten afgesloten met grootafnemers als groentesnijderijen. Op één van de veilingen kan men de inkopen sinds kort zelfs via een PC-aansluiting thuis verrichten.

Mede uit kostenoverwegingen zijn de mogelijkheden voor grootafnemers om groenten rechtstreeks op de bedrijven te verladen vergroot. Daarbij worden de produkten op de bedrijven van de telers gekeurd. Als tussenvorm zijn op enkele plaatsen zijn zogenaamde steunpunten ingericht waar de aangevoerde groenten zoals op de veiling worden gekeurd en gekoeld.

Zodoende kunnen de telers de weg van hun produkt beter volgen en ook eventuele gebreken herstellen. Door de uitschakeling van het transport naar de veiling worden tijdsverlies en kwaliteitsverlies voorkomen.

In vergelijking met enkele jaren geleden is de belangstelling van de veilingen voor vollegrondsgroenten gegroeid. De veilingen die overwegend op glasgroenten waren ingesteld, zien de vollegrondsgroenten tegenwoordig als een welkome aanvulling op hun pakket. De aanvoerperiode kan daarmee worden verlengd. Vanuit dien hoofde zijn de veilingen actief bij de ondersteuning van de voorlichting en van kennisbehoefte bij diverse categorieën telers. Ook proeftuinen en eigen onderzoeksactiviteiten horen daarbij.

Het voorgaande maakt duidelijk, dat de veilingen hun houding ten opzichte van de afnemers de laatste jaren aanzienlijk hebben versoepeld. Daarmee is grotendeels tegemoet gekomen aan de logistieke voorwaarden van de afnemers. De behoefte van de afnemers om buiten de veiling om zaken te doen met de telers is zodoende afgenomen.

5.6 Afzetmogelijkheden volgens afnemers

Tegen de achtergrond van het geschetste zelfvoorzieningsbeeld is aan de in bijlage 11 genoemde afnemers gevraagd, voor welke vollegrondsgroenten zij teeltmogelijkheden aanwezig achten. De mogelijkheden om voor alle produkten zelfvoorzienend te worden achten de geraadpleegde afnemers uiterst beperkt. Dit vraagt veel aanpassingstijd. Anderzijds zien zij voor een aantal produkten in het noorden uitstekende teeltmogelijkheden, mits aan voorwaarden van kwaliteit en continuïteit wordt voldaan. Figuur 5.2 geeft een overzicht van de afzetmogelijkheden, zoals die door de geraadpleegde afnemers worden gezien.

Diverse afnemers zien goede mogelijkheden voor broccoli, sluitkool, spruitkool en witlof. Anderen noemen de mogelijkheden van prei, waspeen en winterpeen. Een duidelijk tekort is er aan aardbeien en witte asperges. Met name vanuit de verzendhandel ziet men goede mogelijkheden voor doperwten en stambonen. Een gestroomlijnde afzetorganisatie wordt als een belangrijke voorwaarde voor de benutting van deze mogelijkheden gezien.

Volgens de verzendhandel wordt de ontwikkeling van de (extensieve) vollegrondsgroenteteelt in het gebied belemmerd door het ontbreken van een verwerkend bedrijf, dat de noordelijke produkten in een hoogwaardig marktsegment (diepvries of gesneden groenten) kan brengen. In de huidige situatie kunnen de gunstige produktiemogelijkheden van het gebied onvoldoende worden benut vanwege de beperkte transportmogelijkheden (kwaliteit en kosten) naar de bestaande bedrijven in het zuiden en westen van het land. Een noordelijk verwerkingsbedrijf zal zich vooral moeten richten op de "sterke produkten" van het gebied, oftewel de produkten waarvoor het gebied ruimschoots zelfvoorzienend is (zie tabel 5.2).

	Lokaal gebruik	Export	Verzendhandel
INTENSIEF			
Aardbeien	x	x	
Asperges		x	xx
Ijsbergsla			x
Andijvie			x
Prei	xx	xx	x
Broccoli	x		x
Spitskool	x		
Witte kool	x	x	
Rode kool			x
Spruitkool	x	x	
Courgette			xx
EXTENSIEF			
Doperwten			xxx
Stambonen	xx		xxx
Waspeen	x		x
Kroten	x		x
Uien			x

Figuur 5.2 Indicaties van de afzetmogelijkheden voor vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland naar afzetcategorie

x = matig; xx = goed; xxx = zeer goed.

5.7 Exportmogelijkheden vollegrondsgroenten

Binnen West-Europa heeft Noord-Nederland een vrij gunstige ligging ten opzichte van de Scandinavische landen. Bij export naar Scandinavië zouden de kleinere transportafstanden in het voordeel van Noord-Nederland kunnen werken. De groenteprijzen en de kwaliteitseisen zijn hoog in Scandinavië. Zodoende zou Scandinavië bij toetreding tot de Europese Unie kunnen uitgroeien tot een belangrijk afzetgebied voor vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland.

Tegen deze achtergrond is aan de exporteurs gevraagd, hoe zij de mogelijkheden voor export naar de Scandinavische landen inschatten. In Scandinavië en ook in Noord-Duitsland heeft het Nederlandse produkt volgens hen een goed imago. De geraadpleegde exporteurs hebben evenwel nu reeds problemen om in Noord-Nederland voldoende grote hoeveelheden produkt te verwerven. Daarnaast vinden zij de produktkwaliteit en de aanvoerzekerheid in Noord-Nederland onvoldoende.

Bovendien voorzien zij geen sterke uitbreiding van de afzetmogelijkheden, omdat de Scandinavische markt weinig toegankelijk is. Dat is ook de mening van de verzendhandelaren. Men wijt dit aan het chauvinisme bij het koperspubliek. De betreffende landen proberen de import beperkt te houden en in sommige landen (Finland en Denemarken) denkt men zelf te gaan

exporteren. De vergroting van de Europese Unie zal de tuinbouw in Noord-Europa volgens de exporteurs stimuleren. Daarbij zal men ook daar gaan inspelen op de wensen ten aanzien van kwaliteit en verpakking.

De vraag uit Oost-Europese landen heeft voornamelijk betrekking op perioden met lage prijzen, zoals die zich eerder voordeden bij de afzet naar de vroegere DDR. Bij de afzet naar de voormalige Oostbloklanden kampt men veelal met het betalingsproblemen voor de geleverde produkten. Het voordeel van de ligging ten opzichte van de noordelijke afzetgebieden moet volgens de geraadpleegde exporteurs niet worden overtrokken.

Het is volgens de exporteurs belangrijker om de produkten zo doelmatig mogelijk in het internationale handelingscircuit te brengen. De concentratie van het aanbod op bepaalde grote aanvoerpunten zou hiertoe bij kunnen dragen. Dit behoeft niet steeds gepaard te gaan met de fysieke concentratie waarbij de produkten zelf bijeen worden gebracht. Wel is het gewenst dat de kopers de mogelijkheid hebben om pakketten van exportprodukten samen te stellen. De groenten uit Noord-Nederland zouden hierbij kunnen meeliften. In sommige delen van het jaar blijkt er juist in de Zuideuropese landen een vraag naar groenten uit Noordwest-Europa te zijn.

5.8 Conclusies

De zes belangrijkste in het gebied gevestigde grootwinkelbedrijven en exporteurs kopen hun produkten in de meeste gevallen bij veilingen buiten het gebied of buiten de veiling om. Deze praktijk hangt samen met de lokale zelfvoorzieningsgraad van de verschillende vollegrondsgroenten. Voor ongeveer een derde van de vollegrondsgroenten is het gebied niet zelfvoorzienend. Hieronder vallen belangrijke produkten als aardbeien, asperges, andijvie, kropsla en bloemkool.

Door de veelal lange transportlijnen en matige transportvoorzieningen komen de vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland minder vers op de veiling. Op veiling Groningen kunnen door de kleine aanvoer minder kwaliteitsgradaties worden gemaakt, waardoor de uniformiteit van de partijen achterblijft bij op de grote veilingen. Door de lage infectiedruk en de mogelijkheden voor een ruime vruchtwisseling kan anderzijds met een laag gebruik van bestrijdingsmiddelen worden volstaan.

De houding van de veilingen ten opzichte van de afnemers is de laatste jaren aanzienlijk versoepeld. De afnemers kunnen vooraf produkthoeveelheden reserveren. Voor grootafnemers zijn er mogelijkheden om hun produkten rechtstreeks op de bedrijven te verladen. Als tussenvorm zijn op enkele plaatsen zogenaamde steunpunten ingericht waar de aangevoerde produkten zoals op de veiling worden gekeurd en gekoeld. De behoefte van de afnemers om buiten de veiling om zaken te doen met de telers is zo-doende afgenomen.

Voor verschillende produkten mist het gebied de aansluiting bij de verwerkende industrie. Het vervoer van deze produkten vormt een groot

knelpunt bij het benutten van kansrijke produktiemogelijkheden. Voor een levenskrachtige vollegrondsgroentesector is daarom de vestiging van een verwerkingsbedrijf essentieel. Dit bedrijf zou zich met name moeten richten op de produkten waarin het gebied reeds ruimschoots zelfvoorzienend is.

De geraadpleegde afnemers voorzien geen sterke uitbreiding van de afzetmogelijkheden naar Scandinavië. Het is belangrijker om de produkten zo doelmatig mogelijk in het internationale verkoopcircuit te brengen. Op die manier kan beter op de vraag uit wisselende windstreken worden ingespeeld. In sommige perioden van het jaar blijken er juist in Zuid-Europa goede afzetmogelijkheden voor groenten uit Noordwest-Europa te zijn.

6. KENNIS EN KENNISVOORZIENING

6.1 Inleiding

In hoofdstuk 3.4 is reeds aangegeven, dat het verloop in het telersbestand in Noord-Nederland aanzienlijk groter is dan gemiddeld over geheel Nederland. Dit betekent, dat het aantal jaren teelterming in Noord-Nederland gemiddeld lager ligt dan elders. In dit hoofdstuk wordt een indruk gegeven van de teelterming die in het gebied aanwezig is. Daarbij wordt aandacht besteed aan de samenstelling (uittreders, vaste kern, toetreders) van de telersbestanden van de belangrijkste intensieve en extensieve vollegrondsgroenten in Noord-Nederland. Aanvullend wordt een overzicht gegeven van de stimuleringsprojecten en de telersgroeperingen die de afgelopen jaren zijn opgezet.

De voornoemde beschrijving is bedoeld om een beeld te geven van de kennisstructuur en de kennisontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland. Dit beeld kan worden gebruikt als startpunt voor het verder opbouwen van een innovatief netwerk van vakbekwame telers.

6.2 Samenstelling telersbestand

In deze paragraaf wordt de samenstelling van het telersbestand voor de meest relevante vollegrondsgroenten in Noord-Nederland in kaart gebracht. De bedoeling hiervan is, om inzicht te krijgen in de aantallen bedrijven met een langere of kortere ervaring in een bepaalde teelt. Daarnaast wordt aangegeven, in welke gemeentes de "vaste kern" telers zijn gevestigd.

De betreffende telersaantallen zijn weergegeven in tabel 6.1.

Tabel 6.1 toont, dat de omvang van de vaste kern sterk verschilt per teelt. De vaste kernen zijn verhoudingsgewijs het kleinst bij witlofwortelen en waspeen. Deze teelten worden voor een zeer groot deel op contract geteeld. De continuïteit hangt dan meer af van de contractgever dan van de teler. De vaste kernen zijn het grootst bij zaaiuien en sluitkool. Deze gewassen hebben een rustige areaalontwikkeling laten zien, waardoor het aantal toetreders beperkt is gebleven. De grote aantallen uittreders bij prei en spruitkool maken duidelijk dat deze teelten hun "eindvorm" nog niet hebben bereikt. Deze vinding sluit aan bij de conclusies over areaalgrootte (hoofdstuk 3.3).

Tabel 6.1 Aantallen bedrijven in Noord-Nederland, waar de vermelde vollegrondsgroenteteelten voorkwamen in 1984 en/of 1991, ingedeeld naar continuïteitsklasse

Gewas	Aantal 1984	Uitge- treden	Vaste kern	Toege- treden	Aantal 1991
INTENSIEF					
Prei	101	63	38	87	125
Bloemkool	89	44	45	57	102
Sluitkool	104	56	48	21	69
Spruitkool	85	60	25	42	67
EXTENSIEF					
Waspeen	71	52	19	123	142
Winterpeen	137	69	68	116	184
Witlofwortel	89	63	26	102	128
Zaaiuien	287	170	117	39	156

6.3 Stimuleringsprojecten en telersgroeperingen

In de noordelijke provincies is in de afgelopen jaren een groot aantal projecten opgestart om de vollegrondsgroenteteelt te stimuleren. Het karakter van deze projecten liep uiteen van investeringen in koelhuizen en teeltbegeleiding tot marktonderzoek en afzetbevordering. Tabel 6.2 geeft een overzicht van de betreffende projecten en de verleende steunbedragen. De projecten zijn ingedeeld naar teelt, afzet en netwerk.

Tabel 6.2 laat zien, dat de grootste bedragen aan teeltprojecten en teeltbegeleiding zijn besteed. Aan marktonderzoek en afzetbevordering zijn naar verhouding kleine bedragen besteed. De belangrijkste subsidiegevers waren de herstructureringscommissies voor de akkerbouw en het Integraal Structuurplan noorden des Lands (ISP). Gerekend naar omvang en verleende steunbedragen zijn "Stichting Akkergroente" en "Aspergeteelt Drenthe" de grootste teeltprojecten geweest. "Praktijkinstructie vollegrondsgroenten en buitenbloemen" en "Studieclubstructuur Tuinbouw" hadden de grootste omvang en steunbedragen bij bedrijfsbegeleiding.

Opvallend is het verschil in karakter van de projecten tussen de drie provincies. In Groningen stonden de meeste projecten in het teken van de primaire productie. In Friesland is naar verhouding veel aandacht aan de afzet besteed. In Drenthe heeft de opbouw van een kennisnetwerk de grootste aandacht gekregen. Als aanloop tot een globale beoordeling van deze drie strategieën wordt in het volgende op enkele projecten nader ingegaan. Dit betreft de projecten die reeds langer lopen en die door verschillende fondsen werden gesubsidieerd.

In 1990 is heeft Groenteveiling Westland in samenwerking met de Stichting Interprovinciaal Onderzoek, de Drentse standsorganisaties en DLV

een vollegrondsgroenteproject opgestart. Vanuit de genoemde stichting zijn drie personen zijn aangesteld om gedurende drie jaar de teelt van dergelijke produkten te gaan begeleiden. Het betrof een onderzoeker, teeltbegeleidster en een produktbegeleider. Als gevolg van deze aanpak nam het areaal vollegrondsgroenten toe van 89 ha in 1990 tot 240 ha in 1993. Vooral de arealen van prei, broccoli, radicchio rosso en stamslabonen zijn sterk uit-

Tabel 6.2 *Projecten ter stimulering van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland in de periode 1990-1994*

Prov. Projectaanduiding	Omvang (x 1.000 gld.)	Verleende subsidies (x 1.000 gld.)			
		herstr.	ISP	overig	
<i>Teeltgerichte projecten</i>					
Gr. Veendammer Vollegrondsgroente Coöp.	712	51	100	-	
Gr. Koel/verwerkingscentrum Veendam	740	-	-	-	
Gr. Innovatie Landbouw Slochteren	280	70	140	-	
Gr. Stichting Akkergroente	2.303	143	555	-	
Gr. Stichting Akkerfruit	801	356	-	-	
Gr. Nieuwe teelt en toepassing kool	865	-	-	-	
Dr. Aspergeteelt Drenthe	1.926	-	500	-	
<i>Afzetgerichte projecten</i>					
-- Afzetstructuur vollegrondsgroente	80	-	40	-	
-- Perspectieven vollegrondsgroente	150	79	-	-	
-- Groente-export naar Scandinavië	-	-	-	-	
Gr. Markt/teeltonderzoek ABC-Veendam	148	119	-	-	
Frl. Afzet van tuinbouwprodukten	390	39	-	EU	
Frl. Friese groenten naar Scandinavië	-	-	-	-	
Frl. Export van Friese (glas)groenten	461	-	25	25	
Dr. Werving verwerkende bedrijven	100	25	-	-	
Dr. Conserveren- en diepvriesgroenten	-	-	-	-	
<i>Netwerkgerichte projecten</i>					
-- Teeltbegeleiding vollegrondsgroenteteelt Noord-Nederland	500	150	-	-	
Dr. Studieclubstructuur Tuinbouw	1.050	168	-	-	
Dr. Praktijkinstructie vollegrondsgroenten + vollegrondbloemen	1.174	-	175	-	
-- Totaal	11.680	1.200	1.535	25	

Bron: Consulentenschap Landbouw Groningen + bewerking LEI-DLO.

gebreed. Het areaal knolvenkel (dat reeds aanzienlijk was) nam eveneens toe. Voor het seizoen 1994 werd een areaal van circa 200 ha verwacht.

De "Stichting Akkergroente" is in 1991 opgericht als samenwerkingsverband van Veiling Groningen, ACM-Meppel en de standsorganisaties. De stichting had als doelstelling om belangstellende akkerbouwers vertrouwd te maken met de teelt van spruitkool en winterpeen. De deelnemers waren verplicht om gedurende drie jaar minimaal 2 ha van genoemde produkten te telen, maar hoefden niet zelf in machines of gebouwen te investeren. Bij spruitkool verliep het aantal deelnemers van 50 in 1991 via 85 in 1992 naar 75 in 1993. In 1994 is het aantal sterk ingekrompen als gevolg van de slechte prijsvorming en de matige produktkwaliteit in 1993. Bij winterpeen verliep het aantal van 45 in 1991 via 50 in 1992 naar 45 in 1993. Vanwege de moeilijke toegankelijkheid van de markt is de afzet vanaf oogstjaar 1993 uitbesteed aan het bemiddelingsbureau N.O. bv te Kampen.

Binnen de Federatie van Landbouwverenigingen in de gemeente Slochteren is het Project Innovatie Landbouw Slochteren (PILS) ontwikkeld om de inkomensbasis van de akkerbouwbedrijven in het gebied te verbeteren. Het project wordt sinds 1992 financieel gesteund door de Gemeente en de Rabobank. Sinds de start van het project is het areaal vollegrondsgroenten uitgebreid van 31 ha met merendeels extensieve teelten tot 40 ha met merendeels intensieve teelten. Bij bewerking en afzet wordt samengewerkt met de Stichting Akkergroenten en met de Veendammer Vollegrondsgroentecoöperatie.

In de omgeving van Veendam is een groep telers in 1989 begonnen met de teelt van stambonen en in 1990 met die van prei. De circa twintig telers hebben in coöperatief verband machines aangeschaft en zijn daartoe vijf jaar verplicht om genoemde gewassen te telen; per teler 2 ha bonen en 1 ha prei. Er is geïnvesteerd in een plukmachine voor stambonen en in een was-/sorteerlijn. De coöperatie maakt gebruik van de koel- en opslagvoorzieningen van een gespecialiseerd bedrijf te Veendam. De produkten worden afgezet via veiling WFO en onder andere geleverd aan een groentebewerkingsbedrijf te Roden. Buiten coöperatief verband zijn diverse leden overgegaan op de teelt van bloemkool en asperges. Voor deze produkten heeft men een afzet gevonden op de veilingen in Groningen en Nieuw-Amsterdam.

In Westerwolde is in 1991 een coöperatieve organisatie gevormd waar bij 16 telers gezamenlijk vollegrondsgroenten telen en afzetten. De gezamenlijke activiteiten omvatten voornamelijk stambonen en boerenkool. Voor de teelt en oogst van stambonen zijn gezamenlijk machines aangeschaft. Op een van de bedrijven is een koelvoorziening ingericht. De leden telen naast genoemde gewassen ook een aantal andere groentegewassen voor de verse markt. Zij beschikken veelal zelf over de apparatuur om te beregelen. De produkten worden geveild te Groningen en ook wel verkocht aan exporteurs via bemiddeling van de veiling. De coöperatie is voortdurend bezig om gaten in de markt op te sporen en afnemers te vinden voor hun produkten. Het areaal vollegrondsgroenten is uitgebreid van 30 ha in 1991 tot 110 ha in 1993.

De beschrijvingen van de projecten maken duidelijk, dat de afzet in de meeste gevallen moeizaam verloopt. Zoals reeds opgemerkt, is vooral in Groningen weinig aandacht aan de afzet besteed. In het groeps gesprek met vollegrondsgroentetelers in Noord-Groningen kwam eveneens een sterk produktiegerichte benadering naar voren. De areaalinkrimping die sinds 1992 in Groningen is opgetreden moet als een teken aan de wand voor de gekozen aanpak worden gezien. De Drentse aanpak van opbouw van een geïntegreerd kennisnetwerk lijkt gezien de areaalontwikkeling in Drenthe aanzienlijk duurzamer te zijn. Hetzelfde geldt voor de meer marktgerichte aanpak van de Friese vollegrondsgroenteteelt.

6.4 Kennisvoorziening en uitwisseling

In tabel 6.3 is de deelname aan de NTS-studieclubs weergegeven. De getoonde gegevens hebben betrekking op het seizoen 1994/1995.

Tabel 6.3 Aantallen deelnemers aan NTS-Gewasgroepen in 1994/1995 naar gewasgroep en werkgebied

Gewasgroep	Werkgebied	Deelnemers	Landelijke cie a)
Prei	Zand-/dalgrond	48	1
Radicchio	Zand-/dalgrond	22	1
Knolvenkel	Zand-/dalgrond	16	
Broccoli	Zand-/dalgrond	13	
Chinese kool	Zand-/dalgrond	21	
Sluitkool	Klei-Groningen	8	1
Spruitkool	Klei-Groningen	5	1
Spruitkool	Klei-Friesland	4	1
Witloftrek	Klei-Friesland	11	2

a) Vertegenwoordiging in landelijke gewassencommissie.

Bron: NTS Noord-Nederland.

Tabel 6.3 laat zien, dat de deelname aan de NTS-Gewasgroepen zich beperkt tot de intensieve vollegrondsgroenten. Voor waspeen en winterpeen is in Noord-Nederland geen gewasgroep van de grond gekomen. Opvallend is verder het grote aantal deelnemers in het zand-/dalgrondgebieden en het kleine aantal deelnemers in de zeeklei-/weidegebieden. In de landelijke gewassencommissies zijn de deelnemers uit de zeeklei-/weidegebieden naar verhouding goed vertegenwoordigd.

Afgezet tegen het areaal intensieve vollegrondsgroenten in de deelgebieden, blijkt de dichtheid van de studieclubactiviteiten in de zand-/dalgrondgebieden aanzienlijk hoger te zijn dan in de zeeklei-/weidegebieden. In de zand-/dalgrondgebieden zijn er ongeveer 23 deelnemers voor iedere

100 ha intensieve vollegrondsgroente. In het Groninger en het Friese kleigebied ligt het aantal deelnemers op 3 respectievelijk 1,5 per 100 ha.

Anderzijds bestaat de indruk, dat de dichtheid van de teeltbegeleiding door DLV in de zeeklei-/weidegebieden hoger is dan in de zand-/dalgrondgebieden.

In Friesland heeft de Vereniging voor Vollegrondsgroentetelers een raamovereenkomst met DLV voor het aangaan van teeltbegeleidingscontracten. De belangstelling voor teeltbegeleiding is sterk gedaald door het aflopen van een subsidieregeling. Het aantal contracten voor teeltbegeleiding is zodoende afgenomen van 43 in 1991 via 37 in 1992 naar 18 in 1993. Het met deze contracten gepaard gaande areaal vollegrondsgroenten verminderde van 478 ha in 1991 via 412 ha in 1992 naar 147 ha in 1993.

De geschetste verdeling van studieclubdeelname en teeltbegeleiding over de deelgebieden hangt vermoedelijk samen met de schaalgrootte van de produktie. In de zeeklei-/weidegebieden opereert een aantal zeer grote bedrijven, die een begeleidingsovereenkomst met DLV gemakkelijk rendabel kunnen maken. Daarnaast wordt in het Friese kleigebied veel op contract geteeld, waarbij de afnemer gedeeltelijk in de teeltbegeleiding voorziet. In de zand-/dalgrondgebieden is de teelt veel kleinschaliger, waardoor de telers meer op kennisuitwisseling in studieclubverband zijn aangewezen.

Teeltregistratie en bedrijfsvergelijking genieten in Noord-Nederland geen grote belangstelling. De introductie van Milieubewuste Teelt (MBT) heeft weinig indruk gemaakt, omdat het de telers in het gebied geen enkele moeite kost om aan de voorgestelde normen te voldoen. Daarnaast vraagt men zich af of het MBT-produkt beter zal worden betaald. Voor bedrijfsvergelijking zijn de aantallen telers met vergelijkbare teeltsystemen te klein om tot een zinvolle vergelijking te komen. De biologische groenteteelt ondervindt eveneens weinig belangstelling, terwijl het gebied zich hiervoor veel beter leent dan andere gebieden. Dit blijkt onder andere uit de teelt van biologisch geteelde pootaardappelen.

Bij de extensieve vollegrondsgroenten wordt veel in teeltbegeleiding voorzien door de contractaanbieders. Zij hebben belang bij een doelmatige en planmatige teeltuitvoering. Dat verlaagt de kosten van de grondstof en van de verwerking. Daarnaast spelen de verenigingen voor bedrijfsvoorlichting een rol bij de verspreiding van kennis over extensieve teelten.

6.5 Conclusies

Door de snelle uitbreiding van het areaal in de periode 1990-1992 is het verloop in het telersbestand in Noord-Nederland naar verhouding groot. Over de periode 1984-1991 is bij de onderzochte gewassen minstens de helft van telers met de teelt gestopt. Bij spruitkool, waspeen en witlofwortel is zelfs meer dan 70% van de telers met de betreffende teelt gestopt. Zoals te verwachten, hangt het percentage beginnende telers samen met de areaalontwikkeling van een gewas. Bij sluitkool en zaaiuien komen naar

verhouding weinig nieuwe telers voor en bij prei, waspeen en witlofwortel juist veel.

In de periode 1990-1994 zijn twintig projecten gestart om de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland te stimuleren. Het karakter van de projecten verschilt per provincie; in Groningen voornamelijk teeltgerichte projecten, in Friesland meer afzetgerichte projecten en in Drenthe meer nadruk op netwerkgerichte projecten. Afgemeten aan de areaalontwikkeling van de betrokken gewassen, lijken de afzetgerichte en de netwerkgerichte projecten voor de lange-termijn het meest effectief te zijn geweest.

De deelname aan NTS-studieclubs beperkt zich grotendeels tot de zand-/dalgrondgebieden. Dit effect hangt samen met de ontwikkelingsaanpak in Drenthe en de schaalgrootte van de productie in deze gebieden. Anderzijds bestaat de indruk, dat dichtheid van de teeltbegeleiding door DLV in de zeeklei-/weidegebieden hoger is dan in de zand-/dalgrondgebieden. In Friesland is het aantal contracten voor teeltbegeleiding met het aflopen van een subsidieregeling sterk verminderd.

7. OVERZICHT VAN STERKTEN EN ZWAKTEN

7.1 Inleiding

Aan de hand van de verkregen informatie worden de mogelijkheden en beperkingen voor de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland als geheel in beschouwing genomen. Het gebied is daarbij op een aantal kenmerken vergeleken met de andere teeltgebieden in Nederland. Bij deze vergelijking zijn dezelfde kenmerken gebruikt als bij de perspectievenstudies voor de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland en in Zuidelijk zandgebied. Deze beoordeling vormt de aanzet tot de formulering van de aanbevelingen (in hoofdstuk 8). De uitkomsten van de vergelijking zijn samengevat in figuur 7.1.

7.2 Relatief ver gebied

De drie noordelijke provincies vormen vanuit agrarisch oogpunt een gebied dat ondanks de grote verschillen tussen de deelgebieden onderling een aantal kenmerken gemeen heeft. De grondgebonden produktierichtingen akkerbouw en veehouderij vormen de bestaansbasis voor de meeste bedrijven. Intensieve produktierichtingen als tuinbouw en intensieve veehouderij hebben in het gebied geen grote opgang gemaakt.

Ondanks de verbetering van de verbindingen ligt het gebied relatief ver van de grote industriële centra en bevolkingsconcentraties in Nederland en ook in West-Europa. Daar komt bij, dat er geen omvangrijke goederenstroom is waarop men aan kan sluiten. Anderzijds ondervindt men vanuit de samenleving en vanuit andere bedrijfstakken veel minder druk op het grondgebruik. Dit biedt volop ruimte voor een omvangrijke vollegrondsgroenteteelt.

7.3 Klimaat geeft weinig beperkingen

Voor de teelt van vollegrondsgroenten wijkt het temperatuurverloop iets af van het algemene Nederlandse beeld. De lagere zomertemperaturen leiden tot een rustige groei, wat in veel gevallen een gunstige invloed heeft op de produktkwaliteit. Bovendien zijn de ziektedruk en de schadekansen door insecten kleiner. Daartegenover staat het nadeel van de late start van het groeiseizoen en de soms vroeg invallende vorst. Met name in het zand- en dalgrondgebied leidt dit temperatuurbeeld tot beperkingen bij de teelt

van industriegroenten. De neerslaghoeveelheid en -verdeling verschillen weinig van die in de rest van Nederland.

7.4 Ruime beschikbaarheid van grond

Vollegrondsgroenten vereisen veelal een soortgelijke grond als akkerbouwgewassen: goed ontwaterd, geen storende lagen en de mogelijkheid van vruchtwisseling. Een belangrijk deel van het akkerbouwareaal leent zich derhalve in beginsel voor vollegrondsgroenteteelt.

Aangezien de verschillende vollegrondsgroenten voor een goede produktiviteit, een snelle weggroei en een vlot oogstverloop verschillende eisen aan de bodem stellen, kunnen niet alle gewassen in alle delen van het gebied worden geteeld. In het volgende worden enkele factoren genoemd, waarmee rekening moet worden gehouden bij de gewassenkeuze.

In een groot deel van het zand-/dalgrondgebied kunnen asperges, prei en waspeen voor de verse markt worden geteeld, terwijl voor bewaarprodukten als winterpeen en witlofwortel bij voorkeur lichte kleigronden moeten worden gekozen. Het verstuiven van de lichte zand-/dalgronden in droogteperioden maakt de teelt van een aantal bladgewassen onmogelijk en vereist voorzorgsmaatregelen voor de teelt van onder meer waspeen.

Verder is het op de lichtere gronden noodzakelijk om over beregeningsmogelijkheden te beschikken. De oppervlaktewatervoorziening is in grote delen van het noordelijk gebied sterk verbeterd, maar lang niet alle telers hebben beregeningsapparatuur. Voorts spelen ook de wijzigingen in de watervoorziening voor niet-agrarische functies een rol, waaruit op termijn beperkingen of onttrekkingstarieven kunnen voortkomen.

Het gebied biedt ruime mogelijkheden voor vruchtwisseling. De ziektedruk is mede daardoor geringer dan in gebieden met een langdurig intensief grondgebruik voor bepaalde teelten. Men kan de gewassen gezond houden met een veelal beperkte hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen. Anderzijds is vanwege de intensieve aardappelteelt in de loop der jaren op veel percelen grondontsmetting toegepast. Voor sommige afnemers is dat een reden om naar andere gebieden uit te wijken.

Tabel 7.1 Beoordeling van de concurrentiekracht van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland uitgedrukt in scores per factor en per deelgebied

Factor	Deelgebied		
	kleigebied Friesland	kleigebied Groningen	zand-/dalgrond gebied
<i>Geografie</i>			
afstand markten	--	--	--
goederenstromen	--	--	--
<i>Klimaat</i>			
lengte groeiseizoen	--	--	----
zomertemperaturen	+	+	+
ziekten/plagen	+	+	+
<i>Bodem</i>			
grondprijzen	++	++	++
geschikte grond	++	++	+
<i>Arbeid</i>			
beschikbaarheid	++	++	++
tuinbouwervaring	--	--	--
<i>Bedrijfsuitrusting</i>			
teeltbedrijven	+	+	=
loonbedrijven	--	--	--
<i>Infrastructuur</i>			
bedrijfsomvang	++	+	--
watervoorziening	++	++	+
afzetorganisatie	--	----	----
afstand veilingen	--	----	----
verw. industrie	----	----	--
<i>Kennisontwikkeling</i>			
teeltervaring	--	--	--
teeltonderwijs	--	--	=
studiegroepen	--	--	++
teeltonderzoek	--	--	+
<i>Thuismarkt</i>			
verse markt	+	--	+
verwerking	--	--	--
<i>Netwerk</i>			
productie	--	--	+
afzet	+	--	=
<i>Overheid</i>			
grondhouding	++	++	++
strategiekeuze	+	--	+

(zeer sterk ++, sterk +, normaal =, zwak --, zeer zwak ----).

7.5 Arbeidsmarkt biedt ruimte

Voor de teelt van intensieve vollegrondsgroenten is de beschikbaarheid van arbeidskrachten een belangrijke voorwaarde. Daarbij gaat het vooral om arbeidskrachten die in de nabijheid van de bedrijven woonachtig zijn, die ervaring hebben met de vollegrondstuinbouw en die bereid zijn om dit type werk te verrichten. Tot voor enkele tientallen jaren geleden waren er in het noorden veel arbeidskrachten die vertrouwd waren met vollegrondsgroenteteelt. Op akkerbouwbedrijven werd toen op grote schaal spruitkool in deelbouw geteeld. Ook andere producten als koolrapen kwamen veel voor. Door de mechanisatie is het aantal arbeidskrachten op de akkerbouwbedrijven sterk verminderd en daarmee zijn ook de genoemde teelten sterk ingekrompen.

De behoefte aan aanvullende arbeid is sterk afhankelijk van het de gewassenkeuze en de bedrijfsomvang. Intensieve vollegrondsgroenten vereisen ook bij een geringe oppervlakte veel arbeid, waarin meestal niet alleen door de bedrijfshoofden en hun gezinsleden kan worden voorzien. Dit geldt met name voor asperges, aardbeien en prei. Voor deze teelten moet veelal een beroep op zogenaamde gelegenheidsarbeid worden gedaan.

In de praktijk blijkt, dat voor de teelt van intensieve vollegrondsgroenten vaak een beroep wordt gedaan op vreemde arbeidskrachten. Dit komt doordat het vooral grotere reeds intensieve bedrijven zijn die zich op de teelt van vollegrondsgroenten toeleggen. Ook de schaal waarop deze bedrijven de teelt aanpakken, brengt een beroep op vreemde arbeid met zich mee. Bij het inschakelen van vreemde arbeidskrachten doet zich het probleem voor, dat de arbeid slechts gedurende een deel van het jaar nodig is. Bij een beperkte omvang van de groenteteelt levert de arbeidsvoorziening geen grote knelpunten op. Bij een omvangrijkere teelt wordt via arbeidsbemiddeling en bedrijfsverzorging in de behoefte voorzien. De kosten van deze arbeid zijn veelal wel aan de hoge kant.

In het algemeen bieden de verhoudingen op de arbeidsmarkt in de noordelijke provincies voldoende ruimte voor de teelt van vollegrondsgroenten. In sommige delen van het gebied kampt men met een omvangrijke structurele werkloosheid. De bereidheid om in de vollegrondsgroenteteelt te werken wordt in het algemeen beïnvloed door de arbeidsomstandigheden en door de regelgeving van de overheid.

7.6 Groot verloop in telersbestand

Van de agrarische bedrijven in de drie noordelijke provincies teelt slechts een klein deel vollegrondsgroenten. Het aantal gespecialiseerde telers is nog kleiner. De extensieve vollegrondsgroenten worden overwegend op akkerbouwbedrijven geteeld. Het gaat hier om gewassen als doperwtten, stambonen, spinazie, waspeen, winterpeen en witlofwortelen. Deze gewassen passen goed in de vruchtwisseling en kunnen grootschalig op sterk gemechaniseerde wijze worden geteeld. Een deel van de werkzaamheden

gebeurt veelal met speciale machines van de verzendhandel of van loonwerkers.

De beschikbaarheid van teeltcontracten voor deze gewassen is bepalend of de teelt op een bedrijf kan worden voortgezet. Bij areaaluitbreiding geven de aanbieders van contracten veelal de voorkeur aan een grotere toewijzing aan telers waarmee men reeds relaties onderhoudt. Andere bedrijven komen daardoor pas aan bod bij sterke areaaluitbreidingen, bij het afhaken van andere telers en bij het verschijnen van nieuwe verzendhandelaars.

De introductie van de intensieve vollegrondsgroenteteelt heeft op weinig bedrijven geleid tot een blijvende overgang op deze teelten. De omvangrijke toestroom van nieuwe telers is inmiddels gevolgd door een groot aantal beëindigers. De gelegenheidstelers zijn weer afgefallen. Als gevolg van de uitdunning, maar ook door de schaalvergroting op de bedrijven die de groenteteelt voortzetten, is een aanzienlijk deel van het geteelde areaal geconcentreerd op bedrijven die zich er in sterke mate op hebben toegelegd.

In vergelijking met andere gebieden wordt vollegrondsgroenteteelt in de noordelijke provincies grootschalig uitgevoerd. De oppervlakte van de akkerbouwbedrijven laat veelal grote arealen per gewas toe. De opzet van dergelijke grote eenheden gaat gepaard met aanzienlijke investeringen, waardoor de teelt ook gedurende een langere periode moet worden voortgezet. De mechanisatie en de inrichting van de bedrijfsgebouwen worden veelal op de gekozen teelten afgestemd. Voor sommige produkten is bovendien een speciale koel- en bewerkingsruimte noodzakelijk.

7.7 Dienstverlening verdient aandacht

Naast allerlei bedrijfsinterne voorzieningen vereist de teelt van vollegrondsgroenten ook een aantal *bedrijfsexterne voorzieningen in de sfeer van toelevering, afzet en verwerking*. De behoefte aan dit soort voorzieningen is sterk afhankelijk van de gewassenkeuze en de bedrijfsomvang. Grote bedrijven zullen gemakkelijker de nodige voorzieningen in eigen beheer kunnen treffen. In het algemeen kan echter worden gesteld, dat er voor de tuinbouw in het noorden geen groot voorzieningenapparaat beschikbaar is. In vergelijking met andere teeltgebieden zijn er weinig gespecialiseerde loonwerkers. Voor het verkrijgen van uitgangsmateriaal is men grotendeels aangewezen op toeleveringsbedrijven buiten het gebied.

Voor de afzet van verse groenten is men eveneens grotendeels afhankelijk van andere gebieden. Er is nog slechts één lokale groenteveiling, terwijl de pogingen om door fusies een concentratie van het regionale aanbod te bewerkstelligen nog geen resultaat hebben opgeleverd. In overleg met telersgroeperingen zijn aanvoerpunten ingericht voor de afzet via het landelijk werkende handelscircuit. Handelsbedrijven hebben eveneens voorzieningen voor de afzet vanaf de teeltbedrijven naar distributiecentra en ex-

porteurs ingericht. Een deel van de vollegrondsgroenten wordt zodoende buiten de veiling om aan exporteurs geleverd.

In de huidige fase van schaalvergroting in de veilingwereld is het onwaarschijnlijk, dat de veilingactiviteiten voor groenten en fruit in de drie noordelijke provincies in een zelfstandige organisatie kunnen worden gebundeld. De veilingomzet van verse vollegrondsgroenten, glasgroenten en fruit is te laag om een moderne veiling draaiend te kunnen houden. Daarbij komt de noodzaak om het aanbod van de afzonderlijke produkten landelijk te concentreren. Voorts is van invloed, dat grote moderne teeltbedrijven hun afzet reeds in samenwerking met hun handelspartners hebben geregeld.

Voor de industriegroenten ontbreken verwerkingsmogelijkheden in en ook in de nabijheid van het gebied. De groenten worden via de verzendhandel gecontracteerd en na de oogst soms over grote afstand vervoerd naar de conserven-/diepvriesbedrijven. Wel zijn er in het gebied groentebewerkende bedrijven zoals snijderijen. Waspeen, winterpeen en ook Parijse wortelen worden buiten het gebied verwerkt. De contractaanbieders van peen hebben wel wasserijen en opslagvoorzieningen in het gebied.

7.8 Kennisinfrastructuur en ondernemerschap gaan vooruit

Tot voor kort werden in Noord-Nederland voornamelijk groenten voor de verwerkende industrie geteeld. De teelt vond veelal plaats overeenkomstig de wensen van de verzendhandel en de verwerkende industrie. De inkomensbijdrage van dergelijke teelten kwam overeen met die van de extensieve akkerbouwgewassen en leverde op zichzelf geen stimulans om zich diepgaander met deze teelt bezig te gaan houden. De teeltbegeleiding was in handen van de afnemers. Zodoende is er geen specifiek kennisnetwerk voor de industriegroenten tot ontwikkeling gekomen.

Sinds enkele jaren hebben veel akkerbouwers zich - ter versterking van de inkomensbasis - toegelegd op de teelt van intensieve vollegrondsgroenten. Uit de ervaringen met de diverse groenteprojecten is gebleken, dat zich bij deze teelt een aanzienlijk aantal knelpunten voor kan doen. Lang niet alle akkerbouwers hadden zich daarop voldoende voorbereid. De teeltkennis van de gewassen bleek bij velen onvoldoende, terwijl er in het gebied of in de nabijheid te weinig personen waren waarop een beroep kon worden gedaan.

Door de opbouw van telersgroepen en de opzet van studieclubs is de kennissituatie sinds enkele jaren verbeterd. De spreiding over het gebied en de grote afstanden bemoeilijken evenwel de kennisuitwisseling tussen de telers onderling. Voor onderzoek en voorlichting is in het gebied weliswaar een proeftuin, maar in de praktijk blijkt dat men voor specifieke vragen bij voorkeur te rade gaat bij telers en deskundigen buiten het gebied. Na de kortstondige uitbreiding van de informatievoorziening ten tijde van de projecten is de ondersteuning weer verminderd. De eerder aanwezige teeltbegeleiders van de veilingen zijn nadien belast met de afzetbemiddeling.

Door de ruime beschikbaarheid van verse grond en de lage bovengrondse ziektedruk zijn er goede mogelijkheden voor geïntegreerde en biologische teeltsystemen. De biologische teeltwijze stelt andere en specifieke eisen aan de kennis en het inzicht van de teler. Tot nu toe zijn weinigen op deze teeltwijze overgegaan. Door de opbouw van kennis over de biologische teeltwijze kan het gebied zijn natuurlijke voordelen naar verwachting beter benutten.

7.9 Overwegend zwakke afzetpositie

De vollegrondsgroenteteelt is verdeeld in industriegroenten en de groenten voor de verse markt. De afzetmogelijkheden van de industriegroenten worden vooral bepaald door vraag en aanbod in een veel groter gebied alleen Noord-Nederland. Ook de voorraadpositie bij handel en verwerking is hierbij van invloed. Omdat er in het gebied geen groenteverwerkende industrie meer is, is men aangewezen op de vraag van elders. Binnen het aanvoerpatroon van deze industrie heeft de noordelijke produktie een eigen plaats door onder andere het klimaatverschil. De transportafstand is echter een belangrijke kostenfactor en speelt ook een belangrijke rol om de contractoppervlakte uit te breiden.

Bij de afzet van verse vollegrondsgroenten is de levering aan de regionale thuismarkt - met circa 1,6 miljoen consumenten - een belangrijke basis. Een dergelijke bevolkingsomvang vergt een oppervlakte van ongeveer 2.400 ha vollegrondsgroenten. Dit areaal wordt met de huidige 3.600 ha ruimschoots gehaald. Ook de mogelijkheden om kwaliteitsprodukten te telen zijn in het gebied ruimschoots aanwezig. Desondanks kopen verscheidene regionale grootwinkelbedrijven en exporteurs hun produkten liever in andere teeltgebieden. Bij de voorziening van de regionale thuismarkt kampt men met het probleem, dat men niet alle produkten op één plaats kan kopen, dat de aangeboden partijen heterogeen van samenstelling zijn en dat de aanvoer onregelmatig is. Mede omdat het regionale aanbod van een reeks produkten (zoals aardbeien, asperges, andijvie en bloemkool) onvoldoende is, wordt het hele pakket dan maar buiten het gebied aangekocht.

Voor een aantal produkten is het noorden meer dan zelfvoorzienend. Daarom is men gedeeltelijk aangewezen op "export" naar andere gebieden in Nederland of Europa. Dit geldt vooral voor ijsbergsla, radicchio rosso, knolvenkel, broccoli, spruitkool, witlof, waspeen en winterpeen. Voor deze produkten is het van groot belang om met kwaliteit en leveringscondities aan de wensen van de "exporteurs" te voldoen. Een regelmatig aanbod van grote, homogene partijen staat daarbij voorop. Op dit punt worden regelmatig tekortkomingen geconstateerd, waardoor ook deze afnemers regelmatig naar andere gebieden uitwijken.

De gunstige ligging ten opzichte van Scandinavië wordt door andere factoren tenietgedaan. De consumenten in Scandinavië hebben een voorkeur voor gebiedseigen produkten en de exporteurs kunnen elders in Ne-

derland gemakkelijker aan produkten komen. De handel richt zich daarom liever op andere delen van de Europese markt. Bij een eventuele toetreding van de Scandinavische landen tot de Europese Unie kunnen de afzetmogelijkheden geleidelijk toenemen.

7.10 Sterk stimulerend overheidsbeleid

In het overheidsbeleid voor de drie noordelijke provincies vormt de tuinbouw al jaren een middel voor versterking van de economische structuur. Via het Integraal Structuurplan Noorden des Lands en de Herstructureringsprojecten voor de Akkerbouw werd een groot aantal initiatieven genomen. In grote delen van het Noordelijk kleigebied werd de watervoorziening met behulp van overheidsmiddelen verbeterd. Zodoende is de geschiktheid van het gebied voor tuinbouw verbeterd. Daarnaast hebben voorlichting, onderwijs en onderzoek in het gebied een impuls gekregen.

Ook de provincies en gemeenten zetten zich in om de tuinbouw te versterken. De vollegrondsgroenteteelt staat daarbij volop in de belangstelling. Tegelijkertijd worden vanuit het regionale bedrijfsleven activiteiten ondernomen om de vollegrondsgroenteteelt verder te ontwikkelen. Hieraan nemen zowel de groenteveilingen als de landbouwcoöperaties en de standsorganisaties deel.

De welwillendheid om een groot aantal projecten financieel te steunen heeft gevoelens van onrechtvaardigheid opgeroepen van de reeds gevestigde telers van vollegrondsgroenten. Dit betrof vooral de telers die de teelt en de afzet op eigen kracht hebben opgebouwd. Door de vergroting van de produktie is de onzekerheid over de afzetmogelijkheden voor hen sterk toegenomen. De markt is onrustiger geworden, doordat bij de meeste stimuleringsprojecten naar verhouding weinig aandacht aan de afzetmogelijkheden is besteed. Daarnaast worden de bemiddelingsbureaus soms als marktverstoorders aangemerkt.

8. AANDACHTSPUNTEN VOOR BELEID

8.1 Inleiding

De doelstelling van deze studie was het geven van suggesties voor een overzichtelijk en functioneel afzetsysteem, een doelmatige gewassenkeuze en een innovatief telersnetwerk voor de noordelijke vollegrondsgroenteteelt. Uit de analyse van teelt en afzet zijn twee kernproblemen naar voren gekomen: (1) de gebrekkige afstemming tussen produktie en afzet, en (2) het grote verloop in het telersbestand. In het volgende worden oplossingsrichtingen aangegeven, waarmee aan genoemde kernproblemen het hoofd kan worden geboden. Deze oplossingsrichtingen zijn in nauw overleg met de begeleidingscommissie vastgesteld.

Een belangrijk restrictie bij de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt is de verzadigde afzetmarkt. Deze verzadiging wordt veroorzaakt door de geringe bevolkings- en inkomensgroei in West-Europa. Daardoor neemt het aantal consumenten en het gebruik per hoofd niet of nauwelijks meer toe. Binnen het sortiment treden (geringe) verschuivingen op van de grovere produkten (bijvoorbeeld koolsoorten) naar de fijnere produkten (bijvoorbeeld slasoorten). Deze trend is beschreven in het rapport over de perspectieven van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland (Borgstein en Groot, 1992).

8.2 Centrale afzetorganisatie met steunpunten

Een groot knelpunt in de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland is de versnipperde afzetstructuur. Soortgelijke afnemers worden momenteel via verschillende afzetkanalen bediend. De hiermee gepaard gaande belangentegenstellingen bemoeilijken de samenwerking tussen telers onderling en tussen telers en afnemers.

Aan deze versnippering dient een einde te komen, door de vorming van één centrale afzetorganisatie voor geheel Noord-Nederland, dat wil zeggen inclusief Noord-Holland en Flevoland. Deze afzetorganisatie dient te bestaan uit een centrale vestiging met regionale steunpunten. De centrale vestiging draagt de verantwoordelijkheid voor de prijsvorming en de logistieke afwikkeling. De regionale steunpunten bieden voorzieningen voor de keuring en koeling van de aangevoerde produkten. Aflevering van de gekochte produkten vindt zo veel mogelijk plaats vanuit de steunpunten.

De verantwoordelijkheid voor de regionale steunpunten ligt bij de aangesloten telers. Van de centrale afzetorganisatie mag niet worden verwacht, dat zij enkel voor eigen risico gaat investeren in regionale voorzie-

ningen. De telers zullen daar vanuit het eigenbelang van goede regionale afzetvoorzieningen aan moeten bijdragen.

8.3 Aandacht voor groenteverwerking

Een belangrijk deel van de vollegrondsgroenteteelt is gericht op verwerking dan wel bewerking. Bij verwerking wordt met name gedacht aan extensief geteelde produkten als doperwten, stambonen, spinazie en waspeen. Bij bewerking kan ook worden gedacht aan produkten als ijsbergsla, herfstkool, bewaarkool en winterpeen. De genoemde produkten worden steeds minder via de veiling en steeds meer via bemiddeling of via contracten rechtstreeks aan de afnemer geleverd.

De ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland wordt gehinderd door het vrijwel ontbreken van verwerkende en bewerkende bedrijven. Het gebied is voor dit segment sterk afhankelijk van elders gevestigde bedrijven. De bewerking is een groeimarkt, doordat de consument in toenemende mate belangstelling heeft voor gebruiksklare verse groenten. Het gaat hierbij om bewerkingen als wassen, snijden, mengen en verpakken. De kansen voor verwerking zijn door een stagnerende markt minder groot.

Bij uitbreiding of hervestiging van bewerkende respectievelijk verwerkende bedrijven dient een overtuigende acquisitie voor Noord-Nederland te worden gevoerd. De milieuvriendelijke en grootschalige produktiemogelijkheden van het gebied kunnen daarbij als voordeel worden aangevoerd. Problemen met waterzuivering kunnen eventueel worden opgelost door vestiging nabij een AVEBE-bedrijf. Het is geenszins noodzakelijk dat alle te verwerken of te bewerken groenten uit het noorden afkomstig zijn. Snijderijen, diepvriesbedrijven en soepfabrikanten hebben vaak een breed en wisselend assortiment van grondstoffen nodig.

8.4 Bodemgeschiktheid specificeren

De vollegrondsgroenteteelt bestaat uit een breed pakket van gewassen die ieder verschillende eisen stellen aan grondsoort en bodemgesteldheid. Eén van de factoren achter het grote verloop in het telersbestand is de onduidelijkheid over de eisen die de verschillende vollegrondsgroenten aan de bodem stellen. De bodemgeschiktheidskaarten die gebiedsgewijs voor de vollegrondsgroenteteelt zijn ontwikkeld, houden onvoldoende rekening met de uiteenlopende eisen die voortkomen uit het brede gewassenpakket.

Om die reden wordt voorgesteld om een op praktijkervaring gebaseerd expertsysteem te laten ontwikkelen, waarmee grondgebruikers kunnen worden geïnformeerd over de gebruiksmogelijkheden van hun percelen. Anderzijds kunnen contractgevers en huurders worden geholpen bij het beoordelen van percelen die nog niet eerder voor vollegrondsgroenteteelt

zijn gebruikt. Het aantal teleurstellingen bij telers en afnemers kan zodoende worden beperkt.

In dit verband wordt melding gemaakt van de grondbank voor huur-land, waarmee veiling WFO en de KAVB onlangs zijn gestart. Het expertsysteem kan eventueel worden ingezet om de dienstverlening van deze grondbank te verbeteren.

8.5 Het juiste gewas op het juiste bedrijf

Een ander deel van het grote verloop in het telersbestand hangt samen met het bedrijfstype. De teelt van intensieve vollegrondsgroenten wordt langer volgehouden naarmate het bedrijf meer op vollegrondsgroenteteelt is gespecialiseerd. De teelt van extensieve vollegrondsgroenten wordt langer volgehouden naarmate het bedrijf meer op akkerbouw is gespecialiseerd. Dit inzicht houdt in, dat voor een duurzame ontwikkeling van de intensieve vollegrondsgroenteteelt moet worden gestreefd naar gespecialiseerde (onderdelen van) bedrijven. Een dergelijke specialisatie is nodig om voldoende grote oppervlakte per bedrijf en een voldoende lang groeiseizoen te realiseren.

Naast deze technische voorwaarden is de mentaliteit van de teler van doorslaggevende betekenis. Onder "mentaliteit" vallen ondernemerskenmerken die leiden tot een marktgerichte produktie, een gespecialiseerd bedrijfsonderdeel vollegrondsgroenten, een actieve opbouw van teeltkennis en een gezinsbrede overtuiging dat de vollegrondsgroenteteelt toekomst biedt.

8.6 Ontwikkeling vanuit telerskernen

Door de verspreide ligging van de bedrijven en de teelten over het gebied, kampen de vollegrondsgroentetelers in Noord-Nederland veelal met een gebrekkige dienstverlening (loonwerk, transport) en kennisinfrastructuur (voorlichting, studieclubs). Deze situatie draagt eveneens bij aan het grote verloop in het telersbestand.

Een andere ingang om het verloop in het telersbestand te beperken, ligt zodoende in de ontwikkeling van telerskernen vanuit de bestaande teeltgebieden en telersgroeperingen in het gebied. Dergelijke telerskernen bieden mogelijkheden voor samenwerking bij kennisontwikkeling, teeltplanning, mechanisatie, bewaring, bewerking en transport. Daarnaast mag op verbetering van de dienstverlening door voorlichters, loonwerkers, veilingen, verwerkers en transporteurs worden gerekend. Op langere termijn kan hieruit een "centrumfunctie" ontstaan.

Bij de ontwikkeling van de bedrijfstak dient aansluiting te worden gezocht bij de bestaande teeltgebieden en telersgroeperingen. Als voorbeeld kunnen worden genoemd: Dongeradeel (ijsbergsla en broccoli), het Hogeland (spruitkool en winterpeen), Bedum/Zuidwolde (sluitkool), Veendam/

Slochteren (prei), Westerwolde (stambonen) en Geesbrug (doperwten en waspeen). Bij de inrichting van de bij 8.2 genoemde regionale steunpunten dient met deze structuur rekening te worden gehouden.

8.7 Kwaliteitsprodukt als uitdaging

In gesprekken met de belangrijkste grootwinkelbedrijven en exporteurs in het gebied is gebleken, dat de kwaliteit van de vollegrondsgroenten uit Noord-Nederland voor verbetering vatbaar is. Gezien het versnipperde aanbod en het geringe aantal gespecialiseerde telers, komt dit signaal van de afnemers niet geheel onverwachts.

Anderzijds biedt Noord-Nederland door de brede keur aan grondsoorten en de lage infectiedruk van ziekten en plagen uitstekende mogelijkheden voor een hoogwaardige en milieubewuste produktie. Bovendien wordt het gebied niet gehinderd door een imago van overbemesting of milieuvervuiling. De genoemde milieuvoordelen kunnen eventueel zichtbaar worden gemaakt door bedrijfsvergelijking met andere teeltgebieden.

In dit krachtenveld van afnemerswensen en teeltmogelijkheden betekent kwaliteit een nieuwe uitdaging voor de bedrijfstak. Een uitdaging die goed aansluit bij de teeltuitbreidingen van de afgelopen jaren, bij gedachten over integraal ketenbeheer en bij de ontwikkeling van geïntegreerde en/of biologische teeltsystemen. Voor de financiering van deze uitdaging kan wellicht een beroep worden gedaan op de zogenaamde kwaliteitsgelden.

8.8 Niet bij groenteteelt alleen

Bij de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt moet worden bedacht, dat de afzetmogelijkheden voor vrijwel alle vollegrondsgroenten beperkt zijn. Daar komt nog bij, dat men ook in andere gebieden en landen de produktie op probeert te voeren. Eén en ander betekent, dat de markt voor vollegrondsgroenten gemakkelijk overvoerd kan raken.

Vanuit die optiek is het ongewenst om de vollegrondsgroenteteelt met veel nadruk als de enige oplossing voor de problemen in de akkerbouw naar voren te brengen. Een rustige ontwikkeling van de bedrijfstak verdient de voorkeur. Daarnaast dienen de mogelijkheden van andere bedrijfstakken in beschouwing te worden genomen. Als voorbeeld kunnen de veehouderij en de bloembollenteelt worden genoemd.

LITERATUUR

- Baris, D.B., J.W.A.M. Niks en J.J. de Vlieger (1988)
De telers van conservengroenten en hun marktpartners; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Interne nota 364
- Boveneind, E. van 't (1990)
Friese groenten naar Scandinavië? Een marktverkenning; Leeuwarden, Provincie Friesland; stageverslag
- Borgstein, M.H. en M.J. Groot (1992)
Vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland; Landbouw-Economisch Instituut; Mededeling 471
- Bouwers, J. (1992)
Inventarisatie van marktonderzoeken m.b.t. (vollegronds)groenten; Groningen, Provincie Groningen; stageverslag
- Buurma, J.S. (1986)
Bedrijfsindeling vollegrondsgroente; systeembeschrijving en gebruikershandleiding bij het computer-programma "Tuintype"; Den Haag; Landbouw-Economisch Instituut; Interne Nota 321
- Buurma, J.S. (1988)
Bedrijfsstructurele ontwikkelingen in de vollegrondsgroenteteelt; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Mededeling 380
- Buurma, J.S. en C.J.M. Wijnen (1994)
Vooruitzichten voor de vollegrondsgroenteteelt in het Zuidelijk zand- en lössgebied; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Mededeling 503
- Consulentschappen (1992)
Afzetstructuur groente, fruit en bloemisterij; Assen, Consulentschap Landbouw; discussienotitie
- Coöperatieve Tuinbouwveiling KZIJ
Jaarverslagen, Kampen
- Coöperatieve Groente- en Fruitveiling WFO
Jaarverslagen, Zwaagdijk-Oost

Coöperatieve Groente- en Fruitveiling WFO
WFO-nieuws, Zwaagdijk-Oost

Driel, J.A van (1988)
De fabrikanten van groenteconserven en diepvriesgroenten in Nederland; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Interne Nota 370

Geluk, J.J. 1992
Markant Friesland, melk of meer; Leeuwarden, Directeur LNO-Friesland

Heidemij (1992)
Vollegrondsgroenten voor graan? Een analyse van de mogelijkheden, kosten en opbrengsten van grondverbetering en vollegrondsgroenten in het Oldambt; Groninger Samenwerkende Standsorganisaties; Eindrapport

Heidemij (1992)
Agribusinesscentrum Veendam; Veendam, Gemeente Veendam; Eindrapport fase 1

Herstructureringscommissie Akkerbouw Drenthe (1993)
Evaluatie Herstructureringsplan voor het fabrieksaardappeltelend gebied in Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel; Assen

Herstructureringscommissie Akkerbouw Groningen (1993)
Evaluatie Herstructureringsplan voor de Akkerbouw op kleigrond in Groningen

Kearney, A.T. (1994)
Sectorobservatie groenten; Amsterdam

Kearney, A.T. (1994)
De markt gemist?; Amsterdam

Kempers, S.J.M. en S. Zwart (1992)
De markt voor agro-industriële bedrijvigheid; Wageningen, Agribusinesscentrum Veendam, Agro Markt BV; Eindrapport

Kleijn, E.H.J.M. de, H. Tap en A.M.A Heybroek (1992)
Visie op de internationale concurrentiekracht in de groente; Den Haag-Eindhoven, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), Rabobank

Miedema, Th. (1987)
De landbouw in Friesland; structuurnota 1987; Leeuwarden Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling

- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1992)
*Beschrijving vestigingslocaties glastuinbouw; Naaldwijk, IKC Glas-
 groente en bestuiving*
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1966/1994)
 Persberichten betreffende EG-steun Marktstructuurprojecten
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1993)
Tussentijdse evaluatie projecten herstructurering akkerbouw;
 Den Haag, Directie Akker- en Tuinbouw
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1994)
*Nederlands Plan ter verbetering van de structuur van de verwerking en
 afzet van landbouwprodukten; Den Haag, Directie Industrie en Handel*
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1991)
*Nederlands sectorplan ter verbetering van de structuur van de verwer-
 king en afzet van be- en verwerkte groente en fruitprodukten voor de
 periode 1991-1995; Den Haag*
- Noordelijk Agrarisch Innovatiecentrum 1993
 Groningen
- Pronk, A. (1986)
*Productie, verwerking en afzet van conserven- en diepvriesgroente in
 België; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Interne Nota 332*
- Rodewijk, R.A., B.J. van der Sluis en A.G. van der Zwaam (1992)
*Perspectieven voor de vollegrondsgroenteteelt in Flevoland, mogelijk-
 heden en voorwaarden voor verdere ontwikkeling; Den Haag,
 Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Onderzoekverslag 93*
- Stallen, J. (1994)
*Asperges stek'n, das mooi man; Groenten en Fruit, Supplement Volle-
 grondsgroenten, no. 21*
- Tap, H. (1988)
*Productie, verwerking en afzet van groenteconserven en diepvries-
 groenten in West-Duitsland; Den Haag, Landbouw-Economisch Insti-
 tuut; Interne Nota 365*
- Vaessen, R. (1988)
*Productie, verwerking en afzet van groenteconserven en diepvries-
 groenten in Frankrijk; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut;
 Interne Nota 366*

- Vereniging voor de groot- en tussenhandel in groenten en fruit (1993)
Jaarverslag 1993; Den Haag
- Visser, D.P. (1992)
Provinciale Landbouwontwikkelingsnota Groningen; Groningen, Directeur LNO-Groningen
- Voorzieningencentrum Groningen energie de toekomst in (1994)
Noordelijk Agrarisch Innovatiecentrum, Groningen
- Wijnja, H. (1988)
De geschiktheid van gronden in Friesland voor bloembollenteelt, fruitteelt en vollegrondsgroenteteelt; Leeuwarden, Agrarische Hogeschool Friesland
- Willems, T.E. en E.C.J. van Nijen (1993)
Terugtellende naar de toekomst; Groningen, Noordelijk Agrarisch Innovatiecentrum
- Wit, P.C. de (1991)
Haalbaarheidsstudie vollegrondsgroenteteelt en verwerking in het noorden van Nederland; Deventer, Agriment, haalbaarheidsstudie
- Zee, P. (1988)
Detailhandelsorganisaties en hun relaties met fabrikanten van groenteconserven en diepvriesgroenten; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Interne Nota 375

BIJLAGEN

Bijlage 1 Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe over 1983-1994

Gewas	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Aardbeien	11	11	9	8	7	7	7	6	28	13	11	11
Asperges	2	1	8	6	6	7	9	12	18	28	68	61
Augurken	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	8
Stokbonen	4	4	4	3	3	2	3	2	2	2	1	2
Prei	45	48	59	51	48	49	41	54	126	151	139	154
Andijvie	9	12	10	8	10	12	7	6	5	10	8	7
Sla	11	11	11	16	16	32	96	101	174	127	128	115
Bloemkool	56	68	92	82	67	82	170	176	166	157	126	129
Herfstkool	65	67	65	74	58	76	61	72	80	64	81	58
Bewaarkool	39	70	43	43	27	35	32	32	33	73	72	67
Spruitkool	194	213	239	265	200	206	185	176	270	470	428	225
Overige grt	75	106	158	111	236	446	447	380	474	510	501	445
Witloftrek	125	91	111	99	183	155	187	235	366	415	352	103
INTENSIEF	638	702	810	825	862	1.109	1.245	1.251	1.743	2.022	1.915	1.384
Tuinbonen	137	145	23	17	14	16	14	137	12	12	11	16
Doperwten	907	829	627	699	739	761	615	494	331	401	210	211
Stambonen	388	295	380	375	231	190	194	162	242	372	244	215
Spinazie	70	90	64	65	81	59	44	98	41	19	31	33
Schorseneren	15	16	36	25	1	0	3	1	2	13	0	0
Waspeen	14	175	422	423	262	400	525	580	567	535	412	350
Winterpeen	132	205	197	222	205	256	283	360	548	597	644	660
Witlofwortel	192	297	496	622	324	328	504	749	791	606	484	326
Knolselderij	4	13	17	13	4	4	11	1	28	5	13	23
Pootuien	38	55	14	19	19	5	9	10	25	11	9	28
Zaaiuien	496	620	614	451	422	333	207	253	349	394	377	383
Zilveruitjes	0	4	0	0	1	0	3	0	0	0	1	0
Groentezaden	144	160	111	112	71	59	39	57	54	16	21	28
EXTENSIEF	2.536	2.904	3.001	3.042	2.374	2.411	2.452	2.901	2.991	2.983	2.455	2.273
T O T A A L	3.173	3.607	3.811	3.867	3.236	3.520	3.697	4.152	4.734	5.004	4.370	3.657

Bron: CBS Landbouwtelling + LEI-bewerking.

Bijlage 2a Checklist voor diepte-interviews met telers

Bedrijfsontwikkeling

- Wat is het hoofdberoep: tuinbouwer, akkerbouwer of veehouder?
- Hoeveel jaren ervaring met vollegrondsgroenteteelt?
- Wat was de aanleiding om vollegrondsgroenten te gaan telen?
- Welke teeltplanaanpassingen waren er in de afgelopen tien jaren?
- Hoe is de ontwikkeling van arbeidsbezetting en bedrijfsuitrusting?

Arbeidsplanning

- Zaai/plant/oogst/afzetperiodes van hoofdgewassen
- Waar zitten de pieken/knelpunten in de arbeidsfilm?
- Door welke werkzaamheden worden die veroorzaakt?
- Welke werkzaamheden hebben voorrang in piekperiodes?
- Welke werkzaamheden worden in loonwerk uitgevoerd?

Perceelskeuze

- Is de grond voornamelijk eigendom/pacht of los gehuurd?
- Aan welke fysieke eisen moet een perceel voldoen?
- Wat is het belang van pH, kalktoestand, organische stof?
- Welke eisen worden aan de vruchtwisseling gesteld?
- Welke bodemziekten/-plagen maken teelt onmogelijk?

Gewasverzorging

- Op wiens ervaring/inzicht wordt rassenkeuze gebaseerd?
- Wie bepaalt/verzorgt de opkweek van plantmateriaal?
- Hoe worden soorten en giften van meststoffen gekozen?
- Hoe worden ziekten, plagen en onkruiden bestreden?
- Op wiens ervaring/inzicht wordt middelenkeuze gebaseerd?

Afzetstrategie

- Wat is het belangrijkste afzetkanaal voor uw bedrijf?
- Waaruit bestaat het contact tussen producent en afnemer?
- In hoeverre wordt het teeltplan afgestemd op afnemerswensen?
- Hoe is de registratie van meststoffen en bestrijdingsmiddelen?
- Wat zijn de opvattingen over specifieke kwaliteits/verpakkingseisen?

Succesfactoren

- Welke factoren bepalen het succes van een groenteteler?
- Wat is de verklaring voor het grote verloop in het telersbestand?
- Waarom is verloop bij de ene teelt groter dan bij de andere?
- Wat moet een akkerbouwer doen om groenteteler te worden?
- Hoe ziet het toekomstige vollegrondsgroentebedrijf eruit?

Bijlage 2b Checklist voor diepte-interviews met afnemers

Klimatologische omstandigheden

- Is het temperatuurverloop gunstig voor vollegrondsgroenteteelt?
- Is het neerslagpatroon gunstig voor vollegrondsgroenteteelt?

Beschikbaarheid van grond

- Is er voldoende geschikte grond voor vollegrondsgroenteteelt?
- Voldoen ontwatering en watervoorziening aan de eisen?
- Wat zijn de knelpunten in de kwaliteit van de beschikbare grond?

Arbeidsvoorziening

- Zijn er voldoende arbeidskrachten beschikbaar?
- Hebben arbeidskrachten de juiste opleiding/instelling?
- Wat zijn de knelpunten bij het opvangen van arbeidspieken?

Bedrijfssituatie

- Is de bedrijfsstructuur geschikt voor vollegrondsgroenteteelt?
- Zijn de bedrijven goed verkaveld en ontsloten?
- Passen de vollegrondsgroenten in de vruchtwisseling?

Machines en gebouwen

- Zijn er voldoende oogstmachines beschikbaar in het gebied?
- Is er voldoende koel/bewaarruimte beschikbaar in het gebied?
- Zijn er voldoende gespecialiseerde loonwerkers in het gebied?

Watervoorziening

- Is er voldoende water beschikbaar voor beregening?
- Voldoet de kwaliteit van het water aan de eisen?

Ondernemerschap

- Spelen ondernemers voldoende in op eisen van de markt?
- Spelen ondernemers snel in op technische ontwikkelingen?

Kennisniveau telers

- Is de kennis van de teelttechniek voldoende?
- Zijn er voldoende contacten met andere teeltgebieden?
- Is er voldoende belangstelling voor teeltregistratie?

Afzetsituatie

- Hebben de telers hun afzetlijnen goed geregeld?
- Is er voldoende samenwerking/afstemming tussen veilingen?
- Is er voldoende continuïteit in de aanvoer?

Lokale thuismarkt

- Wordt de thuismarkt voorzien uit het eigen aanbod?
- Welke knelpunten ervaren afnemers in het gebied?

Exportmogelijkheden

- Biedt de Scandinavische markt nieuwe perspectieven?
- Is er voldoende aanbod voor het opbouwen van exportpositie?

Overheidsbeleid

- Werkt de overheid voldoende mee aan nieuwe initiatieven?
- Wordt de bedrijfstak belemmerd door regelgeving?

Bijlage 3 Geraadpleegde personen en instellingen

Vollegroondsgroentetelers

G. Boels	preiteler	Odoornerveen
H. Slettenhaar	knolvenkelteler	Klazienaveen
E.J. Stienstra	ijsbergslateler	Peasens
Mts Goodijk	broccolitelers	Sexbierum
J. Weidenaar	bloemkoolteler	Nes
Mts Dijkinga	sluitkoolteler	Zuidwolde (Gr)
E.J. Fluks	witloftrekker	Siddeburen
J.J. vd Wege	witloftrekker	Hornhuizen
R. vd Veen	doperwtenteler	Nieuwlande
E. Hoiting	waspeenteler	Witteveen
R. de Jong	winterpeenteler	Sexbierum

Teeltbegeleiders vollegroondsgroente

J.A. Wildeman	Dienst Landbouw Voorlichting	Groningen
H. Eerkens	Stg. Akkergroente - ACM	Meppel

Telersorganisaties

J.H. Buining	Coöp. Telersver. Westerwolde	Ter Apelkanaal
M.C. Lokerse	Veendammer Vollegroondsgro. Coöp.	Veendam
K. Dijksterhuis	Stg. Akkergroente - ACM	Usquert
L. van Gent	Project Innovatie Landbouw	Slochteren

Veilingorganisaties

G. Wijngaard	Veiling Groningen	Groningen
J.J. Matthijsse	Veiling Groningen	Groningen
J. Sytsma	Veiling WFO	Zwaagdijk-Oost
S. Ruiter	Veiling WFO	Zwaagdijk-Oost
J. Hoeksma	Steunpunt WFO	Sexbierum
H. Hartman	Veiling KZIJ	Kampen
H. van Prooijen	Bemiddelingsbureau NO BV	Kampen
J.H.B. Maassen	Veiling Westland	Nieuw-Amsterdam
H. Barendse	Veiling Westland	Poeldijk

Export en groothandel

G.E. Kingma	Jager Holland BV	Nieuw-Amsterdam
R. Smeding	O. Smeding en Zn BV	Berlikum
Th. M. Obdam	Fatels-Holland Crop	Zwaagdijk-Oost
M. Heerema	H. Heerema BV	Groningen
H. van Meijel	Van Meijel Groenten BV	Espel
J. Veendrik	Veco Groenten en Fruit	Creil
M.J. Vroegop	Primofin	Veendam
N. vd Marel	Jama BV	Katwijk
Gebr. Bakker	Bakker Landbouw BV	Bierum
H.H.J. Koop	Koop Landbouw BV	Usquert
P. de Wit	Coöp. Verzendhandel Flevoland	Dronten

Detailhandel

P.G.W. Kok	De Boer Supermarkten	Assen
F. Prakken	Nieuwe Weme supermarkten	Heerenveen
L.H. Lubbers	Groente- en Fruitmarkthallen	Musselkanaal
M. Stavasijs	Stavasijs Grootverbruik	Groningen

Bestuur en Advies

R.P. Meier	Gemeente De Marne	Kloosterburen
M.J.R. Braaksma	Gemeente Veendam	Veendam
E.C.J. van Nijen	Nrd. Agr. Innovatiecentrum	Groningen
E. Kesting	Nrd. Ontw. Maatschappij	Groningen
W. Huizinga	Advies voor Management	Leeuwarden
R. Brijker	Tuinbouwstichting NW-Friesland	Franeker

Bijlage 4 Discussiestellingen en vragen voor groepsgesprekken

Discussiestellingen

1. Eigen arbeid en eigen vermogen

De vollegrondsgroenteteelt is een bedrijfstak die bestaat bij de gratie van eigen arbeid en eigen vermogen. Bedrijven die de teelt, oogst en afzet van vollegrondsgroenten niet grotendeels met eigen arbeid of werktuigen kunnen uitvoeren, zijn meestal geen blijvers. Bij tegenvallende opbrengsten of prijzen wordt de teelt snel weer afgestoten. *Daarom moet bij de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt een selectief beleid worden gevoerd!*

2. Continuïteit in de aanvoer

Bij de intensieve vollegrondsgroenteteelt is alleen een goede middenprijs te behalen door gedurende het gehele aanvoerseizoen aan de markt te zijn. Bedrijven die een intensieve teelt als nevenactiviteit in het teeltplan opnemen, worden vaak geconfronteerd met een slechte prijsvorming. *Daarom moet bij de ontwikkeling van de intensieve vollegrondsgroenteteelt voor prijsvereffening worden gezorgd!*

3. Extensieve teelten op akkerbouwbedrijven

Bij de teelt van extensieve vollegrondsgroenten spelen perceelsgrootte en vruchtwisseling een belangrijke rol. Grotere akkerbouwbedrijven verkeren hierbij in het voordeel. De arbeidsbehoefte van de extensieve vollegrondsgroenteteelt is relatief klein, waardoor de teelt meestal met de bestaande arbeidsbezetting kan worden uitgevoerd. *Daarom moet bij de ontwikkeling van de extensieve vollegrondsgroenteteelt aan duurzaamheid worden gewerkt!*

4. Positieveverbetering door telerskernen

De vollegrondsgroenteteelt in Noord-Nederland wordt gekenmerkt door een verspreide ligging van bedrijven en teelten. Dit bemoeilijkt de opbouw van een doelmatige dienstverlening (loonwerk, transport) en kennisvoorziening (voorlichting, studielubs). Bij de ontwikkeling van de bedrijfstak dient daarom naar telerskernen te worden gestreefd. Dergelijke kernen bieden mogelijkheden voor samenwerking bij kennisontwikkeling, teeltplanning, mechanisatie, bewaring, bewerking en transport. Daarnaast mag verbetering van de dienstverlening door voorlichters, loonwerkers, veilingen, verwerkers en transporteurs worden verwacht. *Telerskernen bieden mogelijkheden voor positieveverbetering van de vollegrondsgroenteteelt!*

5. Kennisopbouw door bedrijfsvergelijking

Voor al bij de teelt van intensieve vollegrondsgroenten is het vergelijken van bedrijfsresultaten en het uitwisselen van praktische kennis en ervaring van levensbelang. Deze activiteiten vormen een onmisbare aanvulling op de informatie van vakbladen en voorlichters. *Daarom moet bij de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt aan een netwerk voor bedrijfsvergelijking en kennisuitwisseling worden gewerkt!*

6. Grondsoort en gewassenkeuze

Noord-Nederland kent een brede keur aan grondsoorten, variërend van zware klei tot grove zandgrond. Zodoende is het mogelijk om de juiste groente op de juiste grondsoort te telen. Vanwege de lage (onder- en bovengrondse) ziektedruk zijn de mogelijkheden voor milieuvriendelijke teeltsystemen groter dan elders in Nederland. *Daarom moet bij de ontwikkeling van de vollegrondsgroenteteelt van de aanwezige voordelen gebruik worden gemaakt!*

Discussievragen

1. Watervoorziening

Om kwaliteitsprodukten op de markt te brengen is het noodzakelijk om de gewassen tijdelijk te kunnen beregenen. *Zijn er naar uw mening voldoende mogelijkheden om water te gebruiken?*

2. Mechanisatie

Bij de teelt en oogst van groentegewassen zijn veelal gespecialiseerde machines nodig. Als men die zelf niet heeft, is men op anderen aangewezen. *Zijn er voldoende gespecialiseerde loonwerkers voor de groenteteelt of kan men door samenwerking in het gebruik van de benodigde machines voorzien?*

3. Koel/bewaarruimte

De waarde van produkten hangt mede af van de bewerking en de bewaring op de bedrijven. *Zijn er voldoende bewaar- en bewerkingsmogelijkheden op de bedrijven van telers of in de omgeving bij gespecialiseerde bedrijven?*

4. Kwaliteitsbewustzijn

Om aan de wensen van de verschillende afnemers te voldoen, is een goed ontwikkeld kwaliteitsbewustzijn bij de telers vereist. Verschil in kwaliteit leidt veelal tot aanmerkelijke prijsverschillen en is mede bepalend voor de naam die een gebied verkrijgt. Vanuit de handel wordt aangedrongen op een betere kwaliteit! *Heeft U de indruk dat de telers in uw omgeving in alle stadia van de produktie en*

bij de aflevering voldoende bewust zijn van het belang van de produktkwaliteit? Hoe zou, indien nodig, een betere kwaliteitsorientatie bij de telers kunnen worden bevorderd?

5. Afzetorganisatie

De telers in het noorden zitten veelal ver van de veilingen af. De afzet vindt ook plaats via contracten en door bemiddeling. De los van elkaar werkende veilingen en de lokaal werkende afzetorganisaties verzwakken de marktpositie van het gebied en ook die van de telers. *Op welke wijze zou de doelmatigheid van de afzetwijze kunnen worden verbeterd? Is voor een overzichtelijker voor het gehele gebied werkende afzetorganisatie een draagvlak te vinden bij de telers? Wie zou daartoe het voortouw moeten nemen?*

6. Assortiment

De noordelijke detailhandelsbedrijven en exporteurs zijn genoodzaakt regelmatig produkten in andere delen van het land te kopen, omdat goede homogene partijen te weinig worden aangeboden en ook omdat men voor andere produkten op die andere veilingen al inkopen doet. Zij vinden het noordelijk assortiment erg smal en kwalitatief beperkt. *Wat kan er worden gedaan om de aantrekkelijkheid van de produkten uit het noorden voor de handel te vergroten? Sommigen stellen daarbij ook een centraal verhandelingspunt voor. Wat vindt u van een dergelijk plan?*

7. Overheidsbeleid

In de voorbije jaren is op diverse manieren steun verleend aan de vollegrondsgroenteteelt. Toch is niet iedereen tevreden over de uitkomst van het beleid van overheid en organisaties. *Op welke wijze zou het beleid voortgezet dienen te worden?*

Bijlage 5 Samenstelling van de onderscheiden gewasgroepen

Intensieve vollegrondsgroente		Extensieve vollegrondsgroente	
Aardbeien	Bloemkool	Tuinbonen	Witlofwortel
Asperges	Herfstkool	Doperwten	Knolselderij
Augurken	Bewaarkool	Stambonen	Pootuien
Stokbonen	Spruitkool	Spinazie	Zaaiuien
Prei	Overige groente	Schorseneren	Zilveruitjes
Andijvie		Waspeen	
Kropsla	Witloftrek	Winterpeen	Groentezaden

Bijlage 6a Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincie Groningen over 1983-1994

Gewas	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Aardbeien	1	0	0	0	1	0	2	2	3	3	5	5
Asperges	0	0	1	1	3	3	5	6	9	15	15	19
Augurken	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Stokbonen	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
Prei	12	15	16	14	14	14	11	19	56	63	62	63
Andijvie	3	4	3	3	3	3	2	2	2	2	2	3
Sla	4	4	5	4	5	3	2	2	4	4	4	5
Bloemkool	11	13	20	19	12	17	18	20	22	21	15	11
Herfstkool	57	54	57	62	53	66	56	64	71	51	70	48
Bewaarkool	13	22	16	18	13	17	21	20	20	52	47	48
Spruitkool	127	145	168	195	133	140	138	136	209	331	300	179
Overige groente	30	52	72	74	60	52	56	70	61	104	73	87
Witloftrek	74	36	62	45	105	78	96	103	94	53	41	25
INTENSIEF	330	348	422	435	402	393	408	446	553	700	635	503
Tuinbonen	6	4	7	8	10	6	6	4	4	3	5	6
Doperwtten	399	340	222	218	208	239	116	95	34	29	8	36
Stambonen	134	91	135	102	12	2	18	4	35	118	140	139
Spinazie	7	9	8	12	6	5	5	4	3	1	2	2
Schorseneren	2	0	0	2	1	0	0	1	0	2	0	0
Waspeen	0	54	155	188	98	167	203	167	198	129	87	57
Winterpeen	39	58	52	41	39	71	108	146	251	317	428	488
Witlofwortel	126	209	327	419	168	143	232	322	414	285	235	137
Knolselderij	1	12	13	10	1	1	8	1	27	4	9	22
Pootuien	7	8	6	16	5	2	3	2	2	1	6	14
Zaaiuien	33	41	78	77	50	24	9	7	18	24	38	43
Zilveruitjes	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Groentezaden	130	109	86	84	40	28	16	31	31	6	5	23
EXTENSIEF	884	935	1.088	1.196	638	689	723	784	1.016	921	962	967
TOTAAL	1.214	1.282	1.510	1.631	1.041	1.082	1.131	1.230	1.569	1.621	1.597	1.470

Bron: CBS Landbouwtelling + LEI-bewerking.

Bijlage 6b Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincie Friesland over 1983-1994

Gewas	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Aardbeien	6	6	4	6	4	4	3	3	21	7	1	1
Asperges	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Augurken	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Stokbonen	3	3	2	2	2	1	2	1	2	1	1	1
Prei	13	13	13	13	13	13	9	15	21	14	14	18
Andijvie	5	6	5	3	4	5	2	2	2	5	2	1
Sla	6	5	3	10	9	25	92	94	167	115	117	101
Bloemkool	37	43	63	50	47	57	140	149	139	127	105	114
Herfstkool	7	10	8	10	4	7	2	4	7	11	7	4
Bewaarkool	25	46	24	24	11	18	11	12	11	14	16	15
Spruitkool	55	54	61	65	61	62	44	34	31	79	84	38
Overige groente	36	47	59	71	141	351	313	232	261	265	299	226
Witloftrek	48	53	49	50	68	69	86	125	266	352	307	77
INTENSIEF	243	285	290	303	364	612	703	671	928	991	953	598
Tuinbonen	3	7	9	5	3	7	8	5	4	5	1	5
Doperwtten	11	10	21	45	163	108	60	35	9	9	31	2
Stambonen	9	7	8	8	4	2	2	2	3	10	8	2
Spinazie	5	4	4	5	4	6	5	1	0	1	0	1
Schorseneren	0	0	5	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Waspeen	10	3	16	21	13	13	6	9	7	5	4	5
Winterpeen	79	107	109	126	140	150	147	181	252	217	172	151
Witlofwortel	57	64	91	170	132	163	259	412	364	311	235	182
Knolselderij	2	2	2	2	1	1	2	0	1	1	3	1
Pootuilen	25	33	7	1	13	3	6	3	4	10	3	6
Zaaiuien	449	537	499	358	362	299	193	239	318	361	325	328
Zilveruitjes	0	4	0	0	1	0	3	0	0	0	1	0
Groentezaden	14	49	21	23	22	21	13	10	23	9	9	11
EXTENSIEF	664	826	791	763	856	772	703	898	986	938	793	739
TOTAAL	907	1.111	1.081	1.065	1.221	1.384	1.406	1.569	1.915	1.929	1.746	1.337

Bron: CBS Landbouwtelling + LEI-bewerking.

Bijlage 6c Arealen met vollegrondsgroenten (hectare) in de provincie Drenthe over 1983-1994

Gewas	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Aardbeien	5	5	5	3	2	2	2	2	4	3	4	5
Asperges	1	1	6	5	4	4	5	6	8	13	53	41
Augurken	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
Stokbonen	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Prei	20	20	30	24	21	23	21	20	49	72	63	73
Andijvie	1	2	2	2	3	4	3	2	2	2	3	3
Sla	2	2	2	3	2	3	2	4	2	8	6	9
Bloemkool	8	11	10	13	8	9	11	7	5	8	6	4
Herfstkool	1	2	1	2	1	2	2	3	2	2	4	5
Bewaarkool	2	1	3	1	2	1	1	0	1	8	9	4
Spruitkool	12	14	10	5	6	4	3	6	30	60	44	8
Overige groente	9	7	27	26	36	43	78	77	152	142	129	132
Witloftrek	3	2	0	4	10	8	5	6	6	11	4	1
INTENSIEF	64	69	98	88	95	104	133	134	262	331	327	283
Tuinbonen	128	134	7	4	1	4	1	128	4	5	5	5
Doperwten	497	479	384	436	368	414	439	363	288	363	171	173
Stambonen	245	197	238	265	215	185	175	156	205	244	96	73
Spinazie	59	76	52	49	71	48	34	93	38	17	28	29
Schorseneren	12	16	31	23	0	0	3	0	1	11	0	0
Waspeen	5	118	251	213	151	219	317	405	361	401	321	289
Winterpeen	14	39	36	35	26	35	28	32	45	62	44	21
Witlofwortel	8	25	78	33	24	22	13	15	14	10	14	7
Knolselderij	1	0	1	1	2	2	1	0	0	0	0	0
Pootuien	6	14	1	1	1	0	1	4	20	0	0	8
Zaaiuien	14	42	38	16	10	10	5	7	14	9	13	13
Zilveruitjes	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Groentezaden	0	2	4	5	10	10	10	16	0	0	7	1
EXTENSIEF	988	1.144	1.123	1.083	880	950	1.026	1.219	988	1.123	700	619
TOTAAL	1.052	1.213	1.221	1.171	975	1.053	1.160	1.353	1.250	1.454	1.027	902

Bron: CBS Landbouwtelling + LEI-bewerking.

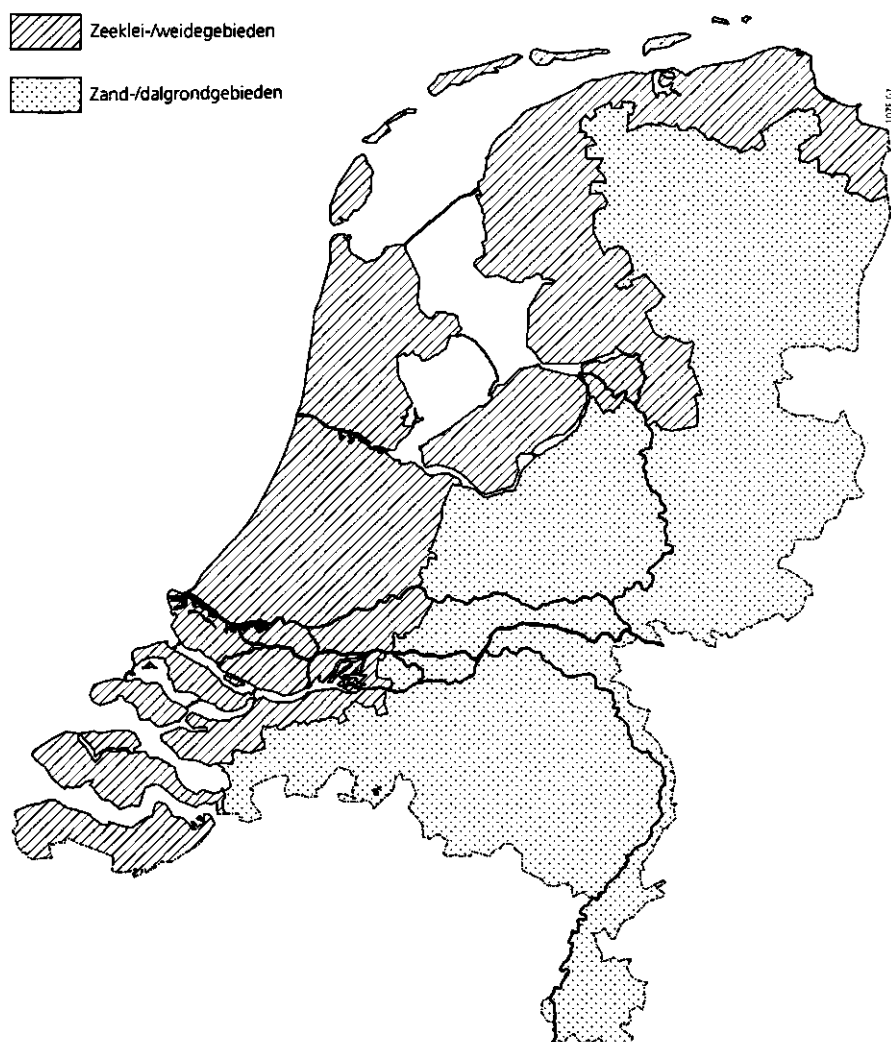

Bijlage 7 Arealen met vollegrondsgroente (hectare) in Noord-Nederland naar deelgebied

Gewas	Kleigebied Friesland			Kleigebied Groningen			Noordelijk zandgebied			Veenkoloniën		
	1985	1992	1994	1985	1992	1994	1985	1992	1994	1985	1992	1994
Aardbeien	3	1	1	0	0	0	6	11	9	0	1	1
Asperges	0	1	1	0	6	9	5	8	11	3	14	40
Augurken	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	8
Stokbonen	2	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0
Prei	11	13	11	10	21	23	18	46	61	19	70	59
Andijvie	4	5	1	2	1	2	3	3	4	1	1	1
Sla	3	115	101	3	2	2	2	3	7	2	7	4
Bloemkool	62	127	114	18	17	8	5	4	3	6	9	3
Herfstkool	7	11	4	55	45	43	1	2	7	2	5	3
Bewaarkool	23	14	15	16	49	48	3	5	1	1	6	3
Spruitkool	60	79	38	162	285	168	7	47	5	10	59	14
Overige groente	56	262	224	65	50	30	27	71	100	10	127	92
Witloftrek	49	352	77	36	31	11	3	2	1	23	31	14
INTENSIEF	281	979	586	369	508	345	82	204	210	78	331	243
Tuinbonen	9	5	5	5	3	4	7	4	5	3	0	2
Doperwtten	21	9	2	160	7	24	155	265	178	291	120	7
Stambonen	5	10	2	107	21	35	220	272	152	48	70	26
Spinazie	4	1	1	6	1	1	54	18	30	0	0	0
Schorseneren	1	0	0	0	0	0	23	7	0	12	7	0
Waspeen	15	5	1	20	57	20	162	300	284	225	174	46
Winterpeen	106	212	151	48	314	487	20	61	14	23	9	8
Witlofwortel	89	311	182	194	271	121	39	3	5	174	21	19
Knolselderij	2	1	1	13	3	22	1	1	0	0	0	0
Pootuien	7	10	5	3	1	7	3	0	8	1	0	8
Zaaiuien	499	361	328	66	24	42	28	7	11	21	2	3
Zilveruitjes	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Groentezaden	21	7	8	81	5	13	0	2	0	9	2	7
EXTENSIEF	778	931	686	704	706	774	714	940	687	806	406	126
TOTAAL	1.059	1.910	1.272	1.072	1.213	1.119	796	1.144	897	884	737	369

Bron: CBS Landbouwtelling + LEI-bewerking.

Bijlage 8 Onderscheiden grondsoortgebieden

Bijlage 9 Arealen met vollegrondsgroenten in Nederland respectievelijk Noord-Nederland en areaalaandelen (percentage) geteeld in zeelei-/weidegebieden

Gewas(groep)	Nederland						Noord-Nederland					
	1983	%	1988	%	1993	%	1983	%	1988	%	1993	%
Aardbeien	1.945	(8)	1.930	(7)	1.772	(7)	11	(47)	7	(52)	11	(6)
Asperges	2.582	(1)	2.734	(1)	2.585	(3)	2	(0)	7	(0)	68	(9)
Augurken	483	(1)	523	(2)	67	(2)	0	(50)	0	(50)	0	(50)
Stokbonen	340	(7)	276	(8)	192	(4)	4	(72)	2	(70)	1	(51)
Prei	1.870	(12)	2.933	(7)	3.938	(6)	45	(47)	49	(34)	139	(20)
Andijvie	248	(55)	294	(43)	292	(39)	9	(85)	12	(55)	8	(46)
Sla	557	(31)	557	(29)	1.252	(54)	11	(77)	32	(85)	128	(94)
Bloemkool	2.280	(86)	2.261	(82)	2.819	(83)	56	(83)	82	(87)	126	(92)
Herfstkool	832	(77)	1.088	(67)	1.269	(71)	65	(94)	76	(94)	81	(88)
Bewaarkool	1.900	(90)	1.860	(88)	1.931	(86)	39	(96)	35	(96)	72	(84)
Spruitkool	5.864	(73)	5.752	(82)	5.728	(91)	194	(88)	206	(95)	428	(79)
Overige groente	2.074	(67)	2.973	(63)	3.497	(58)	75	(80)	446	(86)	501	(66)
Witloftrek	3.455	(73)	3.574	(69)	3.976	(66)	12	(89)	15	(59)	352	(94)
INTENSIEF	2.443	(54)	26.755	(52)	29.317	(55)	638	(84)	1.109	(81)	1.915	(73)
Tuinbonen	1.683	(29)	1.117	(40)	879	(50)	137	(7)	16	(75)	11	(52)
Doperwten	7.667	(68)	7.285	(62)	6.628	(58)	907	(22)	761	(22)	210	(17)
Stambonen	3.737	(46)	4.762	(51)	4.198	(51)	388	(34)	190	(2)	244	(19)
Spinazie	1.187	(45)	89	(43)	90	(38)	70	(14)	59	(17)	31	(5)
Schorseneren	656	(9)	1.172	(5)	1.687	(4)	15	(0)	0	(0)	0	(0)
Waspeen	1.643	(71)	2.571	(39)	3.015	(35)	14	(64)	400	(13)	412	(11)
Winterpeen	1.561	(70)	2.216	(68)	3.944	(77)	132	(86)	256	(85)	644	(92)
Witlofwortel	4.062	(80)	5.141	(87)	516	(92)	192	(84)	328	(81)	484	(93)
Knolselderij	1.098	(80)	1.219	(80)	1.239	(79)	4	(69)	4	(41)	13	(97)
Pootuien	2.836	(94)	2.420	(88)	3.208	(91)	38	(80)	5	(85)	9	(94)
Zaaiuien	1.129	(98)	10.076	(97)	9.763	(97)	496	(97)	333	(97)	377	(97)
Zilveruitjes	746	(99)	596	(92)	619	(91)	0	(0)	0	(99)	1	(99)
Groentezaden	1.309	(90)	930	(84)	707	(80)	144	(98)	59	(81)	21	(58)
EXTENSIEF	39.478	(76)	40.403	(72)	41.954	(72)	2.536	(51)	2.411	(46)	2.455	(64)
TOTAAL	63.908	(68)	67.158	(64)	71.271	(65)	3.173	(58)	3.520	(57)	4.370	(68)

Bron: CBS Landbouwtelling + LEI-bewerking.

Bijlage 10a Aantallen bedrijven in geheel Nederland respectievelijk Noord-Nederland, waar in 1984 en/of 1991 intensieve vollegrondsgroenten voorkwamen, ingedeeld naar bedrijfstype en ontwikkeling van het bedrijfsareaal intensieve vollegrondsgroenten tussen 1984 en 1991

Bedrijfstype 1984	Aantal 1984	Ontwikkeling bedrijfsareaal intensieve volle- grondsgroenten tussen 1984 en 1991					Aantal 1991
		afge- stoten	inge- krompen	volge- houden	uitge- breid	opge- nomen	
<i>Geheel Nederland</i>							
Glastuinbouw	1.656	816	54	722	64	133	973
Vollegrondsgroente/ glastuinbouw	619	108	134	319	58	0	511
Vollegrondsgroente	1.881	150	461	875	395	2	1.733
Vollegrondsgroente/ akkerbouw	780	149	136	288	207	4	635
Akkerbouw	645	284	38	170	153	659	1.020
Akkerbouw/veehouderij	390	126	12	154	98	195	459
Veehouderij	892	372	26	400	94	670	1.190
Vollegrondsgroente/ veehouderij	589	120	95	271	103	2	471
Overige typen	1.627	650	126	687	164	173	1.150
Totaal	9.079	2.775	1.082	3.886	1.336	1.838	8.142
<i>Noord-Nederland</i>							
Glastuinbouw	63	31	2	26	4	4	36
Vollegrondsgroente/ glastuinbouw	25	4	5	13	3	0	21
Vollegrondsgroente	26	5	5	11	5	0	21
Vollegrondsgroente/ akkerbouw	36	12	5	4	15	2	26
Akkerbouw	101	57	3	15	26	200	244
Akkerbouw/veehouderij	14	9	0	1	4	18	23
Veehouderij	22	16	0	5	1	42	48
Vollegrondsgroente/ veehouderij	7	1	0	4	2	0	6
Overige typen	28	14	2	10	2	8	22
Totaal	322	149	22	89	62	274	447

Bron: CBS Landbouwteiling + LEI-bewerking.

Bijlage 10b Aantallen bedrijven in geheel Nederland respectievelijk Noord-Nederland, waar in 1984 en/of 1991 extensieve vollegrondsgroenten voorkwamen, ingedeeld naar bedrijfstype en ontwikkeling van het bedrijfsareaal extensieve vollegrondsgroenten tussen 1984 en 1991

Bedrijfstype 1984	Aantal 1984	Ontwikkeling bedrijfsareaal intensieve volle- grondsgroenten tussen 1984 en 1991					Aantal 1991
		afge- stoten	inge- krompen	volge- houden	uitge- breid	opge- nomen	
Geheel Nederland							
Glastuinbouw	722	505	18	188	11	79	296
Vollegrondsgroente/ glastuinbouw	435	195	33	187	20	17	257
Vollegrondsgroente	1.168	437	73	554	104	91	822
Vollegrondsgroente/ akkerbouw	563	177	87	209	90	38	424
Akkerbouw	4.507	1.303	758	1.025	1.421	1.077	4.281
Akkerbouw/veehouderij	766	290	96	180	200	315	791
Veehouderij	630	340	40	162	88	808	1.098
Vollegrondsgroente/ veehouderij	263	103	17	115	28	45	205
Overige typen	1.228	606	119	373	130	195	817
Totaal	10.282	3.956	1.241	2.993	2.092	2.665	8.991
Noord-Nederland							
Glastuinbouw	44	27	1	15	1	0	17
Vollegrondsgroente/ glastuinbouw	22	7	1	12	2	0	15
Vollegrondsgroente	25	5	1	16	3	0	20
Vollegrondsgroente/ akkerbouw	35	9	5	15	6	2	28
Akkerbouw	482	257	51	72	102	223	448
Akkerbouw/veehouderij	31	21	0	5	5	29	39
Veehouderij	18	14	0	3	1	27	31
Vollegrondsgroente/ veehouderij	2	1	0	0	1	0	1
Overige typen	35	23	5	7	0	4	16
Totaal	694	364	64	145	121	285	615

Bron: CBS Landbouw telling + LEI-bewerking.

Bijlage 11   Consumptie van verse vollegrondsgroenten in Noord-Nederland en de daaruit afgeleide lokale zelfvoorzieningsgraad in 1993

Produkt	Consumptie/hoofd (kg)	Consumptie totaal (ton)	Opbrengst niveau (ton/ha)	Benodigd areaal (ha)	Geteelde areaal (ha)	Zelfvoorzieningsgraad (%)
Aardbeien	1,22	1.952	18	108	11	10
Asperges	0,42	672	6	112	68	61
Augurken	0,40	640	70	9	0	0
Stokbonen	0,46	736	20	37	1	3
Prei	3,20	5.120	42	122	139	114
Knolvenkel	0,15	240	19	13	41	315
Radicchio	0,10	160	11	15	23	153
Andijvie	2,37	3.792	43	88	15	17
Kropsla	1,74	2.784	25	111	11	10
Ijsbergsla	1,07	1.712	25	68	217	319
Broccoli	0,54	864	8	108	258	239
Bloemkool	4,80	7.680	18	427	126	30
Herfstkool	1,66	2.656	40	66	81	123
Bewaarkool	1,82	2.912	60	49	72	147
Boerenkool	0,48	768	21	37	61	165
Spruitkool	2,17	3.472	17	204	428	210
Witlof	3,36	5.376	19	283	352	124
Tuinbonen	0,16	256	16	16	11	69
Stambonen	1,85	2.960	10	296	244	82
Spinazie	0,83	1.328	30	44	31	70
Schorseneren	0,20	320	22	15	0	0
Waspeen	2,99	4.784	80	60	412	687
Winterpeen	2,99	4.784	75	64	644	1.006
Knolselderij	0,55	880	45	20	13	65
Totaal	35,53	56.848	24	2.372	3.259	137